

Sofia Blomberg

**HUOLIPUHE JA LUKEMISEEN INNOSTAMINEN
*HELSINGIN SANOMISSA JA KIRJATOKISSA***

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2024

TIIVISTELMÄ

Sofia Blomberg: Huolipuhe ja lukemiseen innostaminen *Helsingin Sanomissa* ja KirjaTokissa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma
Joulukuu 2024

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani nuorten heikentyneen lukutaidon tuottamaa yhteiskunnallista huolipuhetta lukemiseen innostamisen näkökulmasta. Nuorten lukutaidosta on keskusteltu vilkkaasti viime vuosina, sillä PISA-tulokset ovat osoittaneet suomalaisnuorten lukutaidon heikkenen. Lukutaitokeskustelu on julkista, koska lukutaidolla on suuri vaikutus yhteiskuntaan ja sen tulevaisuuteen. Tutkielmani on jakaantunut kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastelen diskurssianalyysin menetelmin sitä, miten huolipuhe on rakentunut, millaista valtaa se käyttää, millainen diskurssi huolipuhe on. Lisäksi tarkastelen huolipuheen sukupuolittuneisuutta ja, miten se voi hypoteettisesti vaikuttaa nuorten identiteettiin. Tutkin myös sitä, miten nuorten lukutaidosta puhutaan, millainen tulevaisuus lukutaidolla on ja millaisessa lukutaidon nykytilanteessa elämme. Näiden kysymysten avulla selvitän, innostaako huolipuhe lukemaan. Ensimmäisessä osassa kohdeaineistonani toimii perinteisen median, *Helsingin Sanomien* julkaisut nuorten lukutaidosta.

Toisessa osassa tarkastelen lukemiseen innostamista sosiaalisen median TikTok-alustalla. Käytän aineistonani KirjaTok -yhteisön tekijöiden, eli KirjaTokaaajien videoita. Tarkastelen lukemiseen innostamista kyseisellä alustalla siksi, että sosiaalinen media on ottanut nuorten elämästä ison sijan, ja se väistämättä vaikuttaa nuorten lukemistottumuksiin, sillä sosiaalinen media ja älypuhelimet vievät lukemiselle tarkoitettua ajan. KirjaTokia analysoin seuraavin tutkimuskysymyksin: 1. Millaisia kotimaisia KirjaTokin tekijöitä on? 2. Millaisia videotyyppejä he tekevät? 3. Miten KirjaTok ja sen tekijät representoivat lukemista ja kirjallisuutta?

Tutkimuksessani huolipuhe ja lukemiseen innostaminen kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Analyysini avulla tuon esiin, miten huolipuheessa tietyt äänet saavat mediatilaa. Nuorten lukutaitoa ei ole aikaisemmin tutkittu lukemiseen innostamisen ja huolipuheen näkökulmasta sosiaalisen median TikTok-alustalla. Nuorten lukemiseen innostamista tulee tarkastella niillä alustoilla, joissa he viettävät vapaa-aikaansa.

Avainsanat: Lukutaito, KirjaTok, sosiaalinen media, diskurssianalyysi, sukupuoli, PISA-tutkimus, Helsingin Sanomat

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	2
1.2	Diskurssianalyysi	4
1.3	Kirjallisuussosiologia	7
1.4	Lukutaitopuhe	10
1.5	Huolipuhe suomalaisessa mediassa	13
2	”Miksi pojat jäivät jälkeen?” Sukupuolittunut huolipuhe ja sen kritiikki	18
2.1	Sukupuolittetun opetuksen ja ohjauksen suhde huolipuheeseen	21
2.2	Sukupuolittuneen huolipuheen vaikutukset yksilöön ja identiteettiin	26
3	Nuorten lukutaidon käsittely <i>Helsingin Sanomissa</i>	30
3.1	Nuorten lukemiseen suhtautuminen – kielellinen vallankäyttö	32
3.1.2	Opettajan ääni	33
3.1.3	Tutkijan ääni	35
3.1.4	Vanhemmat	36
3.1.5	Kirjallisuusinstituutio	36
4	Lukutaidon poikkeuksellinen nykytilanne ja tulevaisuus	40
5	Sosiaalinen media ja BookTok	44
5.1	KirjaTok kotimaisena kirjayhteisönä – kotimaiset videoiden tekijät	47
5.2	Kirjavinkeistä sketseihin – kotimaiset kirjavideotyypit	52
5.2.1	Kirjavinkkivideot	52
5.2.2	Lukupiiri-sarja	54
5.2.3	Estetiikkavideot	55
5.2.4	Nostalgiavideot	56
5.2.5	Humoristiset videot	58
5.2.6	Aktivismi-videot	58
5.3	KirjaTok ja representaatio	60
5.4	KirjaTokaajat lukevina roolimalleina	65
6	Nuorten lukemiseen innostaminen	68
6.1	Kirjallisuuden ja lukemisen merkitys KirjaTokissa	70
7	Johtopäätökset	74
	Lähteet	79
	Liitteet	88

1 Johdanto

Lukutaidosta on käyty vilkasta keskustelua viime vuosina, kun PISA-tulokset ovat osoittaneet suomalaisnuorten lukutaidon heikenneen. Lukutaitokeskustelua käydään julkisesti, sillä lukutaidolla on suuri vaikutus yhteiskuntaan ja sen tulevaisuuteen, ja siihen kuuluvia puheenvuoroja voi kutsua lukutaitopuheeksi. Keskustelua käydään erilaisissa medioissa, kuten lehdistössä, uutiskanavilla ja sosiaalisen median alustoilla. Puheen aiheena on etenkin nuorten heikentynyt lukutaito. Lotta-Sofia La Rosan (2023a) väitöskirja *Nuoret lukijat kirjakulttuurin murroksessa* herätti keskustelua nuorten heikentyneestä lukutaidosta etenkin siitä näkökulmasta, että väitöskirjan mukaan nuorten mielestä lukeminen on tylsää. Tämä lukutaidosta käytävä huolipuhe on yhteiskunnassamme vallitseva, mutta nähdäkseni ei saavuta haluttuja tuloksia: nuorten omaehtoista lukuhaluja.

Sosiaalinen media on ottanut nuorten elämässä ison sijan, ja se väistämättä vaikuttaa nuorten lukemistottumuksiin, sillä älypuhelimet ja sosiaalinen media vievät lukemiselle tarkoitettun ajan. Nuoret eivät näe lukemista samanlaisena ajanvietteenä kuin aikaisemmat sukupolvet – lukeminen nähdään turhana ajanvietteenä, kun älypuhelimetkin ovat olemassa (La Rosa 2023a). Sosiaalisella medialla on kuitenkin nähdäkseni potentiaalia korjata aiheuttamansa tilanne: sosiaalinen media voi innostaa nuoria lukemaan, tai se voi saada nuoret kirjallisuuden äärelle. Huolipuheella voi olla päinvastaisia reaktioita halutun toiminnan suhteen. Jatkuva altistuminen huolipuheelle voi viedä nuorilta motivaatiota tai tahtoa lukemiseen, kun kirjallisuudesta ei puhuta nuorille innostavaan sävyyn. Huolipuhe vaikuttaa yhteiskunnassa merkittävästi siihen, miten lukemista lähestytään.

TikTok on nuorten keskuudessa tällä hetkellä yksi suosituimmista sovelluksista, ja sovellukseen on syntynyt oma #BookTok -yhteisönsä (suomeksi #KirjaTok). Yhteisö mahdollistaa jokaiselle sovelluksen käyttäjälle mahdollisuuden osallistua kirjallisuuskeskusteluun. Sovellus on ottanut valtaa kirjallisuuskentällä, sillä kirjakaupat pursuavat erilaisista #KirjaTok -kirjoista ja monet kirjakaupat omistavat omat KirjaTok -kirjahyllynsä. Tästä voidaan päätellä, että sovellus vaikuttaa paljon ihmisten lukemiseen, eli siihen, mitä luetaan. Toisaalta voidaan pohtia, ovatko tällaiset hyllyt suunnattu niille henkilöille, jotka ovat TikTokissa, vai kenties niille aikuisille, jotka lukevat *Helsingin Sanomia*. Markkinoinnin kohteena ovat yleensä ne, joilla on paremmat lähtökohdat kuluttamiseen, joten tässä tapauksessa juuri aikuisilla. Kirjakaupat houkuttelevat

aikuisia hankkimaan kirjoja, joita mainostetaan nuorten suosimalla alustalla. Lukemisesta on tosin tämän myötä tullut trendikästä. TikTok on mielenkiintoinen sovellus itsessään, sillä sen käyttäjät voivat algoritmien takia ”altistua” kirjasisällölle, vaikka eivät sitä erikseen hakisi. Suomalainen #KirjaTok -yhteisö on kuitenkin vielä pieni verrattuna ulkomaihin, mutta näen sen merkityksen olevan suuri Suomen kirjallisuuskenttään ja nuorten lukemiseen innostamiseen. Huolipuheen takia jää huomaamatta kaikki konkreettinen innostamisen työ, jota tehdään aktiivisesti esimerkiksi siellä TikTokissa, jossa nuoret ovat. Laajennan tutkielmassani lukutaitopuheesta käytävän keskustelun KirjaTokiin, sillä siellä tehdään jatkuvasti lukemiseen innostamista. Tämä sisältö toimii vastakohtana huolipuheelle.

BookTokista on tehty kansainvälistä tutkimusta. Esimerkiksi Margaret K. Mergan tutkimus (2021) *How can BookTok on TikTok inform readers' advisory services for young people?* Tutkimuksessa selvitettiin, miten nuoret käyttävät BookTokia saadaakseen kirjavinkkejä sekä miten sen käyttö voi lisätä lukukokemusta ja emotionaalisia reaktioita. Tutkimuksessa selvisi, että BookTok voi olla kirjayhteisö, jossa voi keskustella fiktiivisistä henkilöhahmoista ja paikoista. Se voi olla yhteisö, jossa puhutaan myös kirjoittamisesta. Lisäksi Sarah Jerasan ja Trevor Boffonen (2021) tutkimusartikkeli *BookTok 101: TikTok, Digital Literacies and Out-of-School Reading Practises* tutkii BookTokia. Tutkimuksessa avattiin TikTokia ja BookTokia ja miten niitä voi hyödyntää luokkahuoneessa. Kotimaisella kentällä KirjaTokia ei ole tutkittu, mutta lukutaidosta tutkimusta on tehty runsaasti. Olen tutkinut KirjaTokia jo aikaisemmin kandidaattintyössäni *Lukutaitopuhe sosiaalisessa mediassa: Nuorten lukemiseen innostaminen kirjasisällön kautta* (2023), juuri lukemiseen innostamisen näkökulmasta. BookTokin tutkimusta on tehty sosiaalisen median tutkimuksen valossa, ja toteutan työni toisen osan sosiaalisen median tutkimusta ja diskurssianalyysia soveltaen.

1.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa tutkin yhteiskunnassa vallitsevaa hegemonista huolipuhetta lukutaidosta, joka nojaa PISA-tutkimuksiin. Käytän suomalaisessa mediassa käytävää keskustelua aineistonani ja tutkimusmenetelmäni on diskurssianalyysi. Tutkin ensimmäisessä osassa sitä, miten huolipuhe on rakentunut, millaista valtaa se käyttää ja millainen diskurssi huolipuhe on. Tarkastelen huolipuheen sukupuolittuneisuutta, miten nuorten lukutaidosta puhutaan, millainen tulevaisuus lukutaidolla on ja millaisessa lukutaidon nykytilanteessa elämme. Aineistonani toimii *Helsingin Sanomat*, sillä se on suomalainen

laajalevikkinen sanomalehti. Tarkoitukseni on näiden tutkimusrajausten kautta selvittää, millaisia ongelmia huolipuhe mahdollisesti sisältää. Aineistonani ovat seuraavat *Helsingin Sanomien* julkaisut esiintymisjärjestyksessä:

1. Paananen, Veera. ”Miksi pojat jäivät jälkeen?” (julkaistu 14.8.2023).
2. Pääkirjoitus. ”Pelastakaa pojat!” (julkaistu 19.8.2023).
3. Helsingin Sanomien periaatelinja (julkaistu 29.1.2020).
4. Löytömäki, Simo. ”Lukemattomia nuoria”. (julkaistu 16.5.2024).
5. Pölkki, Minna. ”Matematiikan professori vilkaisi Pisa-kysymyksiä ja hämmentyi: Hyvän aika, aivan perusjuttuja”. (julkaistu 15.12.230).
6. Myllyoja, Essi. ”Opettaja Perttu Helin kertoo nyt Pisa-romahduksen perimmäisen syyn”. (julkaistu 8.12.2023).
7. Puttonen, Mikko. 2024. ”Netti tappoi lukuinnon”. (julkaistu 28.5.2024).

Toisessa osassa tarkastelen lukemiseen innostamista sosiaalisen median TikTok -alustalla. En käytä aineistonani tarkasti tiettyjä TikTok-videoita, sillä se on tutkimukseni kannalta ongelmallista. Videot voivat poistua tilin omistajan puolesta tai TikTokiin. Videon voi piilottaa katsojilta ja laittaa sen vain itselleen yksityiseksi, jos jokin videossa esimerkiksi häiritsee jälkikäteen. Tällaisten seikkojen vuoksi käytän valitsemieni henkilöiden videoita yleisesti analyysissäni. Alaviitteissä on esimerkkivideoita, joilla pyrin osoittamaan esimerkkinä, millaisista aineistoista analyysini olen tehnyt. Analyysini kohteina ovat: Ulla Lehtinen (@tarinannuppuja), Nea Lähdekorpi (@herttuattarina) sekä Mikko Toiviainen (@kalenterikarju). Tutkin tämän toisen osion alaluvuissa (luvusta 5 alkaen):

- 1) millaisia kotimaisia KirjaTokin tekijöitä on
- 2) millaisia videotyyppisiä he tekevät ja
- 3) miten KirjaTok ja sen tekijät representoivat lukemista ja kirjallisuutta?

Olen työskennellyt Lukukeskuksen julkaiseman Lukufiilis-verkkolehden parissa usean vuoden. Lehden päätoimittajana työhöni kuuluu muun muassa TikTokiin tekeminen ja sen seuraaminen. Olen valinnut kyseiset KirjaTokajat sen perusteella, että tunnen heidän alustansa ja sisältönsä hyvin entuudestaan. Nähdäkseni he ovat saavuttaneet kanavillaan näkyvän roolin kotimaisella kirjallisuuskentällä, etenkin TikTok-kanavalla.

1.2 Diskurssianalyysi

Käytän tutkielmassani lukutaitopuhetta käsittelevien julkaisujen analysointiin Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016) toimittamaa teosta *Diskurssianalyysi*. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016) mukaan kielenkäyttöä voidaan tarkastella realistisesti todellisuuden kuvana tai sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta todellisuutta rakentavana osana. Realistinen näkökulma pitää kieltä välineenä, joka välittää tietoa todellisista asioista, kun taas konstruktionistinen näkökulma korostaa kielen osuutta todellisuuden muodostumisessa. Diskurssianalyysissa oleellisesti tukeudutaan konstruktionistiseen näkökulmaan. (Mt.,17.) Jokisen, Juhilan ja Suonisen (mt.,17) mukaan diskurssianalyysi tutkii kielenkäyttöä ja muuta merkitysvälitteistä toimintaa tarkastellen, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa käytännöissä.

Diskurssianalyysi toimii tutkielmassani sopivana metodina, sillä se sopii erityisesti tutkimuksiin, joissa painopiste on valtasuhteissa ja institutionaalisissa sosiaalisissa käytännöissä. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016) mukaan ”kielenkäyttö ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan myös merkityksellistää, järjestää, rakentaa, uusintaa ja muokkaa todellisuutta.” Kielen avulla konstruoidaan ne ”kohteet, joista puhutaan tai kirjoitetaan” (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 26). Diskurssianalyysissa ei keskitytä siihen, mitä mahdollisesti löytyy kielenkäytön tai muun merkityksellisen toiminnan ulkopuolelta, vaan tarkoituksena on rakentaa yksinkertaisten kuvausten tilalle kuvauksia sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta – miten se on rakentunut ja miten sitä rakennetaan. (Jokinen, Juhila, Suoninen 2016, 28.)

”Diskurssianalyysi ei ole selkeäpiirteinen tutkimusmenetelmä, pikemminkin väljä teoreettinen viitekehys” (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 26). Diskurssianalyysin avulla voidaan tarkastella erilaisia painopisteitä ja menetelmiä, jotka rakentuvat Jokisen, Juhilan & Suonisen (mt.) mukaan seuraavista teoreettisista lähtöoletuksista:

- ”1. Oletus kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta
2. oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssystemien olemassaolosta
3. oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta
4. oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssystemeihin
5. oletus kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta.”

Tutkielmassani on erityisen oleellista selvittää, miten toimijat tuottavat huolipuhetta. Huolipuhe itsessään ei ole toimija, vaan se on toimijoiden aiheuttamaa. Se on saattanut saada hegemonisen aseman lukutaitokeskustelussa ja luonnollistua vallitsevaksi puhettavaksi. ”On huomattava, että mitkään merkityssystemit eivät kumpua sattumanvaraisesti henkilöiden pään sisältä, vaan nämä merkityssystemit rakentuvat osana erilaisia sosiaalisia käytäntöjä” (mt). Jotta merkityssystemit voivat kommunikoida, eli olla kulttuurisesti ymmärrettäviä, tulee kielenkäyttäjän rakentaa tekstejä sellaisten merkityssystemien avulla. On mahdollista rikkoa tällaisia totuttuja tapoja, kuten määritellä yksittäisiä käsitteitä tavallisuudesta poikkeavalla tavalla, mutta uutta kieltä on mahdotonta käyttää. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 31–32.)

Diskurssintutkimuksen keskeinen termi on *diskurssi*. Termillä on kuitenkin monimerkityksinen ja dynaaminen luonne, eli sillä voidaan eri yhteyksissä ja tilanteissa tarkoittaa hieman eri asioita. Pietikäisen ja Mäntysen (2019, 27) mukaan: ”diskurssin käsitteen voi ajatella ikään kuin risteävinä kehinä tai kaarina, joista kukin kuvaa diskurssintutkimuksen kehitystä ja sen käsitteiden käyttöä ja soveltamista eri tieteenaloilla”. Diskurssintutkijan tehtävä on löytää oma paikkansa kyseisten kehien välistä. ”Diskurssin alkuperä on ranskan sanassa *discours*, joka tarkoittaa (puhetta), (esitelmää), (juttelua) ja (jaarittelua). Ranskan sana *discours* puolestaan on peräisin latinan sanasta *discursus*, eli (ympäriinsä juokseminen).” (Mt.)

Michel Foucault (1926–1984) oli merkittävä diskurssintutkimuksen teoreetikko, jonka ajatukset ovat vaikuttaneet laajasti yhteiskunta- ja humanistisiin tieteisiin. Hänen keskeisiä ideoitaan ovat diskurssien, vallan ja tiedon yhteenkietoutuminen sekä subjektin rakentuminen. Foucaultin mukaan kielenkäyttö kytkeytyy valtarakenteisiin ja muotoutuu historiallisten normien ja käytänteiden mukaan, määritellen, mikä on sallittua tai sanktioitua kussakin ajassa ja paikassa. Hänen mukaansa diskurssit eivät ainoastaan tuota merkityksiä vaan myös rakentavat ja ylläpitävät sosiaalista todellisuutta ja vallankäytön mekanismeja. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 33.)

Diskurssianalyysissa konteksti nousee merkittäväksi tekijäksi. Tapahtumatilanteen, eli kontekstin moniulotteisuus ei ole diskurssianalyysissa häiriötekijä, jonka vaikutus pyrittäisiin poistamaan. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 36.) Aineiston mahdollinen vuorovaikutuksellisuus otetaan diskurssianalyysissa lähtökohtaisesti: ”arvokkaana, sanottua kontekstualisoivana seikkana huomioon.” Kontekstin huomioon ottamiselle tarkoitetaan diskurssianalyysissa yleensä

sitä, että ”analysoitavaa toimintaa tulee tarkastella tiettyinä aikana ja paikassa tapahtuvana, johon tulkinta suhteutetaan”. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 36–37.)

Diskurssianalyysissä tarkastelun pääkohde ei ole ainoastaan yksilö, vaan pikemminkin erilaiset sosiaaliset käytännöt. Jokinen, Juhila & Suoninen (2016, 43) toteavat, että tällöin tarkastelu kohdistuu mahdollisesti kielenkäyttöön erilaisissa tilanteissa sekä laajempiin merkityssystemeihin, joita toiminnassa tuotetaan. Tutkija kiinnittää huomiota minän olemuksen erittelemisen sijasta minän rakentamisen ja rakentumisen prosesseihin. ”Kun huomio kiinnitetään minän rakentumisen prosesseihin, pyritään tällöin eroon sellaisesta staattisuudesta, joka liittyy toiminnan luonnehtimiseen persoonallisuuden, roolien tai tyyppien käsitteillä.” (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 44.) Subjektiposition käsite sopii erityisesti diskurssianalyysissä tilanteisiin, joissa tutkitaan erilaisia toiminnan rajoituksia. Subjektipositiota voidaan käyttää silloin, kun tutkitaan toimijan aseman vaihtelua samalla toimijalla. Diskurssianalyysi on kiinnostunut rajoitusten tutkimisesta silloin, kun tarkastellaan sitä, miten: ”ihmisen mahdolliset positiot voivat lukkiutua erilaisissa arkielämän tilanteissa.” (Jokinen, Juhila & Suoninen. 2016, 45.)

Erotuksena varsinaiseen tekemiseen kielenkäyttö mielletään pelkäksi asioiden kuvaamiseksi. Jokinen, Juhila ja Suoninen. (2016, 47) toteavat, että lausumilla kuvataan jotakin, samalla tehden jotakin. Lausumat väittävät tällöin todellisuuden luonteesta samalla rakentaen todellisuutta. Funktionaalisuus on kielenkäytön seurauksia tuottava luonne, joka on Jokisen, Juhilan & Suonisen (2016, 47) mukaan olennaista analyysin tekemisen kannalta. Tällöin kyse on kiinnostuksen ”kohdistamisesta siihen, mitä kielenkäyttäjät milläkin ilmaisullaan kulloinkin tekevät ja tulevat tuottaneeksi”. Funktiolla ei viitata pelkästään toimijan tarkoittamaan vaikutukseen, vaan huomio kohdistetaan siihen, mitkä funktiot voivat olla potentiaalisesti läsnä tai toteutua vuorovaikutussuhteissa. Tiedostamattomat, eli luonnostaan toteutuvat funktiot, ovat usein analyysin kannalta mielenkiintoisempia, sillä kyse on siitä, millaisia asiointiloja toimija (puhe)teoillaan tuottaa. (Jokinen, Juhila & Suoninen. 2016, 48.) On yleistä, että diskurssit voivat olla ristiriitaisia ja niillä voi olla näkökulmasta riippuen niin kielteisiä kuin myönteisiäkin seurauksia (mt., 49). Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen on keskeistä diskurssianalyysissä. Jokaisen ihmisen päivittäinen kielenkäyttö vaihtelevaa, on paikoin moniäänistä, toisinaan jopa ristiriitaisinkin. Tämä jännite nousee diskurssianalyysiä tehdessä yleensä kiinnostavaksi tarkastelun kohteeksi. Kielenkäytön vaihtelevuus johtuu siitä, että kieltä käyttämällä tehdään erilaisia asioita, joten kielenkäytön vaihtelevuus ei niinkään johdu ihmisten epäjohdonmukaisuudesta. (Mt., 51.)

Valtasuhteiden analysoiminen on diskurssianalyysissä keskeistä. Koska aiheenani on lukutaidodiskurssi, sisältää se erilaisia valtasuhteita rakenteista asti. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016, 75) mukaan valtaa tarkastellaan tuotteliaana, sosiaalisiin käytäntöihin kietoutuneena ilmiönä, kun diskurssianalyysissä analysoidaan vallan ja diskurssien keskinäisiä suhteita. Valta ei ole tässä merkityksessä kuitenkaan yksilöiden ominaisuus, mutta diskursseja ei tulkita ulkopuolelta käsin määrittäväksi voimaksi. Valtasuhteiden analyysissä kiinnostus ”kohdistuu siihen, miten valtasuhteita rakennetaan sosiaalisissa käytännöissä”. Tällä tarkoitetaan sitä, miten jotkut tiedot saavat totuuden aseman ja miten niistä muodostetaan ihmisille erilaisia subjektipositiioita. (Mt.)

Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016, 75) mukaan valta-analyysille on ominaista tietyt painotukset:

- ”1. Ollaan kiinnostuneita diskurssin välisistä
2. ja sisäisistä valtasuhteista.
3. Analysoidaan sitä, miten tietyt diskurssit muotoutuvat hegemonisiksi.
4. Arvioidaan hegemonisten diskurssien käyttöön kytkeytyviä ideologisia seurauksia.
5. Pohditaan muutoksen (hegemonisten diskurssien kyseenalaistamisen) mahdollisuutta.”

Jotta hegemoniset diskurssit paikannetaan aineistosta, huomio kiinnitetään yhtäläisyyksiin eli samojen merkityssystemien osasiin. Merkityssystemit voivat esiintyä: ”aineistossa paloina, joiden sisällöllinen samankaltaisuus voidaan tunnistaa vasta, kun aineistoa tulkitaan kontekstuaalisesti.” (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 80.) Sovellan diskurssianalyysiä työssäni analysoimalla *HS*:n ja TikTokin julkaisuja. Diskurssianalyysillä tutkin, miten *HS* puhuu lukutaidosta ja millaisia merkityksiä puhe rakentaa. Tutkin nimenomaan julkaisujen kieltä ja sen yhteiskunnallista kontekstia.

1.3 Kirjallisuussosiologia

Jotta meillä voi olla lukutaitoa, tarvitsemme kirjallista elämää. Kirjallisuussosiologia tukee tutkimustani siten, että se antaa kirjalliselle elämälle käsitteelliset raamit. Kirjallisuussosiologia – tai vaihtoehtoisesti sosiologisesti suuntautunut kirjallisuudentutkimus ymmärretään siten, miten kulttuurintutkimus ymmärretään nykypäivänä. Kirjallisuussosiologiassa tutkijat pitävät kirjallisuutta sosiaalisesti määräytyneenä tai sosiaalisesti sidonnaisena elämänalueena. Tältä

pohjalta tarkastellaan kirjallisia tekstejä ja kirjallista elämää suhteessa muuhun kulttuuris-yhteiskunnalliseen todellisuuteen, tulkiten ja selittäen niitä siitä käsin. (Sevänen 2011, 12.) Tutkielmassa tarkastelen tekstejä ja kirjallista elämää konstektoiden ne Suomen kulttuuris-yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Käsitän tutkielmassani tekstin sen laajassa merkityksessä: Sevänen (2011, 45) esittää, että "teksti" tulisi ymmärtää laajassa mielessä, sillä myös visuaaliset ja auditiiviset ilmaisut kuten maalaukset, veistokset, rakennukset, elokuvat, valokuvat, musiikkivideot ja sanomalehdet kuuluvat teksteihin kirjallisuuden ohella. Aineistonani eivät kuitenkaan ole taiteelliset tekstit, sillä tarkastelen asiatekstilajeja ja sosiaalisen median videoita. Sosiaalisen median videot yhdistelevät kuitenkin mahdollisesti esimerkiksi ääntä, kuvaa ja tekstiä.

Kirjallisuussosiologiassa ollaan kiinnostuneita siitä, mitä tekstit sanovat kulttuuris-yhteiskunnallisesta todellisuudesta ja miten tekstit mahdollisesti hyödyntävät erilaisia kulttuurisia ja kirjallisia traditioita, mutta lisäksi erilaisia ilmaisukeinoja niin kielellisesti kuin kirjallisesti. (Sevänen 2011, 38). Työssäni aineistoa tulkittaessa tutkin nimenomaan kielenkäytöstä syntyviä merkityksiä. Jokisen (2011, 61) mukaan kielen avulla ihmiset jäsentävät tuntemuksiaan ja havaintojaan, ja se "heijastaa kulttuurissa tehtyjä erontekoja olennaisten ja epäolennaisten asioiden välillä". Representaatio on keskeinen käsite kirjallisuussosiologiassa, sillä se sisältää ne tavat, joilla yhteiskuntaa jäsenetään, jolloin se nivoutuu yhteiskunnan jakojen määrittelyyn, niiden esittelyyn ja tuottamiseen. (Jokinen 2011, 73).

Maailmankatsomus nousee kirjallisuussosiologiassa keskeiseksi käsitteeksi, sillä Sevänen (2011, 20) mukaan kognitiivisen tai representatiivisen osan lisäksi se sisältää arvo-osan ja toimintaohjelman: eli käsityksen siitä, miten asioiden tulisi maailmassa olla, ja miten tuohon ihanteelliseen tilaan päästäisiin. Ideologiat ovat yhteiskuntaluokille sekä erilaisille ryhmille ja yhteisöille ominaisia kollektiivisia maailmankatsomuksia, jotka ilmentävät luokkien, ryhmien ja yhteisöjen asemaa yhteiskunnassa ja niiden käsitystä omista eduistaan ja tehtävistään (mt.). Lukutaidosta puhuttaessa myös puhuja asemoituu keskustelussa: onko kyseessä kenties opettaja, toimittaja tai poliitikko.

Nykyiset sosiologit keskittyvät usein käsittelemään erilaisia populaarikulttuurin tuotteita (Sevänen 2011). Populaarikulttuuri liittyy tietenkin vahvasti kapitalismiin ja markkinatalouteen. Talous vaikuttaa vääjäämättä tutkielmani sisältöjeni taustalla, sillä aineistoni ovat sosiaalisen median julkaisualustojen materiaaleja, jotka kytkeytyvät vahvasti tekstin ja kirjallisuuden taloudellisiin näkökohtiin. Uusliberalismista on tullut 1990-luvun alun jälkeen hallitseva

yhteiskuntapoliittinen doktriini maailmassa. Samoihin aikoihin entisenlainen kapitalismi, jossa valtio valvoi ja hallinnoi monissa maissa yksityiskohtaisesti, muuttui valtion asettamista pidikkeistä ja rajoituksista vapaammaksi markkinataloudeksi. Yhdessä talouselämän kanssa kasvavan digitalisoitumisen kanssa uusliberalismi on tehnyt nykyisestä markkinakapitalismista globaalin taloudellis-poliittisen järjestelmän. (Sevänen 2011, 35.) 1990-luvun alkupuolelta alkanee tilanteelle on ominaista se, että kansallisten rajojen menettäessä merkitystään kansainväliset ja globaalit tekijät vaikuttavat yhä välittömämmin ihmisten elämismaailmisiin. Kirjallisuuden kuvauskohteena ovat tavallisesti ihmisten elämismaailmat, tämä muutos koskettaa konkreettisesti myös kirjallisuuden sisältöä. (Sevänen 2011, 40.)

Kuten olen tuonut ilmi, kirjallisuussosiologialle on luonteenomaista, että se analysoi ja tulkitsee kirjallisia tekstejä suhteessa muuhun kulttuuris-yhteiskunnalliseen todellisuuteen, suhteessa tekstien kulttuuris-yhteiskunnalliseen kontekstiin. Yhteiskunnallisella kontekstilla on aiemmin kirjallisuussosiologiassa tarkoitettu tiettyjä rajattuja ja helposti määritettäviä asiainiloja: rodun, miljöön ja ajankohdan muodostama kokonaisuus oli tyypillistä Hippolyte Tainen positivismissa, ja ekonomistisessa marxismissa tekstien sisältö palautettiin taas yhteiskunnan taloudelliseen perustaan ja kirjailijan luokka-asemaan sekä usein myös kirjallisuussosiologiassa yhteiskunnallisella kontekstilla on tarkoitettu kirjoitusajankohdan poliittis-yhteiskunnallista tilannetta. (Sevänen 2011, 38.)

Ruohosen (2011, 83) mukaan tekstien sosiologista tutkimusta hankaloittaa tekstin kehittynyt käsite, joka on nykyään monimutkainen ja kryptinen, sillä käsitteellä voidaan nykyisin viitata hyvin laajasti erilaisiin kommunikoiviin sisältöihin. Teksti-käsitteellä voidaan viitata painettuihin, sähköisiin kuin audiovisuaalisiin sisältöihin ja niiden erilaisiin yhdistelmiin. Teksti on kiinteästi yhteydessä diskurssin käsitteeseen, jolla esimerkiksi viestinnän ja kulttuurin tutkimuksessa viitataan kaikkiin merkityksen tuottamisen ja uusintamisen tapoihin. Teksti on myös vahvasti sidoksissa sosiaalisen käytännön muotoihin, joiden puitteissa tekstien ja kulttuurin tuottaminen ja uusintaminen tapahtuu. (Ruohonen 2011, 83.)

Tarkastelen myöhemmin *HS*:n aineistoa subjektin käsitteen näkökulmasta, sillä se tulee keskeiseksi, kun tarkastelen minän luonnetta koskevaa keskustelua, eli miten sukupuolittuneet diskurssit vaikuttavat mahdollisesti identiteettiin. Liisa Steinbyn (2011, 139–140) mukaan subjektin käsite tulee myös kirjallisuussosiologiassa keskeiseksi, sillä jotta kansalaiset voisivat ottaa autonomisen yhteiskunnallisen subjektin aseman, heillä tulee olla siihen vaadittavat valmiudet.

Heidän on oltava luku- ja kirjoitustaidon omaavia kansalaisia, jotka ovat kykeneväisiä ymmärtämään yhteiskunnallisia asioita. Yleisen oppivelvollisuuden tulee taata kaikille kansalaisille nämä valmiudet. Steinbyn (2011, 139–140) mukaan koulutuksen tavoitteena ei ole pelkästään ammatillisten valmiuksien antaminen, vaan myös niiden tietojen ja taitojen välittäminen, jotka mahdollistavat yksilön yhteiskunnan toimintatapojen ymmärtämisen ja aktiivisen osallistumisen päätöksentekoon täysivaltaisena jäsenenä.

Steinbyn (2011, 148) mukaan informaatioyhteiskunnassa kansalaisten pitäisi saada riittävästi tietoa, jotta he voivat ymmärtää yhteiskunnan ja maailman tapahtumia. Hän kuitenkin huomauttaa, että kuluttajamainen suhtautuminen tiedonvälitykseen on hämärtänyt tiedonsaannin ja viihteen välistä rajaa. Esimerkiksi tutkimani TikTok-alusta toimii molemmissa tarkoituksissa, ja sen rajoja on vaikea vetää mihinkään suuntaan. Steinbyn (2011, 148) mukaan kulttuuritarjonnan vastaanottamiseen liittyvä asennoituminen on muuttunut niin, että kirjallisuus rinnastetaan teatterin ja musiikin ohella yhä enemmän elämyksiin ja viihteeseen, kuten shoppailuun. Tämän seurauksena kirjallisuuden merkitys maailman tiedollisessa hahmottamisessa ja toiminnan välineenä jää vähemmälle huomiolle.

1.4 Lukutaitopuhe

Lukutaidosta puhuminen on ollut viime vuosina hyvin vilkasta. Lukutaidon heikkenemisen seurauksena on laadittu erilaisia lukutaitokampanjoita lukutaidon edistämiseksi. Ilkka Mäkinen (2022, 10) valittelee, että omaehtoinen lukeminen, joka on kuulunut yhteiskuntamme ideaaleihin, vaikuttaa olevan uhattuna. Lukutaidon heikentymisen voidaan nähdä olevan seurausta lasten ja nuorten lukuharrastuksen vähentymisestä. Ydin on siinä, että lukemista ei nähdä enää miellyttävänä ajanvietteenä, eli lukuhalu on laskenut. Lukuhalua ei koeta samalla tavalla kuin vanhempi sukupolvi kokee tunteneensa sen nuoruudessaan. (Mäkinen 2022, 10.) Lukutaitopuheen keskiössä on syksystä 2023 lähtien ollut nuorten suhtautuminen lukemiseen – nuorten mielestä lukeminen on tylsää. Lotta-Sofia La Rosan (2023a) väitöskirja *Nuoret lukijat kirjakulttuurin murroksessa* käsittelee ajankohtaisesti nuorten suhtautumista lukemiseen sekä nykyaikaisia lukemisen ongelmia nuorten keskuudessa.

Lukutaitopuhe on tiiviisti sidoksissa PISA-tutkimuksiin, joista saadaan ajankohtaista tietoa suomalaisnuorten lukutaidosta. Lukuhalun merkitys nousi erityisen huomion kohteeksi, kun monen maan koululaisten keskuudessa tehtyjen PISA-testien tulokset vuosituhannen vaihteessa

osoittivat, että parhaat lukemistulokset saavutetaan, kun luetaan enemmän kuin mitä koulussa vaaditaan ja lukemiseen on oma halu, oma motivaatio. Tulosten mukaan parhaiten menestyivät ne oppilaat, joilla oli korkea lukemismotivaatio, eli niin sanottu lukuhalu. (Mäkinen 2022, 10.) Lukutaitoa on käsitelty verkossa, lehdistössä ja erilaisissa medioissa aktiivisesti, jatkuvasti uusiin tutkimuksiin nojaten. Yhteiskunnan näkökulma lukutaitoon on kuitenkin huolipuhe, eli ollaan huolissaan lukutaidosta, ja sen heikentymistä pidetään yhteiskunnallisena ongelmana, joka uhkaa yhteiskuntaamme. Mäkisen (2022, 11) mukaan tutkimukset ja uutiset painottavat erityisesti sitä, että nuoret, erityisesti pojat ja nuoret miehet, eivät enää lue pitkiä tekstejä vapaa-ajallaan huvikseen, vaikka he muuten käyttävät ja tuottavat tekstiä enemmän kuin aiemmat sukupolvet.

Lukutaidosta keskusteltaessa on nykyään tarpeen määritellä, miten lukutaidon käsittää. Hiidenmaan (2018, 159) mukaan nykyaikaisesta lukutaidosta puhumiseen tarvitaan laaja määritelmä. Hiidenmaan (mt.) määrittely sisältää seuraavia ulottuvuuksia: sisällön alusta, eli onko se painettu vai digitaalinen, ilmaistaanko sisältö millaisin merkitysjärjestelmin, kuten infograafeilla, teksteillä, emojiilla, kuvilla ja numeroilla, luetaanko tekstiä tiedon soveltamiseen, oppimiseen, tai vain ihan hovin vuoksi, voiko lukija osallistua tekstin tuottamiseen, vai onko teksti jo valmis (onko luettava vuorovaikutteista), käsitteleekö lukija lukemaansa yksin lukien vai mahdollisesti itse tuottaen, suhtautuuko lukija lukemaansa kriittisesti vai myötäsukaisesti. Hiidenmaan lukutaidon ulottuvuudet osoittavat, että lukutaito ei ole suppea ja yksinkertainen käsite. Lukutaitosanan rinnalla käytetään myös käsitteitä *tekstitaito*, *monilukutaito* ja *literacy*. Lukutaito ei tarkoita vain yksittäisten taitojen hallintaa, vaan yksilön kykyä mukautua erilaisiin lukutilanteisiin ja teksteihin, mikä mahdollistaa lukijana kehittymisen läpi elämän. (Mt.)

Lukutaitopuhe on ollut aktiivinen keskusteluaihe siksi, että yhteiskunnassamme tiedostetaan, ettei lukutaito ole yksilön oma henkilökohtainen asia, vaan se on yhteiskunnallinen ilmiö, joka koskettaa kaikkia. Heikkenevän lukutaidon seurauksena on järjestetty erilaisia lukutaitokampanjoita, ja niiden rinnalle ovat nousseet hankkeet, joissa muun muassa pohditaan länsimaiden uuslukutaidottomuuden syitä ja monipuolistuvia lukutaitovaatimuksia, jotka kasvavat jatkuvasti (Hiidenmaa 2018, 159). Esimerkiksi vuonna 2016 toteutettu Sanat haltuun -hanke paljasti suomalaisnuorten lukutaidosta uusia puolia (Sanat haltuun). Hanke toi esiin suomalaisen koulutusjärjestelmän ja yhteiskunnan haavoittuvuuden, mikäli oppilaat eivät saavuta riittävää lukutaitoa peruskoulun aikana. Ilman monipuolista lukutaitoa nuoret eivät voi valmistua ammatin tai selviytyä työtehtävistään. PISA-tulokset osoittavat, että noin 10 prosenttia peruskoulun

päättävistä oppilaista ei saavuta lukutaitoa, joka vastaisi koulutuksen, työelämän ja kansalaisuuden vaatimuksia. (Hiidenmaa 2018, 159.) On huomautettava, että nykynuoret elävät aivan toisenlaisessa maailmassa kuin aikaisemmat sukupolvet, minkä takia lukutaidon määrittely ja sen kriteerit ovat muuttuneet. Hiidenmaa (2018, 159) nostaa esille valemedian, tieteellisen tutkimuksen systemaattisesti kiistävän denialismin ja tahallisen tietojen hämärtämisen, joiden parissa nykynuoret joutuvat kamppailemaan.

Suomalaista lukutaitoa on viime vuosina tutkittu hyvin laajasti ja monipuolisesti. Kansallinen lukutaitostrategia 2030 luotiin vuonna 2021 laajan asiantuntijaverkoston kanssa. Lukutaitostrategian visiona on tehdä Suomesta maailman lukutaitoisin maa vuoteen 2030 mennessä. Tavoitteena on luoda yhteiskunta, ”jossa lukutaidon merkitys tunnustetaan laajasti kaikilla aloilla ja jokainen saa tukea ja vahvistusta lukutaidolleen läpi elämän.” (Kansallinen lukutaitostrategia.) Opetushallituksen lukutaito-ohjelmalla toteutetaan Kansallisen lukutaitostrategian suuntaviivoja. Lukutaito-ohjelman tavoitteena on: ”toimia kansallisen ja paikallisen lukutaitotyön vahvistajana, toimijoiden välisen yhteistyön ja dialogin mahdollistajana sekä valtakunnallisen lukutaitotyön kokonaisuuden koordinaattorina” (Opetushallitus 2024c). Lukukeskuksen 2024 mukaan:

Lukutaitoon on panostettava juuri nyt, kun lukemisen formaatit, ihmisten vapaa-ajanviettotavat, mediaympäristön pirstaloituminen ja uusien teknologioiden vaikutukset median käyttöömme heijastuvat myös lukemistottumuksiimme. Sosiaalisen median toimintalogiikka ja älypuhelinien yleistyminen koukuttavat ja haastavat kykymme uppoutua pitkäjänteiseen lukemiseen. Vaikka kirjallisuuden uudet formaatit, kuten ääni- ja sähkökirjat ovat madaltaneet kynnystä kirjallisuuden kuluttamiseen ja tuoneet kirjat sujuvammin osaksi arkea, lukemisen tilastot silti osoittavat lukemisen vähentyneen kaikissa ikäryhmissä ja lukutaidon laskevan ennätyksellisen nopeasti. (Lukukeskus 2024.)

Kansallinen lukutaitostrategia 2030 tavoittelee toimintakulttuuria, jossa kaikenikäisten lukutaitoa vahvistettaisiin pitkäjänteisellä kansallisella, alueellisella ja paikallisella yhteistyöllä. Tällaisella yhteistyöllä pyritään saavuttamaan myönteisempi asenne lukemista ja lukutaidon merkitystä kohtaan. (Kansallinen lukutaitostrategia.) Kansallinen lukutaitostrategia tunnustaa media-alan toimijoiden merkityksen lukutaitotyössä. Strategiassa todetaan, että kustannus- ja kirja-alan toimijat, kirjailijat, kirjallisuussäätiöt, -järjestöt ja -yhdistykset, etujärjestöt, säätiöt ja rahoittajat sekä päättäjät voivat edistää lukutaitomyönteistä viestintää, yhteistyötä, asenteita ja

monilukutaitotyötä verkostoissa (mt.). Kansallisen lukutaitostrategian 2030 tavoitteena on monilukutaito, jolla tarkoitetaan montaa asiaa, kuten sitä, että yksilöllä on lukutaito, taito ymmärtää, tulkita, tuottaa ja kirjoittaa monimuotoisia tekstejä erilaisissa ympäristöissä erilaisilla välineillä. Monilukutaito sisältää kriittisen lukutaidon, eli yksilö osaa arvioida tekstien alkuperää, luotettavuutta ja ilmaisukeinoja. Monilukutaitoon kuuluu tekstin kontekstointi, jolloin yksilö ymmärtää, että tekstillä on aina laatija, ilmestymisympäristö ja erilaisia tavoitteita, jotka vaikuttavat tekstin sisältöön ja sen ilmaisukeinoihin. (Mt.) Opetushallituksen (2021) mukaan perheiden ja huoltajien valmiudet tukea lasten ja nuorten lukemista vaihtelevat, sillä lukemisen arvostus ja vanhempien koulutustaso vaikuttavat merkittävästi lukutaidon kehityksen tukemiseen. Lukutaito on heikentynyt erityisesti nuorten ryhmissä, joissa huoltajilla on vain perusasteen koulutus tai kulttuurin arvostus on vähäistä.

1.5 Huolipuhe suomalaisessa mediassa

Tarkastelen tutkielmassani lukutaidosta käytävää huolipuhetta yhdessä suomalaisessa mediassa, *Helsingin Sanomissa* (*HS*). Olen rajannut näin, sillä *HS* on suomalainen keskeinen media, jolla on laaja levikki. Lisäksi lehteen kirjoittaa hyvin laajasti erilaisia asiantuntijoita, joten voin perustellusti sanoa, että *HS* on suuruutensa ohella myös laajakatseinen. Tarkastelen tutkielmassani tietyn ajankohdan, elo-toukokuun 2023–2024, välistä uutisointia lukutaidosta. Aikarajaukseni perustuu siihen, että elokuussa 2023 Lotta-Sofia La Rosan väitöskirja *Nuoret lukijat kulttuurin murroksessa* julkaistiin, mikä nähdäkseni aiheutti julkista keskustelua, myös *HS*:ssa. Rajaukseni loppuu toukokuuhun 2024. Aineistoja tähän aiheeseen on paljon, joten kaikkia en voi tämän työn rajoissa käsitellä.

Hypoteesinani on, että *HS* ei julkaise lukutaidosta innostavaa sisältöä, joka sisältäisi konkreettisia ratkaisuja heikkenevään lukutaitoon, vaan rakentaa lukutaidosta käytävää keskustelua huolen kautta. Näen myös, että *HS* antaa julkaisutilaa huolipuheelle jättäen konkreettiset lukutaitotyöt ja -kampanjat sivuun. Lisäksi hypoteesini on, että *HS* välineellistää lukutaitoa ja näkee lukutaidon perinteisemmin, taiteellisena taitona enemmän kuin nykyaikaisena monilukutaitona. Tutkin seuraavissa luvuissa *HS*:n artikkeleja diskurssianalyysin keinoin. Selvitän analyysissäni, millaista huolta lukutaidosta rakennetaan, etsitäänkö heikkenevälle lukutaidolle innostavia konkreettisia toimenpiteitä ja innostetaanko huolella ylipäätään ketään lukemaan ja toimimaan ongelman hyväksi?

Konkreettinen käsite tässä luvussa on huolipuhe. Tarkoitin huolipuheella lukutaidosta käytävää keskustelua huolen näkökulmasta siten, että ilmaistaan sanoin huolta heikkenevästä lukutaidosta. Hypoteesinani on, että huolipuhe kohdistuu etenkin nuoriin, joita ei oteta huolipuheessa esiin omana äänenään, vaan heidän heikkenevää lukutaitoaan puidaan yläpuolelle asettuen.

Huolipuhetta lähestytään suomalaisessa mediassa usein PISA-tutkimuksiin nojaten. Näen, että PISA-tulokset toimivat huolipuheen faktatietona, jonka pohjalta puhetta tuotetaan. Toki tulokset itsessään ovat aktiivinen uutisoinnin kohde. PISA-tulokset ovat nähdäkseni suuressa roolissa huolipuheessa, joten näen tarpeelliseksi avata kyseistä tutkimusta ja sen roolia lukutaidon mittaajana. ”PISA (Programme for International Students Assessment) on OECD:n jäsenmaiden tutkimusohjelma, joka tuottaa tietoa koulutuksen tilasta, tuloksista ja koulun ulkopuolisesta oppimisesta.” PISA-tutkimuksessa arvioidaan 15-vuotiaiden nuorten avaintaitojen hallintaa tulevaisuuden kannalta, näihin taitoihin vaikuttavia tekijöitä ja taitojen kehittymistä ajan myötä. Lisäksi tutkimus kartoittaa oppimista tukevia asenteita ja taitoja sekä selvittää oppilas- ja koulukyselyjen avulla opiskeluun liittyviä ympäristöjä, kuten kodin sosiaalista asemaa, opiskelutukea, ajankäytön hallintaa ja suhtautumista kouluun ja oppimiseen. ”Tutkimuksen sisällöllinen painopiste vaihtuu tutkimuskerroittain, jolloin pääalueen arviointi on kattava, kun taas sivualueiden osalta seurataan lähinnä oppimistulosten yleistä kehitystä” (OKM). Tutkimus järjestetään kolmen vuoden välein ja ne ovat painottuneet seuraavasti: ”PISA 2000: lukutaito, PISA 2003: matematiikka, PISA 2006: luonnontieteet, PISA 2009: lukutaito, PISA 2012: matematiikka, PISA 2015: luonnontieteet, PISA 2018 lukutaito, PISA 2022 matematiikka”.

PISA-tutkimuksessa vuoden 2018 pääalueena oli lukutaito, joka on viimeisin tutkimus lukutaidosta pääalueena. Tutkimuksessa ”suomalaisten 15-vuotiaiden lukutaito (520 pistekeskisarvo) oli kuitenkin OECD-maiden kärkeä yhdessä Viron (523), Kanadan (520), Irlannin (518) ja Korean (514) kanssa (OKM 2019). Suomen edellä oli Viro ja Kiinan PSJZ-alue (Peking, Shanghai, Jiangsu ja Zhejiang 555) sekä Singapore (549). Edelliseen PISA-tutkimukseen 2015 verrattuna Suomen lukutaitopistemäärän keskiarvo laski 6 pistettä, mutta muutosta ei pidetty tilastollisesti merkitsevänä”. Lukutaidon osaaminen on heikentynyt pitkällä aikavälillä Suomessa, mutta niin on käynyt muillekin OECD-maille. Pistemäärä on laskenut ”Suomessa 16 pistettä vuoteen 2009 ja 26 pistettä vuoteen 2000 verrattuna”. (OKM 2019.) Kun suomalaisnuorten lukutaito ei ole laskenut tilastollisesti merkitsevästi, herääkin kysymys: mistä olemme huolissamme, kun puhumme heikentyneestä lukutaidosta? ”Suomalaisnuorista erinomaisen lukutaidon tasoille sijoittuvien osuus (14,5 %) on säilynyt ennallaan (vuonna 2009 14,2 %), kun taas heikkojen

lukijoiden osuus oli lisääntynyt selvästi. Vuonna 2009 alle tason 2 lukijoita oli 8,1 %, mutta vuonna 2018 jo 13,5 %” (Mt.) Heikkojen lukijoiden määrän kasvu on asia, mistä pitää olla huolissaan, sillä se tarkoittaa sitä, että yhteiskunnassamme ”on yhä enemmän nuoria, joiden lukutaito ei riitä opiskeluun ja yhteiskunnassa toimimiseen.” Tulen tarkastelemaan, kannetaanko huolipuheessa juuri tällaista huolta – nuorten lukutaidottomien lisääntymistä – vai kenties jotain ihan muuta, mitä?

Opetus- ja kulttuuriministeriön PISA 2018 -tiedotteessa¹ nostetaan esille muita asioita, jotka vaikuttivat suomalaisnuorten PISA-tutkimuksessa menestymiseen. OKM:n (2019) mukaan vuoden 2018 PISA-tulokset osoittivat, että ”oppilaiden väliset lukutaitoerot olivat suuremmat kuin koskaan aiemmin Suomen PISA-historiassa”. Suomalaiskoulujen välinen vaihtelu oli kuitenkin osallistujamaiden pienin, eikä se ollut kasvanut edellisestä tutkimuksesta. Vaikka oppilaiden erot ovat kasvaneet, alueellista vaihtelua ei ole tapahtunut. Pääkaupunkiseudun oppilaiden keskimääräiset tulokset olivat kaikilla sisältöalueilla parempia kuin muualla Suomessa, mutta myös osaamisen vaihtelu pääkaupunkiseudulla oli muuta maata suurempaa. Ongelmat eivät suinkaan lopu tähän, sillä ”Suomessa sukupuolten välinen lukutaidon osaamisero on ollut koko ajan osallistuvien maiden suurimpia”. Suomessa ero tyttöjen hyväksi oli 52 pistettä, kun se oli muissa OECD-maissa keskimäärin 30 pistettä. Vuoden 2009 jälkeen poikien heikkojen lukijoiden määrä on kasvanut. (OKM 2019.)

Lukutaitoon vaikuttaa ”vanhempien koulutus, ammatti ja kodin varallisuus, eli sosioekonominen tausta”. PISA-tutkimuksen mukaan sosioekonominen tausta oli yhteydessä kaikkien osallistujamaiden nuorten lukutaitoon. ”Ylimmän ja alimman sosioekonomisen neljänneksen keskimääräinen lukutaitoero oli Suomessa 79 pistettä, mikä vastaa laskennallisesti noin kahden vuoden kouluopintoja.” (OKM 2019.) Oppilaan taustan vaikutuksen kasvamisen nähdään johtuvan taustaltaan alimman neljänneksen heikentyneistä tuloksista (mt). Huolipuheeseen linkittyy vahvasti lukemisen motivaatio ja lukemiseen innostaminen. Tämä todennäköisesti johtuu siitä, että PISA-tutkimusten mukaan Suomessa yhä useampi nuori suhtautuu lukemiseen kielteisesti – 63 % suomalaispojista antoi myöntävän vastauksen väittämään ”Luen vain, jos on pakko” (mt.). Tällaiset tulokset ovat sukupuolittaneet huolipuhetta: puhutaan siitä, etteivät pojat lue. Sukupuolittanut huolipuhe on nähdäkseni hyvin haavoittuvaista, mikä ei kanna pitkälle,

¹ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019. PISA 2018: Suomi lukutaidossa parhaiden joukossa. <https://okm.fi/-/pisa-2018-suomi-lukutaidossa-parhaiden-joukossa>. [Viitattu 24.4.2024]

etenkin kun La Rosan (2023a) väitöskirja osoitti, että nuorten mielestä lukeminen on tylsää. Huolen pitäisi kattaa siis kaikki sukupuolet.

Miksi sitten huolipuhe nojautuu niin vahvasti näihin PISA-tuloksiin? Pisa-ohjelmassa keskitytään selvittämään 15-vuotiaiden keskeisiä tietoja ja taitoja tulevaisuuden yhteiskunnan, työelämän kehityksen ja laadukkaan elämän kannalta. Välijärven (2002, 1) mukaan PISA-tutkimus tarkastelee oppimistuloksia jatko-opintojen, työelämän ja kansalaisuuden näkökulmasta, keskittyen yksilöiden todelliseen osaamiseen eikä siihen, miten taidot ja tiedot on hankittu. Tutkimuksessa osaamisen nähdään tulevan parhaiten esiin tehtävissä, jotka jäljittelevät mahdollisimman autenttisesti todellisen elämän käyttötilanteita. PISA-tutkimuksessa tehtäviä ei valita osallistuvien maiden opetussuunnitelmien sisältöjen pohjalta, vaan tutkimuksen tehtävät valitaan ”PISAn yleisten päämäärien sekä kolmen sisältöalueen teoreettisten analyysien ja erittelyjen perusteella seuraavanlaisesti”:

- ”1. Sen tiedon sisältö tai rakenne (content and structure), joka oppilaan tulisi omaksua kultakin sisältöalueelta (esimerkiksi luonnontieteelliset tai matemaattiset käsitteet, erilaiset tekstityypit);
2. ne prosessit (processes), jotka oppilaan tulee hallita ja tarvittaessa osata (esimerkiksi tiedonhaku kirjoitetussa tekstissä);
3. ne olosuhteet ja käyttötilanteet (contexts), joissa tietoja ja taitoja sovelletaan (esimerkiksi omaa elämää koskevien päätösten tekeminen tai maailman tapahtumien ymmärtäminen).” (Välijärvi 2002, 1–2.)

PISA-tutkimus siis mittaa laajasti oppilaiden osaamista, mikä antaa suuntaviivat siihen, millaisia tulevaisuuden osaajia kyseisestä sukupolvesta saadaan. ”PISA-ohjelma on tieteellinen tutkimusohjelma, mutta sillä on selkeitä käytännöllisiä päämääriä, joiden tavoitteena on muun muassa tuottaa uutta tietoa, joka tukee koulutuksen ja opetuksen kehittämistä sekä auttaa koulutuspoliittista päätöksentekoa” (Välijärvi 2002, 2). Tulokset siis vaikuttavat koko yhteiskunnan tulevaisuuteen.

Ovatko suomalaisen median huolipuheen taustalla juuri nämä huolet? Lukemiskulttuuri on sanomattakin muuttunut teknologian kehityksen myötä, joten *HS*:n kaltaiset mediat voivat olla huolestuneita ”sivistyksen puutteesta”. Hypoteesini on, että huolipuheessa saarnataan jatkuvasti siitä, miten teknologia on syrjäyttänyt lukuharrastuksen ja nuoret käyttävät aikansa

mieluummin sosiaalisessa mediassa kuin kirjallisuuden äärellä – koska lukeminen on tylsää. Mistä nuoret voisivat edes löytää heille sopivaa kirjallisuutta, kun *HS*:n kaltaiset mediat jättävät lasten- ja nuortenkirjallisuuden marginaaliin eivätkä julkaise LANU-arvioita? Välijärvi (2002, 163) toteaa, että PISA-tutkimuksessa lukuinnostuksen, -harrastuksen, lukemisaktiivisuuden ja lukemisen monipuolisuuden yhteydet lukutaitoon ovat olleet erittäin vahvoja. Lisäksi kotikirjaston laajuuden ja laadun yhteydet lukutaitoon ovat myös merkittäviä, sillä kodin kirjallinen kulttuuri heijastuu lasten ja nuorten lukuharrastuksiin.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen *HS*:n aineistojen kautta huolipuhetta, jota analysoin diskurssi-analyysin metodein. Tarkoitukseni on käyttää aineistoja, jotka perustuvat PISA-tutkimuksiin, sillä näen huolipuheen kytkeytyvän niihin vahvasti.

2 ”Miksi pojat jäivät jälkeen?” Sukupuolittunut huolipuhe ja sen kritiikki

Tässä luvussa analysoin sukupuolittunutta huolipuhetta kriittisesti. Lisäksi tarkastelen, miten sukupuolittunutta huolipuhetta tuotetaan *Helsingin Sanomissa*. Media kehystää juttunsa niin, että asiaa käydään tietystä näkökulmasta. Kehystämällä tarkoitetaan sitä, että päätetään jokin näkökulma, joka halutaan tuoda esiin, eli samalla päätetään, mitä jätetään pois. Uutislehdet eivät siis voi kertoa lukijoilleen kaikkea. Toimittajat kehystävät tarinat valitsemalla ”tärkeimmät” faktat ja kontekstivat ne. Toimittajat päättävät keitä he haastattelevat ja mitä haastateltavilta kysytään. Näin toimittajat epäsuorasti ja suorasti esittävät näkemyksiä syistä, ratkaisuista ja ongelmista. (Kitzinger 2007, 134.) Kun *Helsingin Sanomat* kehystää huolipuheen sukupuolittuneesti, esitetään lukutaidon tilanne tietystä näkökulmasta ja tietyin faktoin. Tämä voi vaikuttaa siihen, miten lukijat sen vastaanottavat. Toimittajat ovat poimineet lukutaidon tutkimuksen ”kohokohdan” ja osoittavat huomioita tietyille seikoille (mt.). Kitzingerin (2007, 136) mukaan toimittajien kehystäminen antaa aihetta myös väittelyyn, sillä toimittajat tekevät kehystämistä siinä, miten haastateltavat esitetään ja editoidaan. Lisäksi se, mitä sanoja toimittajat käyttävät, miten he rakentavat kertomuksen, mitä faktoja he sisällyttävät juttuun ja mitä eivät, ja mitä sitaatteja tuotetaan tekstiin, tämä kaikki vaikuttaa siihen, miten tarina muotoutuu tietystä näkökulmasta. Huolipuheen artikkeleissa toimittajat ovat kehystäneet huolipuhetta tietyistä näkökulmista, joita tarkastelen luvuissa 2, 3 ja 4.

Lukutaidosta puhuttaessa yhteiskuntamme lähtee herkästi tekemään sukupuolittuneita jakoja lukemisen suhteen. Keskustelu lähtee helposti siihen, että ”pojat eivät lue” ja ”tytöt ovat lukemisessa poikia edellä”, kuten Veera Paanasen artikkelissa ”Miksi pojat jäivät jälkeen?” (2023) tulee ilmi. Toki PISA-tutkimukset osoittavat tämän todeksi. Uskon tällaisen sukupuolittuneen huolipuheen haavoittavan nuoria, sillä keskustelu sisältää lähinnä kaksi sukupuolta: tytöt ja pojat. Lisäksi uskon, että tällainen puhe vahvistaa stereotyyppisiä arvoja: lukeminen on feminiinistä ja maskuliinisuutta vahvistetaan stereotyyppisesti rap-lyriikan ja muiden ”maskuliinisten” tapojen kautta. Nähdäkseni tällainen sukupuolittunut huolipuhe lukutaidosta rakentaa diskurssin sisälle subjektipositioita, millä voi olla ideologisia seurauksia. Subjektipositiot voivat sekä tuottaa erilaisia oikeuksia, mutta myös riistää niitä. Kaksijakoisuus tulee esiin esimerkiksi tavassa, jolla erilaiset identiteetit jäsentävät ihmisten toimintaa. Jokisen ja Juhilan (2016, 97)

mukaan ihminen voi kokea identiteetit rajoittavina, kuin olisi suljettu häkkiin, jossa hän ei hallitse itseään. Koska sukupuolittunut huolipuhe ei sisällä hypoteesini mukaan muita sukupuolia, ovat identiteettien mahdollisuudet rajalliset. Tässä alaluvussa tarkastelen *HS*:n sukupuolittunutta huolipuhetta – millaista todellisuutta lukemisesta rakennetaan sukupuolten välille?

Seuraavaksi tarkastelen, miten sukupuolittunutta huolipuhetta tuotetaan *HS*:n artikkelissa. *HS* julkaisi elokuussa 2023 Veera Paanasen artikkelin ”Miksi pojat jäivät jälkeen”, mikä jo otsikotasolla sukupuolittaa huolipuhetta. Lisäksi jälkeen-sanan käyttäminen herättää kysymyksen: Mistä pojat jäivät jälkeen? Sanan käyttäminen alistaa ja arvottaa sukupuolten välisiä taitoja. Se on myös liian kategorinen, koska kaikki pojat eivät jääneet jälkeen vaan osa pärjää erinomaisesti. Kun tarkastellaan artikkelin kielenkäyttöä, huomataan, että artikkelin ingressi sisältää alisteista puhetta:

Vielä 2000-luvun alussa Pisa-menestys oli kansallinen ylpeydenaihe. Sen jälkeen suomalaiset pojat ovat jääneet työistä jälkeen jopa matematiikassa, vaikka lähes kaikissa muissa maissa asetelma on toisin päin.

Ingressin jopa-sanan käyttö matematiikan yhteydessä vahvistaa stereotyyppisiä sukupuolittuneita arvoja, vaikka se toki perustuu PISA-tutkimuksiin. Jopa-sanan käyttö luo vaikutelman siitä, että tämä tulos on ennenkuulumatonta. Vertaaminen muihin maihin vahvistaa vaikutelmaa siitä, että muissa maissa matematiikka on edelleen ”maskuliinista” osaamista ja pojat dominoivat tätä osa-aluetta. Artikkelissa puidaan tätä poikien lukutaidon heikkenemistä odotetulla tavalla: Pisa-tutkimuksiin nojaten. Artikkelin kiteyttää Suomen heikentyneet tulokset: ”Romahdus johtuu pitkälti suomalaisten poikien testitulosten romahduksesta.” Romahdus-sanan käyttö on dramaattinen sanavalinta. Sukupuolittunutta puhetta on vaikea arvioida siitä näkökulmasta, onko se tarkoituksellista vai tahatonta. Kuten muistamme, ei siis välttämättä tarkoiteta toimijan itsensä tarkoittamaa vaikutusta. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (2016, 48) mukaan: ”Tutkijoina kiinnitämme huomiota siihen, mitkä funktiot ovat potentiaalisesti läsnä tai aktualisoituvat vuorovaikutussuhteissa.” Nämä tahattomat, luonnostaan toteutetut funktiot ovat analyttisesti mielenkiintoisia. ”Kyse on siitä, mitä kaikkia asiointiloja toimija tulee (puhe)teoillaan tehneeksi mahdolliseksi, mitä tulkintamahdollisuuksia sosiaalisesti läsnäoleviksi ja reflektoiduiksi.” Esimerkiksi: ”Aktualisoitunut kielenkäyttö rakentaa todellisuutta mahdollisuuksia avaamalla ja rajoittamalla samantapaisesti kuin erilaisten neulepuikkojen ja lankakerien käyttäminen mahdollistaa monenlaisten neuletöiden suunnittelemisen” (mt.).

Artikkelissa lukutaidon heikentyminen ei ole ainoa huolenaihe, vaan myös sukupuolten väliset erot. Kuten artikkelissa todetaan: ”Sukupuolten välisiä eroja tarkasteltaessa Suomi erottuu muista OECD-maista”. Tämä johtuu siitä, että tytöt saavat tutkimusten mukaan parempia tuloksia. Suomessa lukemisessa tyttöjen ja poikien välinen ero on OECD-maiden suurin. Artikkelissa haastatellaan Jyväskylän yliopiston tutkimusprofessori Juhani Rautopuroa, eli artikkelin kirjoittaja on halunnut asiantuntijan lausuntoja asiasta. Artikkelissa mennään syvään päätyyn pohtimaan, miksi Suomessa sukupuolten väliset erot ovat niin suuret. Aihetta tutkinut Rautopuro havaitsi, että poikien oppimistulokset laskevat ala- ja yläkoulun välissä, yläkoulussa poikien oppimistulokset alkavat hajota: osalla pojista menee todella hyvin ja osalla aiempaa huonommin. Toisen asteen koulutus on sukupuolittunut, sillä tytöistä lukion käy noin 60 % kun taas pojista 40 %. Sosioekonominen tausta on yhteydessä koulutukseen: sosioekonomisen taustan yläpäässä tyttöjen ja poikien välisiä oppimiseroja ei ole juuri lainkaan, mutta alimmassa päässä erot ovat suurimmat. (Paananen 2023.) Lehtiartikkelissa Rautapuro tuo esiin sen, että sukupuolten välisiin oppimiseroihin suhtaudutaan ristiriitaisesti. Rautapuro tuo entisen presidentti Tarja Halosen ajatuksen esille: ”sukupuolieroista ei puhuttu mitään ennen kuin tytöt menivät poikien edelle luonnontieteissä ja matematiikassa.” Tämä tukee ajatusta, että luonnontiedettä ja matematiikkaa pidetään maskuliinisina taitoina, ja tyttöjen mennessä oppimistuloksissa näissä osa-alueissa poikien ohi koetaan maskuliinisuuden olevan uhattuna.

Erittäin mielenkiintoista artikkelissa on opetusneuvos Minna Harmasen kommentit sukupuolittuneesta opetuksesta ja oppimistuloksista, jotka on kytketty osaksi lukutaitoa. Harmanen puhuu oppimisen arvioinnista sukupuolittuneesti: ”pojat ovat jossain määrin kärsineet sellaisesta arvioinnista, jossa painotetaan lähes yksinomaan koesuorituksia.” Tämän voi tulkita siten, että hän väittää poikien osaavan yhtä hyvin, vaikka he saavatkin huonompia arvosanoja. Näen Harmasen puheen ristiriitaisena, sillä hän toteaa, että arvioinnin tulisi olla sukupuolisensitiivistä: ”On tosi tärkeää, että sukupuoli ei vaikuta arviointiin.” Tästä huolimatta todetaan, että tytöt ovat voineet saada helpommin arvosanoja: ”Näin on voinut olla, jos arviointi on ollut intuitiivista ja tehty aina samalla tavalla ja jos osaamista ei ole ollut mahdollista osoittaa eri tavoin.” Sukupuolittunut puhe jatkuu siten, että asiaa pohditaan poikien näkökulmasta:

Poikien oppimistulosten näkökulmasta on Harmasen mukaan tärkeää, että pedagogiikka on ylipäättään monipuolista, siinä voi olla esimerkiksi pelillisiä, jopa kilpailullisia elementtejä. ”Näyttää siltä, että poikien asenne koulunkäyntiä kohtaan on tyttöjä

negatiivisempi”, ”Opetuksessa on jotain sellaisia elementtejä, että se ei puhuttele poikia samalla tavalla”.

2.1 Sukupuolitietoisen opetuksen ja ohjauksen suhde huolipuheeseen

Seuraavaksi tarkastelen sukupuolitietoista opetusta ja ohjausta sukupuolen näkökulmasta. Nämä seikat tulevat esille opetusneuvos Minna Harmasen näkemyksissä, ja tässä tarkastelen, onko hänen ulosantinsa linjassa Opetushallituksen sukupuolitietoisen opetuksen ja ohjauksen kanssa. Sukupuolitietoinen opetus ja ohjaus on sitä, että opetuksessa ja ohjauksessa otetaan opiskelijoiden erilaiset kokemukset, kiinnostuksen kohteet, aatteet ja tavoitteet huomioon. Näin pyritään torjumaan opiskelijoiden stereotyyppiset ja ennakkoluuloiset ajattelutavat. (Opetushallitus 2024a.):

Koulutuksen tutkimuksessa puhutaan ’kouluun kiinnittymisestä’. Sillä tarkoitetaan oppilaan suhdetta kouluympäristöönsä. Harmasen mukaan suomalaisten poikien kiinnittyminen kouluunsa on jostain syystä tyttöjä heiveröisempää.

Sukupuolisensitiivinen kasvatus ja opetus ovat asioita, mihin on kiinnitetty kasvatus- ja opetus-alalla paljon huomiota. Sukupuolisensitiivistä opetusta ei ole se, että ajatellaan opetusta vain yhden sukupuolen näkökulmasta, tai ylipäätään puhutaan oppimistuloksista vain kahden sukupuolen kautta. Harmasen esittämä kommentti opetuksen elementeistä ja siitä, miten se ei puhuttele poikia samalla tavalla, ei ole sukupuolitietoista opetusta. Sukupuolitietoinen opetus perustuu siihen, että tunnistetaan herkästi jokaisen oppijan yksilöllisyys ja persoonallisuus. Opetuksessa tavoitellaan sitä, että oppilaita ei sosiaalisteta heidän ulkoiseen sukupuoleensa. Lisäksi sukupuolitietoisessa opetuksessa tunnistetaan yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät, jotka ovat sukupuolittavia. Sukupuolitietoisessa opetuksessa nämä tekijät kyseenalaistetaan ja pyritään purkamaan, tasa-arvoa rakentaen. (Opetushallitus 2024a.) Harmasen kommentit ovat ristiriidassa sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ja opetuksen kanssa siinäkin mielessä, että Suomessa on pitkään ymmärretty, että tasa-arvoisen elämän lähtökohdat lähtevät kasvatus- ja koulutusjärjestelmästä. Eskelisen ja Itäkaren (2020, 198) mukaan Suomen koulutusjärjestelmässä on asetettu tasa-arvotavoitteita 1970-luvulta alkaen, ja aiheeseen liittyviä hankkeita on toteutettu. Kehittämisen- ja tutkimustyöstä huolimatta sukupuolten tasa-arvo ja sukupuolisensitiivinen kasvatus eivät kuitenkaan toteudu systemaattisesti.

Sukupuolisensitiivinen kasvatus alkaa jo varhaiskasvatuksessa, sillä alle kouluikäiset lapset rakentavat identiteettinsä ja maailmankuvansa ympäröivästä yhteisöstä ja sen sosiaalisista normeista. Lapsena omaksutaan jo käsitykset eri sukupuolista, niiden rajoista, mahdollisuuksista ja niiden välisistä valtasuhteista. (Eskelinen & Itäkare 2020, 198–199.) Medialla on vaikutusta siihen, millaisia representaatioita annetaan julkisuuteen, sillä media käyttää valtaa säädellensä ketkä näkyvät, kuuluvat ja miten. Opetushallitus (2024b) kiteyttää hyvin median vallan: ”Saamme mediasta vaikutteita tunteisiimme, ajatuksiimme, asenteisiimme, toimintaamme ja käyttäytymiseemme. Osa vaikutuksista on hyödyllisiä ja osa ei.” Median kautta ihmiset aistivat, mikä on enemmistön mielipide, sillä mediankäyttäjät saavat vahvistusta käsityksilleen, kun äänekäät pysyvät äänessä ja hiljaiset hiljenevät entisestään (mt.). Näen sukupuolittuneen huolipuheen ongelmalliseksi, sillä nuoret eivät näe kuin kahden sukupuolen edustamassa sukupuolveaan. Tällaiseen asetelmaan vastataan sanomalla, että muunsukupuoliset ovat prosentuaalisesti katoavan pieni kategori. Tässä sukupuolet esitetään ylipäänsä monoliittisesti ja epätasällisesti, koska tietty poikien ryhmä pärjää tosia asiassa yhtä hyvin kuin ennenkin. *HS*:n jutusta häivytetään luokkaerot ja korostetaan sukupuolieroa. Suomessa on tiedossa, että perusopetus edistää koulutuksen ja työelämän segregaatiota. Kasvatuksen ja opetuksen sukupuolittuneisuudella sekä sukupuolen mukaisella segregaatiolla viitataan siihen, että oppilaiden sukupuoli vaikuttaa moniin oppimispolun muotoutumisen tekijöihin, kuten:

- ”kiinnostuksen kohteet
- opiskeluasenteet
- minäpystyvyyden kokemus eli luottamus omaan osaamiseen
- oppimistulokset
- oppiaine-, oppimäärä- ja kurssivalinnat
- koulutusala- ja uravalinnat”. (Opetushallitus 2015.)

Helsingin Sanomien sukupuolittunut huolipuhe ei rajoittunut vain yhteen artikkeliin, sillä sitä on havaittavissa muissakin artikkeleissa. *Helsingin Sanomissa* julkaistiin elokuussa 2023 pääkirjoitus: ”Pelastakaa pojat!” Pääkirjoituksen ingressissä todetaan: ”Suomesta on tullut uudestaan luokkayhteiskunta, nyt poikien koulutuksen kautta. Ilmiön hiljainen hyväksyminen aiheuttaa vakavia ongelmia.” Erityisen ikävää sukupuolittunutta puhetta artikkelissa on vain kahden sukupuolen: poikien ja tyttöjen vertailu biologisesti:

Pojat kypsyvät murrosiässä myöhemmin kuin tytöt. Tässä ei myöskään huomioida muita eroja, jotka voivat vaikuttaa niin sanottuun kypsyminenopeuteen, kuten neurotyypillisuus ja neuromoninaisuus. Niinpä lukion siirryttäessä tytöillä on selvä etulyöntiasema kehityserojen tähden. Tytöt näyttävät olevan kykeneviä opiskelemaan itsekuria vaativissa ympäristöissä, teinipojilla itseohjautuvuus ei ole parhaimmillaan.

Vaikka tässä kaikessa puheessa on perää, onko sukupuoli kuitenkin oikeasti selittävä tekijä? La Rosan (2023a, 62) tutkimuksen mukaan pojilla on tilastollisesti tarkasteltuna heikompi lukumotivaatio ja lukijakäsitys kuin tytöillä, ja he arvostavat lukemista vähemmän. Vaikka pinnatasolla vaikuttaa siltä, että tytöt uppoutuvat lukemaansa syvemmin, analyysi osoittaa, että selittävä tekijä on sukupuolen sijasta motivaation taso.

Sukupuoli on iso kysymys myös siitä näkökulmasta, ketkä tukevat nuoria lukemisessa. La Rosan (2023a, 63–64) tutkimuksen mukaan perheen tai lähipiirin tukea lukemiseen kokee tutkimukseen vastanneista yli puolet (57,8 %), ja eniten tukea antavat äidit (41,9 %), vanhemmat yhdessä (10,8 %), sisarus (5,4 %) ja isä (5,4 %). La Rosan (mt.) tutkimuksen avokysymysten vastauksissa perheen tuessa, lukuvinkeissä ja lukemiseen innostamisessa näkyy feminiininen painotus. Vastauksissa äiti mainitaan tuen antajana useammin kuin isä. Lukuvinkkien ja innostamisen kohdalla äiti ja sisko mainitaan useamman kuin kerran, kun taas yhdessäkään vastauksessa ei mainita isää tai veljeä (mt.).

Artikkelissa sukupuolten välistä eroa käsitellään myös koulumenestyksen kautta:

Tyttöjen paremman koulumenestyksen arvostelu voi tuntua turhalta. Pojilla oli aikansa. Nyt tytöt palkitaan ansioistaan. Työelämässä moni lasikatto murtuu, kun valtaosa tulevista akateemisen loppututkinnon suorittaneista henkilöistä onkin naisia. Tätäkin näkökulmaa voi ymmärtää, mutta tyttöjen ja poikien ero on kasvanut niin suureksi, että se johtaa väistämättä ongelmiin: koko yhteiskunta kärsii, kun osa poikien lahjakkuudesta hukataan. Eniten kärsivät tietysti yksilöt itse.

Tässä sukupuolittunut puhe on yksipuolista ongelmakeskeisyydessään: miksi puhutaan poikien lahjakkuuden hukkaamisesta ja matalasta koulutuksesta, kun asiaan voitaisiin etsiä motivoivia konkreettisia toimenpiteitä? ”Lahjakkuuden hukkaaminen” on kiinnostava sanavalinta, sillä se

näyttäytyy romahduspuheen rinnalla siltä, että pojat ikään kuin osaisivat ja saisivat hyviä tuloksia, jos he saisivat siihen mahdollisuuden koulumaailmassa. Etenkin, kun tutkimukset ovat jo antaneet hyvät suuntaviivat sille, mistä tällaisessa lukutaitotyössä pitäisi lähteä liikkeelle. Sukupuolikysymyksen suhteen pitää kuitenkin olla hyvin varovainen ja välttää tällaisia yleistyksiä. La Rosan (2023a, 64) tutkimuksen mukaan yli 60 prosenttia tytöistäkin lukee harvoin tai ei koskaan ja heidän näkemyksensä paljon kirjallisuutta lukevista ihmisistä tai lukemisen tärkeydestä korreloivat negatiivisten näkemysten kanssa, kuten lukemista välttävien poikienkin. Sukupuolierot eivät ole kaikista huolestuttavin aspekti, sillä nuorten nykyiset käsitykset lukemisesta korreloivat myös tulevaisuuden lukemisenäkemyksen kanssa. Nuorten lukiessa jo nyt vähän, sitä todennäköisemmin he ajattelevat, etteivät tulevaisuudessakaan lue kirjoja. Lisäksi alle puolet (48,9 %) nuorista kokee, että lukeminen on tärkeää tai tosi tärkeää. (Mt.)

Pääkirjoituksessa sukupuolten eroja pohditaan sosioekonomisen taustan kautta, sivuten etnistä taustaa:

Lukioon mennessä maahanmuuttajatyöt ovat saamassa kiinni kantaväestön poikien tason, mutta pojat ovat heikommassa asemassa. Merkittävä osa maahanmuuttajapoijista jää pelkän peruskoulutuksen varaan. Samaan aikaan maahanmuuttajatyöt jatkavat kouluttautumista. Tämäkin voi aiheuttaa jännitteitä. Ongelman ytimeksi jäävät siis matalan koulutus- ja tulotason perheiden pojat, ja tuo epäsuhta kertautuu maahanmuuttajaperheissä.

Suomessa segregaatio on todellinen ongelma, ja opetukseen on aktiivisesti kuulunut tasa-arvon lisääminen. Kun puhumme sosioekonomisista taustoista, on viime aikoina tullut vakavaa tutkimustietoa siitä, miten korkeakoulutetut vanhemmat haluavat laittaa lapsensa hyvämaineisiin kouluihin lähikoulujen sijaan. Jääskeläisen ym. (2015, 11) mukaan sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi on tärkeää seurata, vaikuttaako painotettuun opetukseen hakeutuminen eri tavoin tyttöihin ja poikiin, sekä kehittää ratkaisuja, jotka lieventävät segregaation riskiä.

Pääkirjoituksessa näkyy sosiologinen intersektionaalinen näkökulma: ”Suomesta on tulossa uudesta luokkayhteiskunta – nyt poikien koulutuksen kautta. Pudonneista pojista on tulossa alaluokka, jolle kasautuvat matala koulutus, alhaiset tulot ja perheettömyys. Tämä tilanne taas tuo mukanaan koko joukon muita ongelmia.” Pääkirjoituksessa tuodaan esille näkemys yhteiskunnan arvoista, missä poikien matala koulutus nähdään isona uhkana tulevaisuudelle. Samaisessa

HS:n artikkelissa annetaan kehoitus toimeen: ”Suomi menestyi aikanaan siinä, miten naisille saatiin koulutus. Nyt yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi pitää nostaa se, että pojat saadaan mukaan opin tielle.” Mielenkiintoista kyseisessä artikkelissa on sen sukupuolittunut ajatus menestymisestä ja jopa sukupuolittuneista oppiaineista: ”Poikien ja tyttöjen ero näkyy hyvin lukemiseen käytetyssä ajassa. Kun 14-vuotiaat pojat käyttävät Tilastokeskuksen mukaan vuorokaudessa lukemiseen aikaa alle kymmenen minuuttia, saman ikäryhmän tytöt lukevat vuorokaudessa keskimäärin yli 20 minuuttia. Lukutaito vaikuttaa suoriutumiseen useimmissa kouluaineissa, jopa matematiikassa.” Kirjoittajan jopa-sanan käyttö matematiikan yhteydessä kertoo siitä, että lukutaidon yhteyttä tällaisiin matemaattisiin ”maskuliinisiin” aineisiin pidetään yllättävänä. Tällainen ajattelu on vahvasti yhteydessä yhteiskunnan yleisiin näkemyksiin sukupuolten taidoista ja menestymisestä. Kuten *HS*:n artikkelin lopussa kiteytetään: ”Pääkirjoitukset ovat *HS*:n kannanottoja ajankohtaiseen aiheeseen. Kirjoitukset laatii *HS*:n pääkirjoitustoimitus, ja ne heijastavat lehden periaatelinjaa.” Keitä tällainen sukupuolittunut huolipuhe loppujen lopuksi palvelee? Mielestäni huolipuhe on tarpeellista silloin, kun sen pohjalta yritetään keksiä konkreettisia toimenpiteitä. Sukupuolta ei tarvitse häivyttää kokonaan pois, se saa olla mukana, jos sen avulla voidaan tunnistaa tukea tarvitsevia ihmisiä. Sukupuoli ei saisi kuitenkaan olla esillä siten, että tietyn ”ryhmän” tilanne koskettaisi koko sukupuolta. Sosioekonomisesta taustasta tulisi mielestäni puhua myös avoimemmin ja enemmän, sillä se on nimenomaan yhteydessä koulutukseen ja oppimistuloksiin. Oppimiseroja ei ole sosioekonomisen taustan yläpäässä sukupuolten välillä juuri lainkaan, vaan ne ovat siellä alimmassa päässä – tämän ryhmän tilanne ei ole siis koko sukupuolta koskeva keskustelu.

Helsingin Sanomien periaatelinjan mukaisesti: ”*HS* on sitoutumaton päivälehti, joka pyrkii edistämään ja vahvistamaan kansanvaltaisuutta, yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja mielipiteen vapautta. *HS* määrittää kantansa itsenäisesti, riippumatta poliittisista tai taloudellisista päätöksentekijöistä tai muista painostusryhmistä” (*Helsingin Sanomien* periaatelinja). Näen, että artikkelin kirjoitus heijastaa tietyn ihmisryhmän näkemystä sukupuolten välisestä lukutaidosta ja siihen liittyvistä tekijöistä, minkä vuoksi sukupuolittunutta huolipuhetta ei koeta ongelmana. Diskurssianalyysin menetelmin tätä puhetta voidaan tutkia kielen kautta. Pietikäisen ja Mäntysen (2019, 25) mukaan kielenkäyttäjällä on vapaus valita, mutta kielenkäyttöä rajoittavat normit, arvot, institutionaaliset rutiinit, käyttökonteksti ja muut kielenkäyttäjät. Näin kielenkäytössä heijastuvat yksilön valinnat, kulttuuri, yhteiskunnan arvot ja normit sekä ympäröivä aika. Voin siis todeta, että *HS*:n kaltainen media heijastaa juuri sen hetkisen yhteiskunnan arvoja ja normeja. Yksittäinen kielenkäyttäjä (tässä tapauksessa journalisti) on omalta pieneltä

osaltaan mukana rakentamassa kuvaa ilmiöistä, puhujista ja laajemmin ympäröivästä yhteiskunnasta (mt.)

2.2 Sukupuolittuneen huolipuheen vaikutukset yksilöön ja identiteettiin

Tietynlainen sukupuolittunut huolipuhe on vaarallista siinä mielessä, että se voi aiheuttaa negatiivisia ajatuksia tiettyä sukupuolta kohtaan. Mielestäni sukupuolittunutta huolipuhetta voi tehdä rakentavasti, kun se mahdollistaa tuen tarjoamisen oikeille tahoille. On totta, että tutkimuksissa on havaittu sukupuolten välillä eroja ja siitä pitää myös puhua. PISAn kaltaiset tutkimukset tutkivat myös, mistä nämä sukupuolten väliset erot johtuvat, ja näitä syitä pitäisi nostaa vahvemmin sukupuolittuneessa puheessa esiin. Kuten olen myös sanonut, huolipuhe ei kosketa kaikkia kyseisen sukupuolen edustajia ja se pitäisi keskustelussa tuoda selvästi esille. Emme ole huolestuneita koko sukupuolen (poikien) heikentyneestä lukutaidosta, vaan pääasiassa alimpien sosioekonomisen taustan poikien lukutaidosta. Lisäksi kapea-alainen puhe voi rajoittaa yksilöiden identiteettiä. Pietikäisen ja Mäntysen (2019, 90) mukaan diskursseilla on keskeinen rooli identiteettien rakentumisessa, muokkaamisessa ja haastamisessa. Vaikka identiteetti ja minuuden käsitys ovat subjektiivisia, ne muotoutuvat yksilöä ympäröivissä sosiaalisissa kehyksissä. Sukupuolittuneen huolipuheen näkökulmasta etenkin pojat altistuvat puheelle, missä heidän taitojaan käsitellään uhkaavan ja alisteisen sävyn kautta. ”Me olemme sitä, mitä olemme, myös siksi, mitä meistä kerrotaan ja mitä me itse kerromme itsestämme” (mt.). Kun sukupuolittunut huolipuhe on hegemonisessa asemassa, monet yksilöt omaksuvat stereotyyppisen ajatuksen tietystä sukupuolesta. Toisin sanoen, kun puhumme poikien heikentyneestä lukutaidosta ja huonosta koulumenestyksestä, jaamme yhteiskunnassamme yleisen näkemyksen asiasta, mistä on vaikea irtautua. Esimerkiksi pojat, joihin puhe kohdistuu, omaksuvat helposti vallassa olevan näkemyksen heidän yleisestä taidostaan. Pojat voivat siis ajatella, että heidän ei tarvitse tehdä asioita paremmin, kun ”kaikilla muillakin” menee huonosti. Tällainen yleistynyt huolipuhe on vaarallinen myös kasvatuksen näkökulmasta. Poikien on vaikea saada lukemiseen tukea tovereiltaan tai muilta tärkeiltä mieshenkilöiltä, kun heidät on leimattu yhteiskunnassamme ”lukutaidottomiksi”. Sukupuolittuneen huolipuheen argumentti voi olla se, että tuki osattaisiin kohdistaa heihin, mutta miksi silloin tällaista ei ole tyttöjen kohdalla? Kuten La Rosan (2023a) tutkimus osoitti, eivät tytötkään lue – harva tyttö lukee enää vapaa-ajallaan, jos ollenkaan. Tytöt tuntuvat kuitenkin välttävän huolipuheen sillä, että hyvin lukevat tytöt ylläpitävät lukutaitotilastoja.

”Diskurssintutkimuksessa identiteettien tarkastelun lähtökohta on se, että ne rakentuvat kielen ja muiden semioottisten resurssien käytössä.” Stuart Hall totesi 1990-luvulla, että identiteetit nykyajassa ovat monikerroksisia ja usein keskenään ristiriitaisia. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 91 & Hall 2019.) Identiteetit rakentuvat eri konteksteissa ja diskursseissa eri tavalla. Identiteetti voi olla myös yhteiskunnallinen, kulttuurinen tai jopa sosiaalipoliittinen sekä oma, persoonallinen identiteetti – joka rakentuu esimerkiksi arjessa (Pietikäinen & Mäntynen 2019). Eri sukupuolet kokevat esimerkiksi oman sukupuolensa eri konteksteissa eri tavalla. Yksilöt voivat kokea oman sukupuoli-identiteettinsä vahvaksi monessa kontekstissa ja diskurssissa, mutta kapea-alaisessa huolipuheessa voi oma sukupuoli-identiteetti tuntua rajoittavalta ja ahtaalta, kun se ei tarjoa väljiä ja vapaita sukupuolimalleja. Identiteetit voivat joutua kyseenalaisetuiksi helposti ja tahattomasti arkisissa tilanteissa, kuten silloin, kun ihmiselle oletetaan tietty sukupuoli ulkoisten piirteiden, kuten vaatteiden tai hiustyylin, perusteella. Esimerkiksi lyhyet hiukset, housut ja tummat vaatteet saattavat johtaa oletukseen, että henkilö on poika, mikä voi olla virheellinen tulkinta ja samalla haastaa henkilön oman kokemuksen identiteetistään. Identiteetin kannalta on myös ongelmallista, jos yksilön oma käsitys identiteetistään haastetaan tuottamalla sen päälle aivan toisenlainen identiteetti. (Mt.) Toisenlainen identiteetti voi rakentua esimerkiksi niille, jotka lukevat ja kuulevat oman sukupuolensa olevan lähes lukutaidoton.

Sosioekonomisen taustan vaikutus lukutaitoon on hyvä tuoda esiin siitä näkökulmasta, että henkilöt, jotka kuuluvat ylempään keskiluokkaan, voivat tiedostaa oman etuoikeutetun asemansa tiettyyn luokkaan syntyneenä. Lukevat yksilöt voivat kokea oman identiteettinsä ristiriitaisena, mikä ei mahdu yhteiskunnan yleisiin malleihin, vaikkakin puhe lukemattomista nuorista on negatiivissävytteinen. Toisaalta tällainen sosioekonomisen tausta tarkastelu voisi saada etuoikeutetussa asemassa olevat nuoret pohtimaan omia lähtökohtiaan tarkemmin, mikä voisi näkyä esimerkiksi lukemisen arvostamisena, ja se voisi motivoida omaehtoiseen lukuharrastukseen. Nuoret elävät etenkin yläkouluikäisinä herkkää aikaa, sillä oma identiteetti on vasta muovautumassa. Sen vuoksi monet haluavat kuulua yleiseen joukkoon, mikä voi näyttäytyä juuri siinä, että lukemiseen ei suhtauduta positiivisesti, tai siten, että se olisi ”siistiä”.

”Tiedon rakentumisen prosessit, diskurssien järjestyminen ja identiteetin muokkaaminen korostavat diskurssin sosiaalista merkitystä ja vaikutusvaltaa eli diskurssin käsitteen sosiaalista puolta. Diskurssin käsitteen toinen puoli on sosiaalisesti kietoutunut kielellinen ilmaisu ja variaatio.” Käyttäessämme kieltä – niin kirjoittaessa kuin keskustellessa teemme koko ajan erilaisia valintoja. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 94.) Kun lukutaidosta puhutaan huolestuneesti ja

käytetään sukupuolittuneita ja alistavia sanavalintoja, on nämä sanat valittu sopiviksi haluttuun tarkoitukseen. Kieli antaa mahdollisuuden valita hyvin laajasta sanojen, sävyjen ja rakenteiden joukosta juuri ne, joita kulloinkin pidämme tarpeellisina ja sopivina. Bahtinilaista kielikäsitystä mukaillen kieli voidaan tulkita resurssina, joka ei koostu yksinään kielen järjestelmästä, vaan myös kertomuksista, genreistä ja diskursseista. (Mt.) Etenkin mediassa sukupuolittuneet ja huolen sävyjä sisältävät sanavalinnat ovat enemmänkin tietoisia kuin tahattomia. *HS*:n kaltainen laajalevikkinen media palkkaa korkeakoulutettuja toimittajia, jotka tuskin harjoittelevat artikkelien kirjoittamista, vaan ovat alan ammattilaisia. He ovat tietoisia siitä, millaisia kielellisiä valintoja kirjoittaessa tehdään. Toisaalta kieltä valtarakenteellistetaan tiedostamatta. Kirjoittamisen ammattilaiset tekevät kirjoittaessaan tietoisia kielellisiä valintoja esimerkiksi silloin, kun päätetään, kenen näkökulmasta kerrotaan ja mitä siteerataan. Toki kirjoittajatkin omaksuvat tiedostamattaan erilaisia näkökulmia, arvoja ja sanavalintoja, mikä tekee asiasta problemaattisen.

Mielenkiintoista *HS*:n näkökulmasta on juuri se, miten jotkut aiheet ja artikkelit herättävät vuorovaikutusta, mikä yleensä lähtee pohjimmiltaan siitä, että halutaan ”neuvotella” jostakin asiasta toisesta näkökulmasta. ”Sanat ja ilmaukset eivät sisällä kaikkea vuorovaikutuksellista ja diskursiivista merkityspotentiaalia, vaan merkitykset syntyvät merkin, eli ilmauksen ja kontekstin sekä tulkinnan yhteisvaikutuksesta.” Kieli sisältää neuvotteluluonteen, jota kuvaa hyvin arkiset kokemukset siitä, miten ymmärrämme toisiamme väärin, tai miten vaikeaa on välillä muotoilla omia ajatuksiaan niin, että muut ymmärtävät. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 94.) *HS* voi luoda juttusarjaa, jossa ensimmäinen juttu on provosoiva ja myöhemmät julkaisut tuovat lisää vivahteita, jolloin luodaan huomioarvoa. Kun keskustelemme, pystymme tekemään toistemme puheisiin tarkennuksia ja korjauksia. Merkitykset ovat sosiaalisia ja syntyvät tällaisessa sosiaalisessa toiminnassa. ”Jotta saisimme selville, mikä merkitysten suhde ympäröivään todellisuuteen on, tarvitsemme kielen analyysin lisäksi tietoa kontekstista ja diskursiivisista käytännöistä. Jokainen kielellinen valinta voidaan nähdä suhteessa laajempaan kokonaisuuteen – yksittäinen sanavalinta voi vihjata laajempaan tapaan merkityksellistää maailmaa – diskursseihin ja ideologioihin” (Pietikäinen & Mäntynen, 2019, 94–95.) *HS*:n julkaisut lukutaidosta pyrkivät varmasti neuvottelemaan julkaisuillaan laajemmin yhteiskunnallisista asioista eli nuorten heikentyneestä lukutaidosta.

Huolipuheen iso ongelma on nähdäkseni se, että sitä tehdään sanavalinnoilla ja sävyillä, mikä etäännyttää nuoria tilanteesta, sillä huoli ei sisällä kannustavia ehdotuksia ja toimenpiteitä, vaan

se on pitkälti syylistämistä. Sukupuolittunut huolipuhe sisältää paljon syyllisen etsintää – minkä ja kenen takia pojat eivät lue ja pärjää koulussa? Sukupuolittunut huolipuhe on ikävää siitä näkökulmasta, että erilaiset järjestöt, kuten Lukukeskus (ja lukemattomat muut tahot) ovat tehneet paljon lukutaitotyötä sen eteen, että nuoria innostetaan ja kannustetaan lukemaan. Huolipuheen vaarana on se, että nuorten tukijoukot, kuten opettajat, ja muut kasvatusalan ammattilaiset ja nuorten läheiset lähestyvät lukemista huolen ja saarnan sävyllä, jolloin nuoret eivät saa lukemiseen innostavaa tukea. Tällainen puhe voi vaikuttaa nuorten identiteettiin, sillä yhteiskunnan painava huoli kasaantuu nuorten harteille, ja näin voi vaikuttaa heidän minäpystyvyyteensä.

3 Nuorten lukutaidon käsittely *Helsingin Sanomissa*

Aiemmassa luvussa ja sen alaluvuissa käsittelin sitä, mitä huolipuhe on ja millaisia ongelmia sillä mahdollisesti voi olla. Tässä luvussa ja alaluvuissa on tarkoituksena selvittää, mitä *HS* tarkoittaa nuorten lukutaidolla, mikä on heikkoa lukutaitoa, miten nuorten lukemista tuetaan ja miten siihen suhtaudutaan? Huolipuhe ja sen mahdolliset ongelmat voidaan tulkita merkityksiksi. Kun tällaisia merkitysten muodostumista halutaan selvittää, tulee käyttää välineitä, joiden avulla voidaan tarkastella, miten kukin tahoista osallistuu kussakin tapauksessa merkityksenmuodostusprosessiin. Artikulaation käsite on hyödyllinen, kun etsitään kunkin tason yhteyttä toisiin merkitysten muodostamiseen. (Lehtonen 1996, 215.) Huolipuheen merkitysten tarkastelu lähtee siitä, miten nuorten lukutaidosta puhutaan. Mikko Lehtosen (1996, 216) mukaan artikulaatioteorian näkökulmasta tekstit nivoutuvat erilaisiin konteksteihin ja yhteennivoutuneet tekstit ja kontekstit nivoutuvat kulttuurisiin käytäntöihin. Artikulaatio voidaan käsittää siis uudelleenkontekstualisoimiseksi (mt.). Tässä luvussa ja alaluvuissa kontekstoin huolipuheen merkitystä.

Nykylasten ja -nuorten kulttuuri on kuvien ja median täyttämää. Television, kuvataallenteiden katsominen, mobiili- ja tietokonepelit ja internet kuuluvat vahvasti alakouluikäisten ja jopa lukutaidottomien päiväkotikäisten arkeen. Vauvoillekin tuotetaan nykyisin mediasisältöä nettiin. (Heikkilä-Halttunen 2015, 213.) Nykypäivän nuoret kasvavat täysin erilaisessa ympäristössä kuin aikaisemmat sukupolvet. Eri mediat kuuluvat nykyisin jokaisen lapsen kasvu-ympäristöön. Perinteisten kirjojen ja lehtien lisäksi tv-kanavat, YouTube-videot, pelikonsolit, tietokoneet ja netti kisaavat lasten ja nuorten huomiosta (Heikkilä-Halttunen 2015, 217). Nuorten lukutaitoa käsitellään nykyään keskittymiskyvyn heikkenemisen ja digitalisaation aiheuttamien ongelmien kautta. Nuorten lukutaito on *Helsingin Sanomissa* aktiivisessa käsittelyssä. Tämän luvun alaluvuissa käsittelen, millaista todellisuutta nuorten lukutaidosta rakennetaan – mitä nuorten nykytilanteesta sanotaan, millainen tulevaisuus lukutaidolla kenties on? Tutkin, onko *Helsingin Sanomien* nuorten lukutaidon uutisoinnin takana joitakin arvoja, ja jos on, niin millaisia. Arvot liittyvät vahvasti siihen, miten joihinkin asioihin suhtaudutaan (tässä tapauksessa lukutaitoon). Arvot linkittyvät myös siihen, mistä näkökulmista lukutaitoa käsitellään – eli mitkä seikat vaikuttavat lukutaitoon. Näiden näkökulmien kautta journalistit kirjoittavat nuorten lukutaidosta.

Miksi nuorten lukutaitoa käsitellään niin paljon suomalaisessa uutismediassa? Esitin aiemmin, että PISA-tutkimukset sekä muut lukutaitoa mittaavat tulokset, herättävät paljon kansainvälistä huomiota. Miten *HS* käsittelee nuorten lukutaitoa? Simo Löytömäki käsittelee artikkelissaan ”Lukemattomia nuoria” (2024) nuorten lukutaidon heikkenemisestä tällaisista näkökulmista: ”Se tarkoittaa esimerkiksi luokkia, joissa puolet oppilaista valitsee romaanin selkokirjaversio”, ”Se tarkoittaa myös tulevaisuuden työntekijöitä, jotka eivät ymmärrä lukemiaan ohjeita”. Viime vuonna julkaistussa Pisa-tutkimuksessa suomalaisnuorten lukutaito on jälleen laskenut. Taitavien lukijoiden määrä vähenee ja heikkojen kasvaa.” Artikkelin vahvistaa hypoteesini, sillä *HS* perustelee nuorten lukutaidon uutisoinnin paljolti Pisa-tutkimuksiin nojaten. Perustelu ei kuitenkaan ole yksinään, vaan nuorten lukutaitoa käsitellään näiden näkökulmien kautta:

Peruskouluista valmistuu vuosittain tuhansia nuoria, joiden lukutaito ei riitä arjen vaatimuksiin. Lukeminen on lisäksi polarisoitunut. Tytöt lukevat poikia enemmän, ja sosioekonominen tausta on selvästi yhteydessä lukutaitoon. Hyväosaiset lukevat mielellään, heikommassa asemassa olevat karttavat kirjoja. (Löytömäki 2024.)

Mikä sitten on heikkoa lukutaitoa *HS*:n artikkelien mukaan? Löytömäki nostaa muun muassa: ”Heikko lukutaito ei tarkoita sitä, että nuori ei osaisi mekaanisesti lukea. Siis muodostaa kirjaimista sanoja ja lauseita.” Tämä ei tule kaikissa artikkeleissa ilmi, sillä nuorten heikkoa lukutaitoa käsitellään ylikorostetusti vrt. *Helsingin Sanomien* artikkeliin ”Matematiikan professori vilkaisi Pisa-kysymyksiä ja hämmentyi: Hyvänen aika, aivan perusjuttuja” (Pölkki 2023). Kyseisessä artikkelissa alan ammattilaiset suhtautuvat ylimielisesti nuorten taitoja kohtaan:

Pisa-kokeessa testataan, osaako lukea tekstiä, ymmärtääkö lukemaansa ja osaako peruslaskutoimitukset. Siellä ei kysytä mitään kovin vaikeaa. Kyllä meiltä pitäisi tulla peruskoulusta oppilaita, joista aivan jokainen osaa lukea, ymmärtää lukemaansa ja osaa peruslaskutoimitukset. (Pölkki 2023.)

Nuorten lukutaitoon suhtaudutaan samalla alustalla eri tavoin, mutta suhtautumisen sävy ei ole innostava tai positiivinen. Suurin osa *HS*:n julkaisemista lukutaitoa käsittelevistä artikkeleista sisältää edellä mainitun artikkelin mukaista piilovihaa. Lukeminen on kuitenkin historian saatossa itsessään herättänyt paljon keskustelua, joten *HS* ei ole median toisaalta poikkeus keskustelun aktiivisena osapuolena. Mäkisen (2013, 60) mukaan lukemisesta puhuminen sisältää ainakin kolme aspektia:

”1) yhtäältä se heijastaa todellisuutta eli kertoo, miten luettiin, mutta tähän on suhtauttava kriittisesti, sillä puhujat usein 2) asettavat tietoisia normeja sille, mitä, kuka ja miten saa lukea, eikä tästä voi aina päätellä, että lukemisen todellisuus olisi ollut sellaista. Lukemisesta puhuminen 3) ilmaisee niitä esioletuksia, käsitteellisiä rakenteita ja sitoumuksia, jotka puhuja on hyväksynyt usein niitä tiedostamatta.” (Mt.)

Nuorten lukutaidon yhteydessä puhutaan toisinaan myös lukuhalusta ja lukumotivaatiosta. La Rosan (2023a) tutkimuksen myötä lukuhalun käsite nousi entistäkin tärkeämmäksi, sillä nuorten lukuhalu on selkeästi laskenut. Mäkisen (2013, 61) mukaan lukuhalun käsitteeseen kuuluu oletus siitä, että ihmisten lukemista ohjaavat sisäiset spontaanit tunteet. Näiden puhkeamiseen voidaan vaikuttaa erilaisten toimenpiteiden avulla, mutta lukuhalu on pohjimmiltaan ihmisluontoon kuuluva voima tai vietti, jota ei voida selittää. Keskittymiskykyä käsitellään nuorten lukutaidon yhteydessä tällä hetkellä paljon, sillä monet koulut ovat kokeneet ison myllerryksen luokkatilojen suhteen – suljetuista luokkahuoneista on siirrytty avokonttoreihin. Lukutaidon heikkenemistä voidaan käsitellä kaikilta aloilta käsin, eli hyvin erilaisista näkökulmista, sillä lukutaito on yhteydessä kaikkeen oppimiseen – ja näin laajasti eri ammatteihin.

3.1 Nuorten lukemiseen suhtautuminen – kielellinen vallankäyttö

Arvot tulevat ihmisillä väistämättä esiin, kun käytämme kieltä. *HS*:n artikkeleista voi hypoteesini mukaan löytää lukutaidosta puhuttaessa erilaisia arvokysymyksiä. Lukutaidosta puhuttaessa juuri tietystä näkökulmasta lähtevä käsittely on arvovalinta, joka kertoo tiedostamattomista tai tiedostetuista arvoista, jotka ovat yhteydessä yhteiskuntaan ja sen normeihin. Lukutaitoon suhtautumisesta kertoo paljon se, mistä ollaan huolestuneita. Kaikki eivät välttämättä ole huolestuneita samoista asioista, mutta henkilön oma asema asettaa jo jonkinlaisen position huolipuheessa. Esimerkiksi opettajat voivat olla kouluikäisen lapsen kanssa huolissaan samoista asioista, jotka vaikuttavat lapsen oppimiseen. *HS*:n journalistit eivät kuitenkaan ole opettajia, minkä vuoksi on mielenkiintoista, miten lukutaitoon suhtaudutaan objektiivisuudesta huolimatta. Jo se, mitä julkaistaan, kertoo arvomaailmasta, sillä *HS* ei julkaise ihan jokaista juttuvinkkiä. *HS*:n mielipidekirjoituspalsta on aktiivinen lukutaidon käsittelyn näkökulmasta. Mielipideosiossa muiden ihmisten ääni pääsee jotakuinkin esille – *HS* toki käyttää valtaa siinä, kenen mielipidekirjoitus julkaistaan.

Foucault'ta mukaillen diskurssit ovat: ”kiteytyneitä, tietystä näkökulmasta rakennettuja merkityksellistämisen käytänteitä, jotka muokkaavat järjestelmällisesti nimeämiään kohteita. Diskurssit kytkevät yhteen kielellisen ja sosiaalisen, vaikka ne materialisoituvat kielellisesti, ei niiden valta palaudu yksin kieleen vaan myös usein näkymättömiin tai itsestään selviin sääntöihin ja normeihin, jotka muokkaavat ja rajaavat sitä, mistä voidaan puhua.” (Pietikäinen & Mäntynen 2013, 71.) Diskurssit määrittelevät, mitä, miten ja millä oletuksella ilmiöstä, asioista ja ihmisistä voi, saa, pitää ja kannatta puhua tai vaieta. Diskurssit pyrkivät systematisoimaan ja vakiinnuttamaan omat määrittelynsä ja totuutensa, minkä vuoksi ne ovat tiukasti yhteydessä tapoihimme ja mahdolluuksiimme tietää ja vaikuttaa – diskurssit liittyvät vallankäyttöön kuin vastarintaan. (Mt.) *HS*:n julkaisemat artikkelit ovat osa laajempia diskursseja, joihin perinteisellä medialla on paljon valtaa. Koska *HS*:n toimitus päättää, mitä julkaistaan ja kenen toimesta, kysymykseksi jää, kenen tai keiden ääni jää julkaisematta. Erityistä nuorten lukutaidon käsitteilyssä on se, että diskurssi pääosin on aikuisten käymää. Nuorten äänet jäävät siis pimentoon.

3.1.2 Opettajan ääni

HS:n Essi Myllyojan artikkeli ”Opettaja Perttu Helin kertoo nyt Pisa-romahduksen perimmäisen syyn” (2023) käsittelee nuorten lukutaitoa opettajien näkökulmasta. Ingressissä todetaan romahduksen syy: ”*HS*:n kyselyyn vastanneet opettajat uskovat tietävänsä syyn Pisa-tulosten romahdukseen: älylaitteet ovat pilanneet koululaisten keskittymiskyvyn.” Ei ole yllättävää, että opettajien näkökulma halutaan tuoda Pisa-tulosten keskustelussa esiin. Opettajat ovat päivittäin tekemisissä nuorten kanssa koulumaailmassa, missä heidän osaamistaan testataan. Opettajilla on paljon vastuuta siinä, miten oppilaat oppivat ja omaksuvat lukutaidon. Opettajien vastaukset ovat musertavia: ”Ei mitään yllättävää”, ”Osasin odottaa”, ”Surullista, mutta ei yllättävää”. Voidaan tulkita, että lukutaidon heikkeneminen on ollut opettajilla ennen tulosten julkaisua jo tiedossa, sillä siitä ovat edelliset Pisa-tutkimukset antaneet osviittaa. Opettajien näkökulmasta Pisa-tulosten romahdus johtuu: ”älylaitteista, keskittymiskyvyn heikkenemisestä, sinnikkyuden puutteesta, liian suurista luokkakoista, opetukseen kohdistuneista säästöistä, opettajien uupumisesta ja auktoriteetin murenemisestä”.

Pietikäisen ja Mäntynen (2013, 73) mukaan diskurssien valta perustuu niiden kykyyn esittää maailman tapahtumat ja ihmiset tietystä näkökulmasta ikään kuin ’totuutena’. Kun *Helsingin Sanomat* käyttää artikkelissaan opettajien näkökulmia, esitetään ne juuri totuutena, mitä ei kyseenalaisteta. *HS*:n toimitus on tehnyt valikointia sen suhteen, kenen opettajan ääni jutussa

kuullaan. Kaikkia opettajia ei voi yhdessä jutussa kuulla, joten jutussa siteerataan opettajia, joiden sanomilla on jutussa paino- ja huomioarvoa. Tällainen valikointi on vallankäyttöä, sillä *HS* valikoi haastateltavansa, toki lopulta siinäkin voi olla karsintaa. Kun artikkeli on kehystetty opettajien näkökulmasta, on tehty tietoista vallankäyttöä siitä, keitä halutaan kuulla. Kehystäminen voi olla negatiivinen retorinen keino, kun sillä ”pyritään luomaan jostakin negatiivisia mielikuvia pelkkien mielleyhtymien ja vertausten avulla.” Opettajien sanaan luotetaan, ja tässä käytetään yhden ammatin näkökulmasta valtaa.

Foucault puhuu siitä, miten tietokäsitykset ja -rakennelmat muodostuvat historiallisena ja valtasuhteisiin liittyvänä prosessina. Tämä ajatus tulee näkyviin silloin, kun tarkastellaan käsityksiä asioista tai ilmiöistä pitkällä aikavälillä. (Pietikäinen & Mäntynen 2012, 73.) Lukeminen käsitteenä on murroksessa, sillä digitaalisuuden myötä perinteisen fyysisen kirjan rinnalle on tulleet e-kirjat ja äänikirjat. *HS*:n artikkelin opettajat puoltavat tätä ajatusta: ”Nykyisin yläkouluisten oppilaiden on todella vaikea lukea. Keskittyminen ei tahdo millään riittää. Jo sivun mittainen teksti aiheuttaa kauhunhuutoja.” Nuoret kamppailevat yhä nuorempina sivun mittaisen tekstien kanssa. Ongelman syy ei ole kaukana, sillä älylaitteita pidetään syyn ytimenä: ”Jo taaperoikäisille annetaan pädi tai kännykkä kouraan, lapselle ei lueta, eikä lapsi lue itse. Läksyt jäävät tekemättä ja kokeet lukematta, kun puhelin on kädessä. Keskittymisvaikeudet ovat räjähtäneet 10 vuoden aikana.” Opettajien näkökulmaa tukee myös La Rosan (2023a, 72) väitöskirjan tutkimus: ”Nuorten vastauksista voi havaita, että laitteiden äärellä vietettyä aikaa ei pääosin nähdä ongelmana. Se on luonnollinen osa arkea, ja vastauksissa on jopa ylenkatsetta (painettua) kirjaa kohtaan: ei lueta koska puhelin on keksitty.” Lukeminen on kokenut dramaattisen muutoksen nuorten elämässä, kun paukkuvat ruutuajat koetaan normaalina osana arkea.

Opettajien huoli heikkenevästä lukutaidosta on aiheellista. Huolipuhetta myös tarvitaan. Opettajien kaltaiset henkilöt tarvitsevat äänensä kuuluville, jotta koulutuksesta ja rahoituksesta päättävät toimijat kuulisivat opettajien näkemyksiä. *HS*:n artikkeli tuntuu toisaalta olevan myös tähän avunhuuto. Opettajien kokemukset työstään huolestuttavat: ”Digitalisaation lisäksi opettajia kuormittavat liian isot luokkakoot, säästötoimet, oppilaiden oppimisvaikeudet ja uudistukset, joita tehdään opettajia kuulematta”, ”kouluille on valunut -- kasvatustehtäviä, jotka kuuluisivat koteihin”. Diskurssitutkimuksessa ajatellaan, että kielenkäyttäjät (yksilöt, ryhmät ja instituutiot) hyödyntävät kielellisiä ja semioottisia diskursiivisia resursseja rakentaessaan ja kuvaessaan erilaisia tietoja ja totuuksia. Diskurssit ovat yksi tällainen resurssi, joita käytetään tiedon rakentamisen ja jakamisen työkaluina tai keinoina, joiden avulla hyödynnetään aikaisempia

tietämisen tapoja. Diskursseilla jäsennetään tietoa ja esitetään tiedot tietystä näkökulmasta. Pietikäisen ja Mäntynen (2013, 74) mukaan diskurssi tuottaa tietynlaisen tavan merkityksellistää tietoa ja totuutta. Tämä prosessi ottaa huomioon tietyt näkökohdat samalla, kun se sulkee pois toisia. *HS*:n artikkeleissa ei tuoda lukijalle ilmi, että aihetta voitaisiin käsitellä laajemmin muista näkökulmista käsin. Foucaultin mukaan maailma ja sitä koskeva tieto rakentuvat ja näyttäytyvät eri tavoin diskurssien kautta. Hän korostaa, että tieto ja valta ovat erottamattomasti yhteenkietoutuneita (knowledge/power), sillä kieli toimii resurssina, jonka avulla luodaan merkityksiä, käsitteitä, totuuksia ja tietojärjestelmiä. Tämä kielellinen merkityksenanto liittyy kiinteästi vallan ja tietämisen tapoihin sekä keinoihin (discourse/knowledge/power). Diskurssit eivät siis pelkästään heijasta todellisuutta, vaan ne myös rakentavat sitä vallankäytön ja tiedon muodostamisen prosesseissa. (Pietikäinen & Mäntynen 2013, 74.)

3.1.3 Tutkijan ääni

Hilla Kärkönen *Helsingin Sanomissa* julkaistu artikkeli ”Tutkija seurasi yläkoululaisten lukutaidon opetusta: Eriytymiskehitys selittää muutosta” (2023) tarkastelee lukutaidon heikkenemistä eriytymisen näkökulmasta, tutkijan äänellä. Väitöskirjatutkija Leea Lakka on perehtynyt siihen, miten heikko luku- ja kirjoitustaito vaikuttaa arkeen ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen – miten yhteiskunnalliset tekijät muokkaavat nuorten suhdetta lukemiseen ja kirjoittamiseen. Pietikäisen ja Mäntynen (2013, 76) mukaan diskurssi järjestää kielellistä ainesta tietyn logiikan mukaisesti, mutta tämä logiikka kumpuaa kielenkäyttötilannetta laajemmasta yhteiskunnallisesta kontekstista, ei kielestä itsestään tai sen säännöistä. Lukutaitodiskurssia tulisi käsitellä mediassa monesta näkökulmasta, etenkin kun tuoreet tutkimukset ovat osoittaneet, että lukutaito on vahvasti aikuisten käsissä. Lukukeskuksen 10 faktaa lukemisesta² nosti yhdeksi faktaksi lasten ja nuorten lukutaidon olevan aikuisten vastuulla: ”Merkittävin tekijä lasten lukutaidon kehityksessä ovat kodin lukutottumukset. Vanhempien lukemisen merkitys lapsen lukutaidolle on kasvanut entistäkin merkittävämmäksi, sillä tilastollisesti lapsen lukutaito on sitä parempi, mitä enemmän vanhemmat käyttävät aikaa lukemiseen kotona.” (Lukukeskus 2024.) On erityisen tärkeää, että *HS* julkaisee Leea Lakan kaltaisten asiantuntijoiden näkökulmia mediassa: ”— luku- ja kirjoitustaitojen kehittymistä on tarkasteltava osana muuta arkea. Koulun ja opetuksen

² Lukukeskus – Läscentrum ry 2024. 10 faktaa lukemisesta 2024. <https://lukukeskus.fi/10-faktaa-lukemisesta-2024/-fakta-1> [Viitattu 25.5.2024]

lisäksi kyse on myös siitä, miten perheissä ja vapaa-ajan ympyröissä suhtaudutaan lukemiseen ja miten siitä puhutaan.”

3.1.4 Vanhemmat

Vanhempien rooli nostetaan Lakan haastattelussa pöydälle. Lakka *HS*:n haastattelussa tuo ilmi, että tavalla, millä puhumme lukemisesta, on merkitystä, sillä se on yhteydessä lukemiseen suhtautumiseen. Jos *HS*:n kaltaiset uutismediat eivät pysty kyseenalaistamaan hegemonisia diskurseja, on oltava nuorten heikkenevän lukutaidon lisäksi huolissaan aikuisten ihmisten arvo maailmoista. Lakka toteaa: ”Tuleeko kotiin lehtiä? Puhuvatko aikuiset keskenään siitä, mitä ovat päivän aikana lukeneet? Ja keskustelevatko he nuorten kanssa teksteistä, joita on luettu?” Jos vanhemmat eivät itse suhtaudu lukemiseen myönteisesti, on nuorilla vaikeuksia löytää lukemisen iloa, jos ei ole esillä lukevia esikuvia.

3.1.5 Kirjallisuusinstituutio

Kirjallisuusinstituutiolla voidaan tarkoittaa: ”rakenteiden, käsitteiden ja teorioiden järjestelmää, jonka sisällä kirjallisuus sanataiteena tulee mahdolliseksi” (Sepänmaa 1984; Niemi 1991, 13). Kirjallisuusinstituution muotoa koskevien kysymysten alle ryhmittyvät alakohtaisesti sisällölliset kysymykset esimerkiksi kirjallisuuden tekijöistä, välittäjistä ja tulkitsijoista sekä niiden pelisäännöistä käytännön sovelluksineen (mt.). Niemen (1991, 110) mukaan kirjojen lähtieissä kustantamoilta muille luettavaksi, niitä säätelevät monet intressit. Kirja voi olla jollekin bisneksen väline, kun taas toiselle esteettisen elämyksen kohde, kolmannelle taas mahdollisuus valistaa kansaa ja neljännelle keino ravistella yhteiskunnan rakenteita. Kirja tavoittaa tiedotusvälineiden julkisuuden puolelle helpommin kuin muut taiteen lajit, sillä sitä on periaatteessa helppo markkinoida. Harvoille teoksille tosin annetaan tilaisuus päästä laajempaan tietoisuuteen. (Mt.)

HS välittää ja tulkitsee kirjallisuutta, sillä se julkaisee ammattikriitikoiden tekemiä kirja-arvosteluja. Kirjallisuuden arvottaminen on yhteydessä siihen, miten nuorten lukemiseen suhtaudutaan. *HS* on tunnetusti ollut sosiaalisessa mediassa kritisoinnin kohteena siinä, ettei lehti tuo lähes yhtään nuortenkirjallisuutta esiin. Nuortenkirjailija J.S. Meresmaa julkaisi Instagram-tiillään kannanoton³ saatesanoin: ”Hyvä Helsingin Sanomien kulttuuritoimitus ja

³ Päivitys julkaistu 12.5.2025. Lupa kuvaan saatu. [Viitattu 25.5.2024]

kirjallisuuskriitikot—”. Julkinen päivitys käsittelee sitä, miten *HS* ei ole julkaissut toukokuun puoliväliin mennessä yhtäkään nuortenkirja-arviota. Meresmaa on muiden päivitykseen kommentoineiden kanssa turhautunut siitä, että ammattikriitikot eivät tee nuortenkirjoja näkyväksi. Kuten kuvassa (kuva 1) näkyy, ehdotetaan *HS*:n toimitukselle vaihtoehtoista toimintatapaa, mikä vahvistaa yhteiskunnassamme piilevää näkemystä nuortenkirjallisuudesta. Jos ammattikriitikot eivät kykene kirjoittamaan nuortenkirjoista kritiikkiä, miten voimme olettaa edes nuorten suhtautuvan nuortenkirjoihin myönteisesti?

Kuva 1, Instagram-kuva, @jsmeresmaa

Kun *HS* jättää nuortenkirja-arviot julkaisematta, on se itse mukana rapauttamassa nuorten lukutaitoa. Jos nuortenkirja-arvioita ei nosteta perinteisessä mediassa esille, syrjäytetään yksi kulttuurinmuoto. *HS* arvottaa tällä kulttuuria ja heikentää nuortenkirjallisuuden asemaa. Kuten Meresmaa päivityksensä kuvatekstissä (kuva 1) toteaa: ”—*Helsingin Sanomat* on alkanut istuttaa aikuistenkirjakritiikkeihin ajatusta niiden YA-henkisyydestä ja soveltuvuudesta nuorille sen sijaan, että julkaisisivat arvioita nuortenkirjoista.” Tällaisella toiminnalla voi olla pitkällä aikavälillä suuria vaikutuksia nuortenkirjallisuuteen – onko sen julkaiseminen kannattavaa taloudellisista näkökulmista, kun se jää perinteisessä mediassa pimentoon, jolloin nuortenkirjat eivät saa kulttuurista arvostusta, saati näkyvyyttä. *HS* julkaisee Aino Havukaisesta ja Sami

Toivosesta juttuja⁴, sillä he ovat suosituksen *Tatun ja Patun* tekijäpariskunta. Heidät nostetaan mediassa esille aina, kun heiltä ilmestyy uusi teos, ja tällä arvotetaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden tekijöitä. Mikään teos ei ole ”avoin kirja” lähtiessään kustantajalta. Kirjat kuitenkin saavat varsinaisen merkityksensä, kun se pääsee vaikuttajien mielipidemyllyyn. Tämä on laajemmin ottaen kaanonin problematiikkaa: miten kirjallinen arvojärjestys syntyy teoksen suodattumisessa. (Niemi 1991 144.) Niemi (1991, 144) toteaa, etteivät kaikki teokset pääse edes mukaan tähän prosessiin: ”Eräänlainen virallinen kirjallinen kaanon järjestyy kirjallisuushistorioitten lehdille.” Erityisesti kirjallisuuskritiikki on kirjallisuuden suodattamisen prosessissa näkyvin filteri, sillä kriitikoilla on ensiyön oikeus teoksen julkisen merkityksen muodostamiseen. Niemi (1991, 145–146) toteaa, että moderni lehdistö korostaa kriitikoita, jotka kirjoittavat mieluummin journalistisin kuin kirjallisuuskeskeisin kritiikein. *HS*:n kriitikot rakentavat kirjallisuuden kaanonin ja toimivat kirjallisuuden portinvartijoina, jättäen nuortenkirjallisuuden sen ulkopuolelle, käyttäen valtaa. Sevänen (1994, 32–33) toteaa vallan olevan läheisessä suhteessa ideologiaan:

Vallan ja ideologian välinen yhteys näkyy siinä, että hegemonisessa asemassa oleva luokka tai ryhmittymä kykenee tekemään oman ideologiansa, oman määritelmänsä sosiaalisesta todellisuudesta, vallitsevaksi. Sosiaaliset instituutiot organisoidaan sitten toimimaan tämän määritelmän mukaisesti, ja osa niistä erikoistuu hallitsevan ideologian mukaisten representaatioiden levittämiseen hallittujen keskuuteen.

Voidaan todeta, että *HS*:n toimittajia säätelevät erilaiset normit. Ideologioiden avulla hallitseva luokka tai ryhmittymä pyrkii legitimoimaan (oikeuttamaan) intressinsä ja arvopäämääränsä sekä näistä lähteistä johdetut, käyttäytymistä koskevat normit (Sevänen 1994, 33). *HS*:n toimittajat ovat mahdollisesti omaksuneet normin, jonka mukaan nuortenkirjallisuutta ei arvosteta.

Representaation käsite sopii siihen, miten jokin asia (esimerkiksi nuortenkirjallisuus) esitetään. Nuortenkirjallisuus jää perinteisessä mediassa katveeseen, jolloin sen esittäminen ja kuvaaminen ei toteudu. Pietikäisen ja Mäntysen (2013, 78) mukaan asiat voidaan esittää monella tavalla, ja kullakin tavalla on omanlaiset seurauksensa niin puheena olevan asian kuin asianomaisten kannalta. Suomessa julkaistiin vuonna 2023 yli 1300 lasten- ja nuortenkirjaa, joista 51 % oli

⁴ Uusitupa Ismo (2024). ”Tatun ja Patun tekijöiden suhde urheiluun yllättää”. <https://www.hs.fi/urheilu/art-2000010412453.html> [Viitattu 3.6.2024]

kotimaisia ja loput käännettyjä.⁵ Representaatio on toimintaa, jolla on ehtoja ja seurauksia, jotka vaikuttavat ihmisen asemaan ja liittyvät kysymyksiin vallasta: kuka saa kuvata ja ketäkin ja missä konteksteissa, mitä tehdään näkyväksi ja mitä ei? (Mt.) Ristiriitainen tulkinta voi syntyä, kun *HS*:n kaltainen uutismedia uutisoi aktiivisesti nuorten lukutaidon heikkenemisestä, vaikka on mukana sen heikentämisessä siitä näkökulmasta, että nuortenkirjallisuuden representaatio jätetään lehdestä pois. Pietikäisen ja Mäntysen (2013, 79) mukaan representaation käsite keskittyy ”kuvaan”, joka tapahtumasta, ryhmästä, ilmiöstä, asiasta tai ”totuudesta” rakentuu ja millä keinoin – voi tulkita, että *HS* ei tunnista nuortenkirjallisuutta ”todelliseksi” kulttuuriksi. Representaatio on merkitysten tuottamista kielen ja muiden merkitysjärjestelmien avulla, sillä ”se on maailman, tapahtumien, kokemusten ja ajatusten esittämistä tietyin merkityksin ladatuilla ilmauksilla” (mt.). Uutismedian suhde nuortenkirjallisuuteen on enemmän, mitä he sanoin osoittavat – he käyttävät valtaa määrittelemällä, mikä on arvostettavaa kulttuuria ja mikä ei. Onko tällainen vallankäyttö puolueetonta ja *HS*:n periaatelinjan mukaista toimintaa? Voidaanko puhua nuorten lukutaidon heikkenemisestä käymällä asianosaisten diskurssia lähinnä aikuisten kesken, jättämällä nuorten oman äänen lisäksi nuorten oma kulttuuri kokonaan diskurssin ulkopuolelle? Osa diskursiivista valtaa on se, että *HS* ei tällaisella toiminnallaan edistä ja vahvista kansalaisuutta ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Tämä ei ole täysin tiedostamatonta vallankäyttöä, sillä sosiaalisessa mediassa on julkisesti otettu kantaa *HS*:n nuortenkirjallisuuden representaatioon, mikä on mahdollisesti päätyntä *HS*:n toimituksen tietoon.

⁵ Lastenkirjainstituutti, Kirjakori 2023. <https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/tieto-ja-tilastoja/kirjakori/kirjakori-2023>

4 Lukutaidon poikkeuksellinen nykytilanne ja tulevaisuus

Lukutaidon nykytilanne on poikkeuksellinen: Nuorten lukutaito on heikentynyt, mutta samanaikaisesti nuoret elävät ennennäkemättömässä lukemiskulttuurin murroksessa. 2000-luvulla alkanut kiihtyvä tekstien ja kirjojen digitalisoituminen on tuonut monenlaisten haasteiden mukana myös mahdollisuuksia. Nuorilta vaaditaan perinteisen lukemisen lisäksi kykyä tulkita, arvioida ja argumentoida monia merkkijärjestelmiä tavoitteineen. Nuorten lukemisen tutkimuksessa on välttämätöntä ottaa huomioon lukukulttuurin välineellinen mullistus. (La Rosa 2023a, 1–2.) Mediassa nuorten lukemiskulttuurin murros on otettu raskain mielin vastaan, sillä lukutaidon nykytilanne tarkastelee usein digitaalisuuden haittoja – harvoin muistutetaan sen tuomista hyödyistä ja mahdollisuuksista. Mikko Puttosen Helsingin Sanomissa julkaistu artikkeli: ”Netti tappoi lukuinnon” (2024) tukee ajatustani. Lukutaidon nykytilannetta voidaan myös siinä näkökulmasta, että nuoret eivät koe lukemista mielekkäänä harrastuksena, eli nuorilla ei ole motivaatiota lukemiseen. PISA-tulokset mittaavat lukumotivaatiota ja lukemiseen suhtautumista. PISA-tulokset ovat osoittaneet, että pojat suhtautuvat tilastollisesti enemmän kielteisesti lukemiseen ja lukevat vapaa-ajallaan vähemmän (Leino ym. 2019, 86–89).

Puttosen artikkelissa todetaan, että PISA-tutkimusten mukaan suomalaisista yhdeksäsluokkalaisista nuorista yli puolet kertoo lukevansa vain pakosta, ja pojissa osuus on 62 % ja tytöissä 45 %. Nämä prosenttiosuudet ovat isoja, sillä nuorilla ei ole lukuintoa. Luvut kertovat yleisesti siitä, että tilanne koskee poikia ja tyttöjä. Tästä johtuen on epäreilua puhua vain yhdestä sukupuolesta, joka ei lue. Prosentit kertovat siitä, että on olemassa vielä nuoria, jotka lukevat omaehtoisesti. *HS*:n juttujen tyypillinen rakenne mukailee aikamme mallitarinoita. Mäkelän (2020, 23) mukaan nykyaikaisessa tarinataloudessa pyörii tiettyjä mallitarinoita, jotka ovat kulttuurimme muovaamia kertomusmuotoja. Mallitarinat ovat yleisölle helposti tunnistettavia ja omaksuttavia kertomusmuotoja, jotka sisältävät tyypillisesti selkeän juonen, henkilöhahmot ja opetuksen. Tuttuus saa yleisön pitämään niistä ja jakamaan niitä epäroimättä. Mallitarinat syntyvät kaavoina useiden kertomusten kautta, ja niiden suosio vaihtelee ajassa ja paikassa poliittisten ja kulttuuristen painotusten mukaan. Niiden asemaa vahvistavat esimerkiksi kirjallisuus, journalismi ja valtaapitävien narratiiviset käytännöt. (Mäkelä 2020, 38.) Voidaan todeta, että *HS*:n lukutaitoa käsittelevät artikkelit sisältävät tietynlaisen juonen kulun, henkilöhahmoasetelman ja näiden väittämien. Mitä kertomus tarkoittaa tässä kontekstissa? Tammi (2009, 142) esittää, että vankin yhteisymmärrys kertomuksesta on silloin, kun kertomus ymmärretään

esitysmuotona, eli diskussina, jolle ovat ominaisia täysin määrätyt tekstuaaliset piirteet. Tammen (2009, 143) mukaan narratologit ovat vuorien varrella tehneet kertomuksesta määritelmiä:

kertovan esityksen minimiehdoksi on tarjottu milloin yhtä ainutta tapahtumaa tai toimintoa (kävelen) tai yhden asiointilan muuttumista toiseksi, milloin kahden tai useamman sarjaa, milloin toisiaan pois sulkemattomia tapahtumia – tai sitten tapahtumien perättäisyyttä ja ajallista sekvenssiä, jatkumoa, kausaalisuutta, seuraamuksia, muutosta, fyysistä tapahtumista, ihmisenkaltaisia toimivia agentteja ja niin edelleen.

Perinteisesti ajatellaan, että kertomusta pitää koossa tarina ja juoni. Venäläiset formalistit erotivat toisistaan tarinan (fabula) ja juonen (sujet) (Mäkikalli & Steinby 2013, 88). Mäkikallin ja Steinbyn (2013, 88) mukaan juonella formalistit tarkoittivat tarinan kirjallisessa esityksessä saatua esteettisesti vaikuttavaa muotoa. Tarinan ja juonen erottamisessa formalismissa korostuu ajallisen jäsennyksen erilaisuus, sillä tarina on fiktiivisen maailman ajallisesti peräkkäisten tapahtumien sarja, kun taas juoni on tuon tapahtumasarjan usein kronologisesta järjestyksestä poikkeava esittämisjärjestys lukijalle (mt.). Lukutaitodiskurssi noudattaa tällaista kaavaa. Diskurssin alku on yleensä asetelma, jossa todetaan suomalaisnuorten heikentyneestä lukutaidosta. Keskikohdassa puidaan heikentyneen lukutaidon syitä PISA-tutkimusten pohjalta. Loppu on mielenkiintoinen, sillä *HS* ei maalaille diskurssille onnellista loppua, tai edes toivoa siihen, että asian eteen ehdotettaisiin konkreettisia toimenpiteitä. Esimerkiksi Puttosen artikkelissa loppukaneetiksi on aseteltu kysymys: ”Mutta miten välittää kirjojen lumo sellaisille lapsille ja nuorille, jotka eivät ole vielä päässeet niiden makuun?” Kysymykseen vastaa Puttosen artikkelissa äänessä ollut asiantuntija Minna Torppa, joka toteaa: ”Se on tuhannen taalan kysymys. Lukeminen on saatava tuntumaan siltä, että se on itselle kiinnostavaa. Ajattelen, että joku aikuinen ihminen – on se sitten äiti, isä, kirjaston täti tai opettaja – voi avata sen maailman.” Loppukaneetti jätetään ilmaan leijailemaan, sillä Torppa ei kehota suoranaisesti lasten ja nuorten läheisiä avaamaan kirjojen maailmaa. Torpan lausahdus on voi-sanalla avulla ikään kuin hypoteettinen tilanne, jota saa toteuttaa, jos se itselleen sopii.

Lopetukset loppukaneetteineen ovat *HS*:n lukutaitodiskurssia käsittelevissä artikkeleissa paljolti Puttosen artikkelin kaltaisia. Loppukaneetit ovat osa kertomuksen vakiintunutta rakennetta. Loppukaneetit johdattelevat lukijan ulos kertomuksesta ja palauttaa lukijan nykyhetkeen. Loppukaneetit sisältävät usein ”jonkinlaisen elämänohjeen tai lauseen, joka kiteyttää kyseisen kertomuksen moraalisen sisällön.” (Karttunen 2020, 62.) *HS* käyttää valtaa myös siinä, että

artikkelit eivät noudata aristoteelista kerrontaa. Kun asioista kerrotaan vain niiden alku ja keskikohta, ”loppuratkaisun” uupuminen herättää kysymyksiä siitä, millainen tulevaisuus meitä odottaa. *HS* ei esitä toimenpiteitä, joita pitäisi tehdä, jotta lukutaidon nykytilanne saataisiin käännettyä. Sanomatta jää tahot, jotka tekevät työtä lukutaidon parantamiseksi, kuten esimerkiksi Lukukeskus, Lukutaito-ohjelma ja Lastenkirjainstituutti, ja niiden lukuisat hankkeet. *HS*:n loppukaneetit ovat usein lukemisen asiantuntijan lausumia. Myllyojan artikkelin loppukaneetissa äänessä on äidinkielenopettaja Minna Lehtinen: ”Aikuiset eivät voi vain hokea lapsille, että pitää lukea, ja sitten itse roikkua puhelimella koko ajan. Pitää olla itse esimerkki lukevasta aikuisesta.” Tämä on kehoitus toimimaan nuorten lukutaidon tilanteen parantamiseksi. Kehotus on kesy, sillä sitä ei ole kytketty siihen, millaisia vaikutuksia sillä voitaisiin saada aikaan, tai millaisia vaikutuksia sillä on, etteivät aikuiset ole esimerkillisiä lukevia aikuisia. ”Argumentaatio eli väitteiden ja perustelujen esittäminen on tärkeä diskursiivisen toiminnan muoto, jolla voidaan vaikuttaa vahvasti tiedon ja merkitysten rakentamiseen ja muokkaamiseen”. Pietikäisen & Mäntysen (2013, 155–156) mukaan: ”argumentoinnin tavoitteena on vakuuttaa tai taivutella kohteena oleva yleisö argumentoijan esittämien väitteiden puolelle.” Lehtisen kaltaisia sanoja tarvitaan perusteluineen, jotta aikuiset toimisivat paremman tulevaisuuden eteen. Vaikka puhumme nuorten lukutaidosta, on se kaikkien aikuisten vastuulla, sillä yhteiskunta ei voi olettaa, että alaikäiset ihmiset osaavat itsenäisesti toimia lukutaidon parantamiseksi – heitä tosin pitää kuulla. Konkreettiset toimenpiteet ovat aikuisten vastuulla, ja tarvitsemme aikuisia, jotka toimivat asioiden eteen.

Puttosen artikkelissa lukutaidon nykytilannetta pohditaan arjen nopeatempoisuuden näkökulmasta: ”Lukeminen on aika erityyppistä tekemistä kuin vaikka netin selaaminen. Pitää ottaa se hetki, nähdä vaivaa ja pysyä keskittyneenä pitkään.” La Rosan (2023a, 7) mukaan sosiaalisen median viestintätapojen valtavirtaistuminen ja viihteellisten sisältöjen etsiminen voivat johtaa silmäilevän lukutavan korostumiseen digitaalisilla alustoilla, joissa sisällöt esitetään helposti omaksuttavissa tekstiosissa ja yhä enemmän audiovisuaalisessa muodossa. Nuoret ovat omaksuneet täysin uudenlaisen lukutavan jo nuoresta pitäen, jolloin perinteisen kirjan lukeminen on erityyppistä tekemistä. Vaikka arjen nopeatempoisuus tulee ymmärrettävästi monella ensimmäisenä mieleen, on lukemisharrastus muuttunut uusien mahdollisuuksien myötä. Saarinen ja Korkiakangas (2009) ovat tutkineet lukemisharrastusta monipuolisesti. Nuorten lukemien kirjojen määrät ja heidän lukemiseensa käyttämänsä ajat ovat vuosikymmenestä toiseen olleet keskimääriltään samantapaisia, mutta 2000-luvulla nuorten kesken on suurempia eroja kuin aikaisemmin. Nuoret ovat alkaneet suhtautumaan lukemiseen eri tavoin. Nuoret lukivat

tavallisimmin kuukaudessa pari kirjaa, johon kului muutama tunti viikossa. Kirjojen lukemisen vapaa-ajalla torjui 2000-luvun alussa vanhemmista pojista kokonaan lähes puolet ja vanhemmista tytöistä noin kymmenesosa. (Saarinen & Korkiakangas 2009, 158–159.)

Lukutaidon tulevaisuus on kysymys, johon tuskin kenelläkään on tarkkaa vastausta. Lukutaito on ennennäkemättömässä murroksessa, mikä vaatii laajasti erilaista tutkimusta, jotta esimerkiksi erilaisia lukemiseen innostamisen keinoja löydettäisiin. Yksi suuri tulevaisuuden ongelma on segregatio, sillä se vaikuttaa jo nyt lukemistuloksiin. On tärkeää, että lukemistottumuksia ja sen muutoksia tutkittaisiin tarkasti. Saarinen ja Korkiakangas (2009, 161) huomauttavat, että niin lukemisen kuin tietokoneen ja internetin käytössä tapahtuneita muutoksia on suhteutettava nuorten harrastamisen mahdollisuuksissa tapahtuneisiin muutoksiin. Koska maailma muuttuu nopeaa tahtia, muuttuvat nuortenkulttuuri ja nuorten suosimat trenditkin. Jotta lukemisella ja lukutaidolla olisi tulevaisuus, täytyy lukutaitokampanjoiden ja -hankkeiden olla ajassaan kiinni: nuoret tarvitsevat innostavia ja innovatiivisia tapoja lukemiseen. Lukutaitoa käsittelevässä diskurssissa tulisi tuoda esille konkreettisia tapoja, joilla suuntaa voisi kääntää. Median tulisi antaa mediatilaa toimenpiteiden käsittelylle, jotta diskurssi ei liikkuisi ainoastaan jossittelevan puheen tasolla. Uhkakuvien ja uhan lietsomisen alle jäävät konkreettinen tekeminen, joilla voi olla vaikutuksia lukutaidon suuntaan. Tarvitsemme lukutaidon käsittelyyn suvaitsevaisen ja positiivisen ilmapiirin, jotta nuoret saisivat lukemiseen koko yhteiskunnalta tukea. Lukutaito ei ole jokaisen yksilön oma asia, vaan koko yhteiskunnan. Lukukeskusta lainaten: ”Lukemalla parempi maailma”, ja tähän tarvitaan tarkastelutapojen näkökulmien muutosta. Muutosta tulisi tehdä lukutaidon mallitarinoiden rakenteissa, sillä on edelleen nuoria, jotka lukevat, mutta myös tahoja, jotka auttavat nuoria lukemiseen innostamisessa.

5 Sosiaalinen media ja BookTok

Olen aikaisemmissa luvuissa tarkastellut *HS*:n lehtijuttuja lukutaidosta. Kuten olen edellisissä luvuissa tuonut ilmi, on uutisointi enimmäkseen huolipuhetta, joka ei tarjoa näkökulmia lukemaan innostamisen työhön. Seuraavissa luvuissa tulen osoittamaan, että sosiaalisessa mediassa ja etenkin TikTokissa tehdään lukemaan innostamisen työtä ilman *Helsingin Sanomien* kaltaista huolipuhetta. Sosiaalinen media on merkittävä tekijä nuorten tavoittamisessa nykypäivänä. Sosiaalinen media on nykyihmisen arjessa vahvasti läsnä. Nuorten elämässä sosiaalisen median vaikutus korostuu, sillä neljä viidestä 16–29-vuotiaasta suomalaisesta käyttää internettiä päivittäin. Sosiaalisen median käyttäjiä on maailmanlaajuisesti yli 2 miljardia ja luku vain kasvaa. ”Sosiaalisella mediallyä tarkoitetaan Web 2.0 -teknologiaa hyödyntäviä palveluja, joissa käyttäjät voivat itse tuottaa, jakaa ja muokata verkkosisältöjä yhdessä muiden käyttäjien kanssa.” (Tanner ym. 2020, 11.) Sosiaalinen media vaikuttaa paljon ihmisten arkeen, sillä sosiaalinen media on viihtymisen lisäksi paikka, jossa ollaan yhteydessä esimerkiksi ystäviin. Sosiaalista mediaa voidaan tarkastella monista eri näkökulmista, joista jokaisessa sosiaalisen median määritelmän keskiöön nousee jokin sen osa-alueista. Sosiaalista mediaa voi tutkia jälkiteollisena ilmiönä, joka on vaikuttanut voimakkaasti yhteiskunnan, kulttuurin ja talouden kehitykseen. Sosiaalinen media on yhteisöllinen media, jolloin tarkastelun keskiössä on käyttäjien rooli sisällön ja palveluiden tuottamisessa. (Tanner ym. 2020, 11.) Vaikuttajien näkökulmasta sosiaalisen median alustojen, kuten YouTube, Instagramin ja TikTokin, potentiaali piilee niiden nuoremassa käyttäjäkunnassa. Nämä alustat houkuttelevat asiakassegmenttejä, jotka ovat huomattavasti vastaanottavaisempia markkinointiviestinnälle verrattuna Facebookiin. (Magadán-Díaz & Rivas-García, 2023, 148.)

Sosiaalisen median julkaisujen analysointiin liittyy käytännön haasteita, sillä päivittäin julkaistaan valtava määrä sisältöä, ja yksittäiset julkaisut saavat huomattavan määrän katselukertoja. TikTokissa #booktok-hashtagin videoilla on yli 47 miljardia katselukertaa. TikTokin hakutoiminnot eivät mahdollista systemaattista lähestymistapaa sopivien vaikuttajien ja tilien valitsemiseksi miljoonien vaihtoehtojen joukosta. (Dezuanni ym. 2022, 359.) TikTokissa ei ole mahdollista hakea sisältöjä ja tilejä ”suosituimman” tai ”eniten katsotun” perusteella (Vázquez-Herrero ym. sit. Dezuanni ym. 2022, 359). Tämä on TikTokin ongelma, sillä alustan algoritmi on räätälöity yksilöllisesti käyttäjän mukaan (Zulli & Zulli 2020, sit. Dezuanni ym. 2022, 359). TikTokissa trendaavat ilmiöt ovat globaaleja ja kielirajat ylittäviä. Trendit sisältävät

kierrätettäviä tai tunnistettavia elementtejä, mikä helpottaa niiden tunnistamista. Trendi-ilmiöihin sisällön tekeminen voi olla taktinen liike, sillä algoritmien myötä se voi päätyä sinulle-sivulle. Trendaavat ilmiöt saavat todennäköisesti helpommin näyttökertoja, jolla voidaan kasvattaa omaa brändiä myönteisesti. TikTokin sisältöihin tulee suhtautua kriittisesti, sillä alustan luonne algoritmeineen vaikuttaa sisällön näyttökertoihin ja ”sitoutumiseen”. Algoritmit määrittelevät, kenen videot milloinkin päätyvät syötteisiin. TikTok hyötyy siitä, että sovellukseen tulee päivittäin uusia käyttäjiä, jotka luovat itselleen käyttäjätilin, jolloin he sitoutuvat sovelluksen käyttämiseen.

Tutkimukseni sosiaalisen median osa-alue on TikTok, sillä se on saavuttanut räjähdysmäisen suosion, ja sillä on selkeä vaikutus kirjallisuuteen. Jokainen voi nähdä arjessaan TikTokin vaikutukset kävelemällä Suomalaiseen kirjakauppaan, jossa on todennäköisesti #BookTok-kirjahylly. Kirjahyllyssä komeilevat kirjat, joiden kannessa on ”Suositettu TikTokissa -tarrat”. TikTokin vaikutus ei jää vain tähän, sillä monet kirja-alan ammattilaiset niin Suomessa kuin ulkomaillaakin ovat kyseisen sovelluksen varassa sen markkinointimahdollisuuksien takia. TikTok on vaikuttanut suuresti siihen, mitä Suomessakin luetaan ja tämä siinä, että suomalaiset kustantamot kääntävät sovelluksessa suosittuja kirjoja – toki tahti on hidas. TikTokiin on syntynyt erilaisia yhteisöjä ja #BookTok (suomalaisittain #KirjaTok) on yksi niistä. KirjaTok on siis sovelluksen yksi ”alayhteisöistä” (sub-community), joka on omistettu lukemiselle ja pääasiassa nuorten aikuisten kirjallisuudelle (Jerasa & Boffone 2021, 221). TikTok on etenkin nuorten ihmisten keskuudessa suosittu sosiaalisen median sovellus, jossa käyttäjät voivat tehdä, jakaa ja kommentoida videoita. TikTok on yksi maailman suosituimpia sovelluksia, ja sillä oli vuonna 2020 800 miljoonaa aktiivista kuukausittaista käyttäjää.

Hashtagilla #Booktok oli elokuussa 2020 yli 743,9 miljoonaa näyttökertaa. (Merga 2021, 2.) TikTokissa videot voivat olla nykyään jopa 10 minuutin mittaisia, kun aiemmin maksimipituus oli minuutti (ks. esim. Merga, 2021, 2). TikTok mielletään etenkin Z-sukupolven (Gen Z) sovellukseksi, jossa he voivat viettää aikaa, tehdä hauskoja videoita ja meemejä, olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa, kasvattaa omaa seuraajakuntaansa (Jerasa & Boffone 2021, 220). TikTok vaikutti huomattavasti koronavirus-pandemian aikana kirjalliseen kulttuuriin. Pandemian aikana syntyi TikTokiin erilaisia yhteisöjä, myös kirjallisuuden ympärille. KirjaTok sai tällöin siivet allensa – olin mukana ensimmäisten joukossa tekemässä kotimaista kirjallisuussisältöä TikTokiin, aloitin heti vuonna 2021. BookTokissa on pääosin henkilöitä, jotka rakastavat lukemista, mutta sisältö on suunnattu yleisesti lukijoille. BookTokissa puhutaan videoiden

aikana kirjoista, annetaan kirjasuosituksia, puhutaan kirjailijoista, genreistä ja tehdään omia sisäpiirin vitsejä kirjallisuuteen liittyvistä asioista. (Harris, 2021.) TikTokissa videoita tehdään isolle anonyymille yleisölle. Käyttäjät voivat vastata kysymyksiin ja videoihin, aloittaa kommenttikentässä keskusteluja, jolloin syntyy digitaalinen keskusteluryhmä, joka voi nostaa lukijan käsitystä ja ymmärrystä. (Jerasa & Boffone 2021, 221.) Nuorten kiinnostus BookTokia kohtaan liittyy moniin tekijöihin, mutta yhteisöön kuuluminen on noussut tutkimuksissa esiin. BookTokia kuvaillaan yhteisöksi, jossa on hauska olla mukana, vaikka muut ihmiset ovat anonyymeja. Lukeminen ja lukijaksi identifioiminen on tärkeää osallistujille, ja BookTok tarjoaa käyttäjille alustan, jossa he voivat tehdä uusia tuttavuuksia ja jakaa kiinnostuksensa lukemiseen muiden lukijoiden kanssa. Alusta auttaa vahvistamaan osallistujien itsetuntoa. (Asplund ym. 2024, 640.)

Kennedy (2020, 1072) toteaa, että TikTok on esteettistä, hauskaa ja samaistuttavaa sisältöä. Ei ole siis ihme, että suurin osa nuorista viettää siellä aikaansa. Koska TikTok on saanut aikaan tällaisen kirjayhteisön niin kansainvälisesti kuin kotimaassamme, näen sillä olevan vaikutuksia kirjalliseen elämään. KirjaTok ei ole Suomessa vielä erityisen tunnettua, mutta suunta on ylöspäin. Kotimainen KirjaTok on kehittynyt suuremmaksi, sillä kaupalliset yhteistyöt ovat siirtyneet myös kirjavideoihin. Kun rahaa liikkuu, voidaan todeta, että siellä tapahtuu jotain, mikä on rahan vaihdon arvoista. TikTok on sovelluksena mielenkiintoinen siksi, että siellä algoritmit vaikuttavat käyttäjien For you pageen (Sinulle-sivuun). KirjaTokissa on kotimaiseen kirjallisuuden kenttään verrattuna mielenkiintoinen kirjo tekijöitä. KirjaTokissa on tekijöinä kirjailijoita, kirjoittajia, sosiaalisen median 'influensereita', kustantamoja ja kirjallisuuslehtiä (kuten minä, Lukufiilis-lehden edustajana). KirjaTokissa nuorten ja nuorten aikuisten kirjat ovat keskiössä. Tämä on kiinnostavaa aikaisempien havaintojeni takia: perinteinen media ei nosta nuortenkirjallisuutta esille lähes ollenkaan.

Olen valinnut KirjaTokin tutkimusalueekseni siksi, että näen sen olevan konkreettinen vastakohta yhteiskunnan huolipuheelle. Nuoret käyttävät sovellusta ja siellä voi olla heitä kiinnostavaa sisältöä, joka voi innostaa heitä lukemaan. TikTok on ongelmallinen tutkimusalue siksi, että sen vahvat algoritmit profiloivat sovelluksen käyttäjät sukupuolen ja asuinpaikan mukaan. Tutkimusmetodinani toimii osallistuva havainnointi. Osallistuva havainnointi (*participant observation*) tarkoittaa tutkijan fyysistä läsnäoloa tutkimuskohteessa, joka jakautuu aktiiviseen ja passiiviseen havainnointiin. Aktiivisessa havainnoinnissa tutkija vaikuttaa aktiivisesti tutkimansa ilmiön kulkuun, kun taas passiivisessa havainnoinnissa hän toimii samanlaisena

osallistujana kuin muut, ilman vaikutusta tilanteeseen. (Anttila 1998.) Positioni on aktiivinen osallistuva havainnointi, sillä teen lukemiseen innostamisen työtä TikTokissa.

5.1 KirjaTok kotimaisena kirjayhteisönä – kotimaiset videoiden tekijät

Vaikka kotimaista KirjaTokia ei ole tutkittu vielä ollenkaan – ja ulkomaisen tutkimuksen vähäisyydestä huolimatta, on KirjaTokissa paljon asioita, joita voi analysoida soveltaen aikaisempia sosiaalisen median tutkimuksia. Yksi tärkeä osa KirjaTokia on sen yhteisöllisyys. Usein ajatellaan, että lukeminen on eristäytynyttä toimintaa, mutta sen ei tarvitse olla (Jerasa & Boffone, 2021, 221). Laine (2018, 21) toteaa, että: ”lukeminen (ja lukutaito) (literacy) on osa sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Lukija kuuluu aina johonkin sosiaaliseen ryhmään, joka määrittelee hänen lukemisensa käytännöt ja rajat – lukija ei välttämättä edes tiedosta yhteisön olemassaoloa, mutta siitä huolimatta toimii sen jäsenenä” (mt). Nämä ”piilossa” olevat yhteisöt voivat perustua lukijan sosiaaliseen asemaan tai sukupuoleen. Sosiaaliset säännöt määrittävät, kuka voi tuottaa ja levittää tekstejä sekä kenellä on pääsy niiden lukemiseen. (Mt). Laineen näkemykset on sovellettavissa KirjaTokiin, sillä 1) KirjaTok on kirjayhteisö, joka voi olla tiedostamaton tai tiedollinen yhteisö, ja 2) sosiaaliset säännöt vaikuttavat KirjaTokissa: a) kuka KirjaTokaaja saa ”hyväksytyin” aseman, eli seuraajakunnan, ja kuka ei? b) kenellä on pääsy KirjaTokiin? Näihin en pysty vastaamaan tämän tutkimuksen puitteissa, sillä se vaatisi empiiristä tutkimusta. Nämä on kuitenkin hyvä tiedostaa, sillä jokainen suosittu KirjaTokaaja on tavalla tai toisella ikään kuin läpäissyt nämä sosiaaliset säännöt ja kerännyt itselleen seuraajia, jotka pitävät henkilöä ”hyväksyttävänä”. On pidettävä mielessä, että TikTok on alusta, joka vaatii pääsyn internetiin ja älylaitteen, joten se ei ole kaikille mahdollinen ajanviettopaikka.

Verkossa toimivassa kirjallisuus- ja lukukulttuurissa ”selfiet” sisältävät usein kuvia ja videoita, joissa henkilö katsoo suoraan kameraan tai puhuu siihen samalla esitellen kirjan kantta, kirjan sivuja, kirjapinoa tai kirjastoa. ”Shelfie” on ”selfien” muunnelma, mikä esittelee usein näyttäviä kirjajärjestelyjä, kuten taidokkaasti sommiteltuja kirjoja. Tämä kyseinen ilmiö ilmentää kirjarakkautta ja kirjoja ikonisina kulttuuriesineinä. (Olave 2020 sit. Dezuanni ym. 2022, 357.) Sekä ”selfietä” että ”shelfietä” voidaan ajatella sekä esineenä että käytäntönä: ne eivät ole vain visuaalisia objekteja, vaan myös tapa ilmaista itseään ja osallistua kulttuuriseen keskusteluun (Dezuanni ym. 2022, 357). Tätä ilmiötä voidaan tarkastella myös kriittisesti, sillä kirjasisältöä tekevät henkilöt, jotka omistavat kirjoja. Tällöin voidaan pohtia, onko kirjallisuussisällön tuottaminen jo valmiiksi lukevien ja henkilöiden, joilla on varaa ostaa kirjoja, työtä ja harrastus. Tulee

suhtautua kriittisesti siihen, miten tällaiset täydet kirjahyllyt ja kirjasommitelmat näyttäytyvät henkilöille, joilla ei ole omia kirjoja – asettaako tällöin kirjaharrastus ihmiset varallisuuseroihin? Voidaanko jopa todeta, että kirjaharrastus on todellisuus, jossa kirjoja omistetaan, jolloin sen harrastaminen vaatii rahaa? Toki kirjoja saa lainaan ilmaiseksi, mutta lainakirjojen ja kirjastojen osuudet jäävät nähdäkseni vähälle kotimaisessa KirjaTokissa.

KirjaTokaajien kirjavideot ovat kertomuksia etenkin silloin, kun KirjaTokaajat kertovat kirjoista tai lukemisesta. Kertomukset ja kertominen ovat diskursiivinen resurssi, jonka avulla voidaan kertoa maailmasta ja sen tapahtumista ja omasta suhtautumisestaan niihin. Kertomusten näkökulma sosiaaliseen toimintaan on tiedon, tunteiden, kokemusten ja tapahtumien kuvaamista, joka on leimallisesti subjektiivista ja yhteisöllistä. Pietikäisen ja Mäntysen (2019, 146) mukaan kertomukset ovat yhteisöllisiä, koska niiden katsotaan olevan yhteydessä kertojan kulttuurin ja yhteisön arvoihin. Kertoajat hyödyntävät oman kulttuurinsa kertomusrakenteita, ja samalla tämä vahvistaa sekä uudistaa kulttuurisia resursseja. Kertomusten kielelliset ja rakenteelliset piirteet ovat siis tiiviisti sidoksissa yhteisöön ja sen arvomaailmaan, mikä tekee niistä kollektiivisen ilmaisun muodon. KirjaTokaajien videot ovat performatiivisia, sillä videoilla on jokin tarkoitus. Kertomukset kerrotaan aina jostakin syystä ja ne ovat tarkoitettu jollekin, jolloin niillä on tehtävä siinä kontekstissa, jossa ne kerrotaan (mt.).

Maria Linko (2023) on tutkinut kirjabloggareita ja lukemisen sosiaalisuutta. Kirjabloggarit ovat samanaikaisesti kirjojen kuluttajia ja lukijoita sekä kulttuurin tuottajia ja välittäjiä julkaistessaan esimerkiksi arvioita. Yksityisen ja julkisen toiminnan välinen raja on madaltunut, jonka vuoksi kirjablogit ovat osa laajempaa kulttuurin tuotantoon ja välittämiseen liittyvää ilmiötä, sillä he vaikuttavat kulttuurituotteiden kuluttajien käyttäytymiseen ja kokemusmaailmaan. (Linko 2023, 56.) KirjaTokaajat tekevät samankaltaista sisältöä kirjabloggareiden kanssa, mutta videomuodossa. Kriitikoilla, kuten *HS*:ssa, on takanaan institutionaalinen asema, kirjabloggari kirjoittaa lähes aina yksityishenkilönä ja saattaa näin kertoa henkilökohtaisia ajatuksiaan kirjojen äärellä ilman minkään instituution, kuten ison mediatalon tukea takanaan. KirjaTokaajat, joita analysoin seuraavaksi ovat kaikki yksityishenkilöitä, mutta myös sisällöntuottajia, eli he tekevät sisältöä työkseen. Kulttuuri on muuttunut osallistuvammaksi, jolloin kuluttajalla on suurempi vaikutus siihen, millaisena kulttuurituotteet näyttäytyvät julkisuudessa. Osa kuluttajista toki on muuttunut sisällöntuottajiksi, ja tässä prosessissa tuotannon, välityksen ja kulutuksen rajat ovat hämärtyneet. (Mt.) KirjaTokaajilla on vaikutusta siihen, mitä kuluttajat mahdollisesti kuluttavat. Kirjavaikuttajat rakentavat mainettaan kirjallisista kiinnostuksen

kohteistaan käsin, jakamalla niitä sosiaalisen median verkostoissaan ja luomalla tunnepitoisen siteen seuraajiinsa. Kirjavaikuttajat ovat sosiaalisen median vaikuttajia, jotka ovat erikoistuneet kirjallisuuteen ja brändättyyn sisältöön. Kustantamot arvostavat heidän toimintaansa, sillä kirjavaikuttajat tuottavat arvokasta sisältöä markkinoitavista teoksista ja tarjoavat viihdettä tuottamalla sisällön houkuttelevassa muodossa seuraajayhteisölleen. (Magadán-Díaz & Rivas-García, 2023, 148.) KirjaTokaajat, joita tarkastelen tarkemmin, ovat sisällöntuottajia, jotka saavat rahaa ja taloudellista hyötyä videoistaan. Taloudellisen hyödyn ja sisällöntuottajan ammatia tulee tarkastella kriittisesti silloin, kun tarkastellaan sisällön vaikutusta lukemaan innostamisessa.

Kotimaisia suosittuja KirjaTokaajia ovat: 1) Ulla Lehtinen nimimerkillä @tarinannuppuja (yli 22 tuhatta seuraajaa)⁶ 2) Nea Lähdekorpi nimimerkillä @herttuattarina (yli 8 tuhatta seuraajaa)⁷ ja 3) Mikko Toiviainen nimimerkillä @kalenterikarju (yli 3 tuhatta seuraajaa)⁸. Olen valinnut heidät kohdeaineistoiksi sillä perusteella, että heillä kaikilla on erilaiset ”yhteisöt”, ja he tekevät erilaisia videoita, joten he erottuvat joukosta edukseen. Kotimaisia tekijöitä on toki enemmänkin, mutta olen tehnyt rajauksen tutkimuksen pituuden puitteissa, jolloin käsiteltävä aineisto on rajallinen. KirjaTokissa yhteisöllisyys muodostuu juuri Jerasan ja Boffonen (2021, 222) tutkimuksen mukaisesti siitä, että videoissa kysytään videon katsojilta jotain kirjan/videon aiheeseen liittyen, tai pyydetään kommentoimaan videon yhteyteen omia ajatuksiaan. Suosituimmissa videoissa kommenttikenttiin syntyy keskustelua, joissa katsojat keskustelevat erilaisista näkökulmista, kysyvät ja vastaavat kysymyksiin (mt). Digitaaliset viestintä- ja vuorovaikutusalustat lisäävät sosiaalisuutta. Kysymys on toiminnasta, joka tukee liittymistä yhteisöihin verkossa tai kasvotusten, ja samalla kysymys on sosiaaliseen elämään osallistumisen ja liittymisen tärkeydestä ihmisen merkityksellisyyden tunteelle ja elämänilolle. (Linko 2023, 58.) Kotimaisissa kirjavideoissa ei ole kuitenkaan erityisen paljon keskustelua – toki tämä on hyvin videokohdasta. Yhteisöllisyydeksi voidaan tulkita seuraavanlaiset toiminnot, kuten: videoita pystyy tallentamaan, jakamaan, uudelleenjulkaisemaan ja tykkäämään kommentoinnin lisäksi. Ominaisuuksia on siis runsaasti. Tämä voi olla yhteydessä vuorovaikutuksellisuuden yhteisön sisällä, sillä nämä toiminnot ovat näkyvissä muille.

⁶ Ulla Lehtisen TikTok-käyttäjä. <https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja?lang=fi-FI> [Viitattu 16.6.2024]

⁷ Nea Lähdekorven TikTok-käyttäjä. <https://www.tiktok.com/@herttuattarina?lang=fi-FI> [Viitattu 16.6.2024]

⁸ Mikko Toiviaisen TikTok-käyttäjä. <https://www.tiktok.com/@kalenterikarju?lang=fi-FI> [Viitattu 16.6.2024]

Kohdeaineistonani olevat henkilöt eroavat brändiltään ja kirjavideotyypeiltään muista, johon tulen tulevissa alaluvuissa myöhemmin. Näitä kolmea sosiaalisen median sisällöntekijää yhdistää kuitenkin se, että heidän alustallaan on maksettua sisältöä, eli kaupallisia yhteistöitä. Jonkun yrityksen mielestä heillä on siis suotuisa yhteisö/brändi, ja alusta asian x markkinointiin. Eri-tyistä Lehtisellä, Lähdekorvella ja Toiviaisella on se, että he omaavat erilaiset katsojat, eli erilaiset ”yhteisöt”. Linko (2023, 60) toteaa artikkelissaan, että lukijakuntaa tärkeämmäksi monilla bloggareilla nousee keskinäinen yhteisöllisyys. Yhteisöllisyys näkyy harvoin olevan syynä kirjablogin perustamiseen, mutta sen voima näkyy motivaation ylläpitämisessä. (Mt.) Monipuolinen sisältö tukee yhteisöllisyyden tuntemusta. Suurten yhteisöjen ja kokonaisten kansakuntien voidaan nähdä olevan kuvitteellisia, sillä ne perustuvat jaettuihin tarinoihin ja yhdessä pidettyyn historiaan. Vaikka yhteisöllisyys olisi luonteeltaan kuvitteellista, sen tunnereaktio voi olla voimakas. Yhteisöllisyyden kokemus voi olla verkossa yhtä vahva kuin kasvokkain. (Linko 2023, 61.) KirjaTokaaajat voivat tuottaa yhteisöllisyyttä jakamalla ajatuksiaan, mikä voi olla yhteisön ylläpitämistä.

TikTokin käyttäjien tutkiminen on vaikeaa, sillä TikTok ei anna seuraaja-analytiikkaa alle 18-vuotiaista. Olen tutkinut Lehtisen TikTokia jo kandidaatintutkielmassani (2023). Sain Lehtiseltä tutkimusta varten hänen seuraaja-analytiikkansa, joka perustuu syyskuuhun 2023. Datan mukaan hänen seuraajistaan olisi 85 % naisia ja 15 % miehiä, 57 % seuraajista olisi 18–24-vuotiaita, 25–34 25,0 %, 35–44 9,0 %, 45–54 5,0 % ja yli 55-vuotiaita 4,0 %. Lehtinen arvioi silloin itse seuraajakunnassaan olevan hyvin paljon 11–16-vuotiaita, sillä hän saa heiltä paljon kommentteja ja viestejä. Nämä seuraajat eivät kuitenkaan näy analytiikassa juuri alaikäisyyden vuoksi. Lehtisen suosioon voi vaikuttaa myös hänen laaja-alaisuutensa sosiaalisessa mediassa. Lehtisellä on suosittu Instagram-tili ja blogi, joista hänellä on entuudestaan seuraajia. Lehtisen kirjayhteisössä on nuoria, jotka etsivät ja haluavat erityisesti nuortenkirjavinkkejä. Hänen videoihinsa kommentoidaan esimerkiksi: ”Voisitko vinkata helppolukuisia nuortenkirjoja?” Toisaalta tällaiset kommentit voidaan tulkita heikentyneen lukutaidon seuraukseksi, jolloin helppolukuisten kirjojen tarve on merkki siitä, että pitkät ja kielellisesti monimutkaiset teokset ovat haastavampia nykyisille lukijoille. En voi nostaa tarkemmin videoiden kommentteja esille, sillä kommentoidakseen videoon, tulee sovelluksen käyttäjällä olla käyttäjätunnus, jolloin en pysty pitämään heitä anonyymeina. On vaarana, että kyseinen kommentoija on juuri alaikäinen, jolloin heidän kommenttinsa nostamiseen tarvittaisiin tutkimuslupa. Lehtisen kirjavinkkauksissa on usein ikäsuositukset, jotta suositukset menisivät ”oikealle” kohderyhmälle. Kommenttien

perusteella voidaan päätellä, että Lehtisen kanavalla on alaikäisiä nuoria. Videoiden kommentissa on keskustelua siitä, mistä aloittaa, kun lukeminen kiinnostaa, mutta se voi tuntua vaikealta. Lehtisen kirjayhteisöä kommentoidaan turvalliseksi ja lämminhenkiseksi.

Lähdekorven kirjayhteisö poikkeaa Lehtisen yhteisöstä. Sain Lähdekorvelta seuraaja-analytiikkaa, ja sen perustella hänen seuraajistaan 66,4 % ovat 18–24-vuotiaita, 24–34 24,1 %, 35–44 5 %, 45–54 1,9 % ja yli 55-vuotiaita 2,5 %. 77 % seuraajista ovat naisia ja 23 % miehiä. TikToksissa sukupuoleksi voi ilmoittaa näiden kahden vaihtoehdon lisäksi 'muun', mutta siitä ei ole kertynyt dataa Lähdekorvelle eikä Lehtiselle. Lähdekorven seuraajista löytyy todennäköisesti alaikäisiä, mutta ei ole tietoa lukeutuvatko alaikäiset tuohon nuorimpaan kategoriaan, vai saako heistä dataa ollenkaan. Lähdekorven kanavalla seuraajat ovat suurimmaksi osaksi nuoria aikuisia. Lähdekorven yhteisö on poikkeuksellinen siksi, että hän on itse nuori aikuinen, mikä voi olla vetonaula muille nuorille aikuisille, sillä todennäköisesti heillä on yhteisiä mielenkiinnon kohteita. Lähdekorvella on lisäksi Instagram-tili, josta häneltä tulee todennäköisesti lisää seuraajakuntaa. Mojen ym. (2008) mukaan nuorten vapaa-ajan lukeminen ja kirjoittaminen kytkeytyvät sosiaalisiin verkostoihin, kuten perheeseen, harrastuksiin, nuorisokulttuuriin sekä elokuvien ja sarjojen luomiin identiteetteihin ja ilmaisutapoihin. Sosiokulttuuriset verkostot (edellä mainitut) määrittävät nuorten kiinnostuksen kohteet sekä sen, millaiset lukusisällöt heitä kiinnostavat (La Rosa 2023a, 30). Lähdekorven kanava voi palvella juuri nuoria siten, että kanavalla on mahdollisesti heitä kiinnostavaa sisältöä.

Mikko Toiviaisen, eli @Kalenterikarjun kirjayhteisö poikkeaa Lähdekorven ja Lehtisen kanavista. Vaikka kaikilla kolmella on kirjavideoiden ja kirjallisuuden lisäksi kanavallaan muuta sisältöä, Toiviaisen kohdeyleisö on erilainen. Toiviaisella on lisäksi Instagram-tili, josta tulee todennäköisesti lisää seuraajakuntaa. Hänen kanavallaan on lapsiarkea, jolloin hän on varmasti samaistuttavampi henkilö vanhemmille kuin nuorille. Tämä on poikkeuksellista ja tärkeää, sillä hän näyttäytyy lukevana aikuisena, yhdistäen kirjallisuuden ja lapsiarjen. Toiviaiselta saadun data-analytiikan mukaan hänen seuraajistaan 29 % ovat miehiä ja 71 % naisia. Ikäjakauma jakautuu niin, että 18–24-vuotiaita löytyy 32,9 %, 25–34 38,3 %, 35–44 18,6 %. 45–54 7,2 % & ja yli 55-vuotiaita 3 %. Hänen data-analytiikkansa perusteella hänen kohderyhmänään olisi aikuiset ihmiset. Tulen seuraavissa alaluvuissa esittämään, miten hänen representaationsa ja videot voivat vaikuttaa nuorten lukemaan innostamiseen, joskaan se ei välttämättä ole hänen videoillaan täysin suoranaista.

5.2 Kirjavinkeistä sketseihin – kotimaiset kirjavideotyypit

Lehtisellä on, kuten sanottu, kaikista suurin kotimainen kirjallisuuteen keskittyvä TikTok-kanava. Hänen kanavansa ei keskity pelkästään kirjallisuuteen, sillä hänellä on videoita myös kirjoittamisesta, kirpputoreista, askartelusta ja ”Minun päiväni” -videoita. Videot, jotka eivät liity kirjallisuuteen, ovat kuitenkin hänelle poikkeus, sillä pääosin kaikki videot liittyvät kirjallisuuteen. Millaisia videoita Lehtinen tekee, jotta hänellä on KirjaTokaaajista seuratuin tili? Hypoteesini mukaan kaikilla kolmella on oma tapansa ja tyyliensä tehdä kirjavideoita, joilla he erottuvat joukosta. Kukaan kolmesta ei tee kuitenkaan omalle tililleen aina täysin samanlaisia kirjavideoita, vaan erilaisia videotyyppejä voi näkyä yhdellä tilillä. Tarkoitukseni on jakaa nämä kirjavideot erilaisiin kirjavideotyyppihin. Luokittelun tarkoituksena on saada selkeyttä siihen, millaisin keinoin TikTok-alustalla pystyy puhumaan kirjallisuudesta. Videotyyppien ongelma, kuten TikTokin itsessään on se, että trendit muuttuvat lähes päivittäin, jolloin trendikkäitä videoita on vaikea luokitella omiksi alavideotyypeikseen. Jaottelen kirjavideotyypit karkeasti siten, että luokittelen kunkin KirjaTokaaajan videot, jotka näyttävät seuraavan jonkinlaista video-kaavaa useammin kuin kerran, omaksi videotyyppikseen.

5.2.1 Kirjavinkkivideot

BookTokissa kirjojen suosittelu ja levittäminen perustuvat pääasiassa tunteisiin enemmän kuin sisällön tarkkaan analysointiin. Aspenin ym. (2024, 642) tutkimuksen aineistossa nousi ilmi, että BookTokin käyttäjät etsivät ensisijaisesti lukukokemuksia, jotka liittyvät tunteisiin ja empaattisiin lukukäytäntöihin. Monille käyttäjille on tärkeämpää se, millaisia tunteita kirjoja herättää, kuin itse teoksen tarkka sisältö ja rakenne. Käyttäjät etsivät kirjoja, jotka koskettavat ja resonovat henkilökohtaisella tasolla. (Mt.) Kirjavinkkivideoissa näkyy erityisesti kirjavinkkaajan kirjallinen maku. Suomalaisen (2023, 209) mukaan kirjallisen maun kuvauksille voidaan hahmottaa karkeasti asiayhteyksiä. Yksi keskeisimpiä asioita on diskurssiyhteisö lukevista ihmisistä, joiden piirissä henkilöitä voi yhdistää kirjojen lukemisen lisäksi kirjoihin liittyvä vuoro vaikutus muiden kanssa. Kirjakeskustelut ja arkilukemisesta puhuminen sekä sosiaalisen median kirjakuvat ovat keino rakentaa ja ilmaista omaa lukijaidentiteettiään, tuoden esiin kiinnostuta tiettyjä genrejä tai kirjallisuuden alakulttuureja kohtaan. Kirjoista puhuminen on tärkeää, sillä se voi aktivoida ihmisiä/yksilöitä luomaan kytköksiä laajempiin rakenteisiin. (Mt.) Lehtisen (@tarinannuppuja) tilillä on erityisesti kirjavinkkejä, joita hän tekee paljon kommenttien

pohjalta. Näissä kirjavinkkivideoissa kommentti näkyy aina aluksi videolla, ja video toimii videomuotoisena vastauksena kommentille⁹. Lehtisen kirjavinkkivideot ovat lähes aina kirjoista, joista hän on itse pitänyt. Vinkkivideoilla voi olla kirjoja yhdestä kirjasta kymmeneen kirjaan. Pääasiassa Lehtisen vinkkivideot kestävät noin minuutin verran, joka on nähdäkseni hyvä taktikka, koska se pitää videot tiiviinä. Lehtinen vinkkaa teoksia pääsääntöisesti muutamalla virkkeellä, jossa hän tiivistää teoksen juonen. Toisinaan Lehtinen puhuu itse videoillaan ja joskus hän tekee videoita niin, että hän kirjoittaa videoon esimerkiksi ranskalaisin viivoin, mistä kirja kertoo ja mitä mieltä hän oli siitä.¹⁰ Lehtinen vetoaa todennäköisesti suurelle seuraajakunnalle kirjavinkkivideoidensa seurauksena. Toinen hänelle ominainen tapa kirjavideoiden tekoon on huumorin käyttäminen.

Lähdekorpi (@herttuattarina) tekee myös kirjavinkkivideoita, mutta omalaatuisella otteella. Hänen suosituimpia videoitansa (katsojamäärältään) ovat kirjavideot, joissa hän toteaa: ”Luin tänä vuonna 50 kirjaa, jotta sä voisit lukea vain 15¹¹”. Näiden lisäksi hänellä on videoita, joissa hän kertoo, mille kirjoille hän on antanut viisi tähteä. Hänen tapansa antaa kirjavinkkejä on se, että hän jakaa parhaimmat lukukokemuksensa yhdelle videolle tai jonkun teeman ympärille, kuten women loving women -kirjallisuuden muodossa. Lähdekorvelle tapa tehdä videoita on trendikäs, persoonallinen ja nuoria vetoava. Hänen sisältönsä on lähes aina raikasta ja uutta, mikä kertoo siitä, että hänen tuottamansa sisältö on hyvin henkilökohtaista. Lähdekorven kirjavinkkivideot perustuvat yleensä kirjoihin, joita hän on juuri viime aikoina lukenut.

Kirjavinkkivideoita voidaan diskurssianalyysissä pohtia kertomusten ja vallan näkökulmasta. KirjaTokaajat käyttävät valtaa siinä, kun jokin todetaan suosituksen arvoiseksi, ja usein näistä kirjoista kerrotaan jotain, mikä saisi katsojan tarttumaan teokseen. Kertomukset saavat eri ihmisillä ja yhteisöillä erilaisen aseman. Osa kertomuksista pääsee legitiimiin asemaan, kun taas osa saattaa jäädä täysin kuulematta. Kertomusten valta liittyy kielenkäyttäjien oman kertomuksen kertomisen ja ääneen pääsyn mahdollisuuksiin ja rajoitteisiin. Tarinan kertominen on

⁹ Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7241947450280250651?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 21.7.2024]

¹⁰ Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/photo/7331808677273406752?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 21.7.2024]

¹¹ TikTok-video. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7178442529514228997?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 29.7.2024]

mahdollista vain käyttämällä oman kulttuurin narratiivisia resursseja, kuten kulttuurisia, sosiaalisia ja kielellisiä. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 145.) Kirjavinkkivideoita tehdessä KirjaTokaajat käyttävät erilaisia vallankäytön keinoja, jotka voivat olla täysin tiedostamattomia. Kirjavinkkivideoissa KirjaTokaaja toisaalta tuo omat ajatuksensa esiin, sillä kirjoja vinkataan lähtökohtaisesti siitä näkökulmasta, millaisen vaikutuksen se teki. Nämä kertomukset ovat kiinnostavia evaluoinnin näkökulmasta, kun kertoja arvio kertomusta, sen tapahtumia ja omaa suhtautumistaan siihen. Evaluointi on kiinnostavaa siksi, että sillä kertoja osoittaa, miksi kertomus on tärkeä ja mitä kertoja yrittää sen avulla kertoa (mt., 154).

5.2.2 Lukupiiri-sarja

Lehtisellä on Lukupiiri-sarja, jolle hän on tehnyt oman soittolistansa, josta kaikki sarjan videot löytyvät. Lukupiiri-sarja perustuu oikeaan lukupiiriin, jota Lehtinen mainostaa tällaisten sketsien avulla. Lukupiiri-sarjan videoissa (ks. viite 32) mainitaan lukupiirimahdollisuudesta:

Tuu mukaan lukupiiriin juttelemaan mun kanssa Kiltti tyttö, julma kosto -kirjasta! Voit osallistua lukupiiriin lukemalla kirjan ja tulemalla mukaan keskustelemaan siitä TikTok-liveen [ajankohta poistettu].

Videot ovat saaneet paljon näyttökertoja, esimerkiksi viitteestä 32 löytyvällä videolla on yli 80 000 näyttökertaa (huomioi viittauspäivämäärä). Näyttökertoja voi karkeasti tulkita siten, että sketsisisältö mahdollisesti vetoaa nuoriin. Toisaalta syy siihen, miksi hänen videonsa varmasti kiinnostavat nuoria on juuri se, mikä näissä lukupiiri-sarjan videoissa näkyy: Lehtinen näyttää ymmärtävän nuorten elämää ja etenkin koulumaailmaa. Lehtinen esimerkiksi käsittelee lukemista tekeytymällä erilaisiksi nuoriksi henkilöiksi, jotka keskustelevat kirjoista. Lehtinen ottaa nuorten maailman mukaan mielestäni hyvin, sillä hän tuo tilanteissa esiin nuorille ajankohtaisia asioita, kuten vaikka ihastumisen¹². Sarjan videoissa samaistumispintaa löytyy myös repliikeistä, jotka luovat realistista kuvaa siitä, miten näytellyt kohtaukset voisivat olla tosia koulu-
maailmassa. Sarjan ensimmäisessä osassa¹³ huumoria luo se, miten yksi oppilas kysyy saavatko

¹² Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7236051183843020059?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 27.7.2024]

¹³ TikTok-video, URL: https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7228982512838593818?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 27.7.2024]

he itse valita ryhmät, joku on pukeutunut kirjan henkilöahmasta inspiroituneena, yksi kertoo, miten sisko on heittänyt lukupiirikirjan vessanpönttöön, ja toinen taas on lukenut väärän kirjan.

Näillä videoilla Lehtinen tuo esille sen, miten mahdollisesti nuoret käsittelevät kirjoja ja kirjallisuutta koulussa. Kun hän tuo samaistuttavia elementtejä videoihin mukaan, ei ole ihme, että videoiden kommenttikentät täyttyvät pyynnöistä tehdä lisää videoita sarjaan. Koska hän tuo lukemisen ja kirjallisuuden nuorille samaistuttavalla tavalla esiin, rikkoo se stereotypioita siitä, että nuoret eivät kertoisi lukemisistaan teoksista toisilleen. Lehtinen on esikuva kirjallisuuskeskustelusta ja rakentaa todellisuutta nuorista, jotka puhuvat kirjallisuudesta. Nämä videot kannustavat nuorten väliseen kirjallisuuskeskusteluun, vaikka se näyttäytyykin koulun kautta. Huumorin käyttö tekee siitä helposti lähestyttävää, ja kertoo myös siitä, että kirjallisuuskeskusteluja ja lukemisesta ei tarvitse ottaa vakavasti, vaan se voi olla hauskaa. Erilaiset henkilöahmot videoilla näyttävät, että on olemassa erilaisia lukijoita, jotka suhtautuvat lukemiseen eri tavalla, mutta voivat silti olla osana kirjallisuuskeskustelua. Lehtisen suosio voi perustua juuri näihin videoihin: samaistuttaviin sketsi-videoihin sekä monipuolisiin ja ajankohtaisiin kirjavinkki-videoihin. Aikaisemmin analysoimani *Helsingin Sanomat* ei taas tuo esille nuoria, jotka lukisivat kirjoja tai puhuisivat kirjallisuudesta – päinvastoin *HS*:n representaatio nuorista on sellainen, etteivät nuoret lue. Lisäksi *HS* ei kannusta nuoria kirjallisuuskeskusteluun, kun huolipuhe vie suurimman tilan nuorten lukutaidon käsittelystä.

Lehtisen video tuo nuorten arkitodellisuuden ”todelliseksi”. Lehtisen tuodessa esiin opiskelijoiden kuvitteellisia kokemuksia luokkahuoneessa voidaan nähdä tunteisiin vetoamisena, kun esimerkit ja tarinat voivat herättää katsojassa erilaisia tunteita. Kertomukset ovat merkittävä diskursiivinen toiminnan väline, joiden avulla luodaan ymmärrystä käsiteltävästä ilmiöstä tai tapahtumasta. Kertomukset osallistuvat aktiivisesti kulttuurin, identiteettien ja poliittisten projektien rakentamiseen. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 144.) Lehtisen tuomat esimerkit kertomuksen muodossa voivat toisaalta kertoa siitä, että hän on kokenut tai havainnoinut kyseisiä toimintatapoja, jotka ovat todellisia nuorten elämässä edelleen siellä luokkahuoneessa.

5.2.3 Estetiikkavideot

Lähdekorven videot ovat sisällöltään erilaisia. Hänelle tyypillistä on se, että hänen persoonallinen estetiikkansa näkyy videoillaan. Monet hänen videoistaan on tehty juuri sillä hetkellä trendaaviin ääniraitoihin, mutta niiden sisältö on ”muutettu” koskemaan kirjoja, lukemista ja

kirjallisuutta. Lähdekorvelle tyypillistä on estetiikan esiin tuominen. Vaikka hänellä on muutamia videoita, joiden sisältöjen raamit toistuvat, on hänen vahvin toistuva piirteensä hänen persoonallinen estetiikkansa. Monet hänen videonsa käsittelevät juuri hänen omaa elämäänsä, joten hänen videonsa toisaalta tuntuvat hänen päiväkirjaltaan. Lähdekorven estetiikkaa voidaan kuvailla romanttiseksi ja elegantiksi. Lähdekorven videoilla näkyy paljon valkoista pitsiä, kynttilöitä, ja oletettavasti antiikkisia esineitä. Hänen kanavallaan on useita videoita, jotka on tehty suomalaisen laulajan Pehmoainon (oikealta nimeltään Aino Morko) kappaleisiin¹⁴. Pehmoaino on tunnettu samankaltaisesta estetiikastaan. Lähdekorven estetiikka voi vetää puoleensa katsojia, jotka jakavat samanlaisen estetiikan. Lähdekorven estetiikka näkyy esimerkiksi videossa¹⁵, jossa hän arvostelee kirjojen kansia. Videolla hän tuo ilmi, että pitää kansista, joissa 1) on maa-lauksia, 2) on Art Housen klassikkokannet, 3) WSOY Suomi 100 -kannet, 4) kauniit klassikkokannet (pokkarit) ja 5) kivat fontit. Kuvatekstissä hän vielä toteaa: ”oon ehkä pinnallinen, mut moni hyvä kirja on jäänyt ostamatta omaks kauheen kannen vuoksi.” Kirjojen estetiikka vaikuttaa Lähdekorven ostopäätöksiin, jolloin hänen estetiikkansa on hyvin kokonaisvaltainen osa häntä. Aspenin ym. (2024, 644) tutkimuksen mukaan fyysisellä kirjalla on BookTokin osallistujien keskuudessa erityinen arvo sekä esteettisenä esineenä että identiteetin ilmentäjänä. Kirja nähtiin kauniina ja arvostettavana konkreettisenä esineenä, mutta myös tapana ilmaista omaa persoonaa, arvoja ja kiinnostuksen kohteita (mt.). Kirjojen visuaalisuuden korostuminen voi olla heikentyneen lukutaidon seuraus, jolloin kirjaan liittyvät tunnekokemukset painottuvat.

5.2.4 Nostalgiavideot

Yksi Lähdekorven keskeisistä videotyypeistä on nostalgiavideot. Nostalgiavideoilla haaveillaan menneisyyteen ja toisinaan romantisoidaan menneitä aikoja ja tapahtumia. Lähdekorpi muistelee menneitä ja näin nostalgisoi erilaisia kirjallisuuteen liittyviä ilmiöitä ja asioita,

¹⁴ Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7420845130166340897?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 12.10.2024]

¹⁵ TikTok-video. <https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7199228786875976966>

kuten kuukausittaiset kirjakerhot ja kirjojen nimikointi.¹⁶ Kirjakerhoja Lähdekorpi nostalgisoi videollaan¹⁷ seuraavasti:

Muistatteko penny girlin ja muut sen tyylliset kerhot, joissa sai kuukausittain jonkun kirjan postissa. välil mietin, että olispa aikuisillekin vielä olemassa tollasia lähetyksiä, joihin joku kuratois teoksia, jotka liikuttais tavalla tai toisella siten, että seuraavaan pakettiin laskis taas innoissaan päiviä.

Kirjallisuuden romantisointi näkyy kyseisessä sitaatissa, sekä lapsuuden ajan viattomuus, jonka aikuisuus on rikkonut, sillä samanlaista odotuksen tunnetta ei ole enää aikuisena. Lisäksi Lähdekorpi nostalgisoi videollaan¹⁸ lapsuuttaan tai aikaa, jolloin älypuhelimet eivät vie neet niin paljon aikaa lukemiselta:

muistaks vielä sen ajan kun kännykän selaamisen sijaan luit kirjaa ennen nukkumaanmenoa?

Toisaalta Lähdekorpi videon kuvauksessa kannustaa tuomaan tämän elämäntyylin takaisin: ”tuodaan tää takas meidän iltarutiineihin.” Lähdekorven nostalgisointi tuntuu henkilökohtaiselta, sillä moni muu voi jakaa nämä jaetut kertomukset. Yleensä syy kertomusten jakamiseen on juuri se, että halutaan kuulijan samaistuvan kertomukseen. Lähdekorven nostalgisointi voidaan linkittää huolipuheeseen. Kuten olen esittänyt, digitaaliset laitteet liitetään *Helsingin Sanomissa* osaksi lukutaidon heikkenemistä. Etenkin Lähdekorven todetessa, että ennen luettiin kirjaa ennen nukkumaanmenoa, antaa hän konkreettisen esimerkin siitä, miten älypuhelimet vaikuttavat päivittäisiin rutiineihin.

¹⁶ Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7377429264934653217?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 28.7.2024]

¹⁷ TikTok-video. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7383757426215963936?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 28.7.2024]

¹⁸ TikTok-video. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7329250317235932448?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 12.10.2024]

5.2.5 Humoristiset videot

Toiviaisen (@kalenterikarju) videot ovat hyvin huumoripitoisia. Hänen huumorinsa voi tulkita olevan juuri hänen kohderyhmälleen sopivaa. Tällä tarkoitan sitä, että hän lähestyy monesti asioita lukevana aikuisena ja vanhempana. Hänen videonsa on hyvin paljolti tehty huumoripohjalta, joka on hänen tapansa lähestyä lukemista ja kirjallisuutta, vaikka toki hänellä on videoita, joissa hän puhuu juuri nuorten lukutaidosta. Esimerkiksi Toiviainen ilmoittaa saavansa perheenlisäystä näyttämällä rattaissa olevaa kirjapakettia ja toteamalla: ”Terve lapsi 16,2 kg ja 45 cm¹⁹”. Toiviaisen persoonallinen huumori näkyy juuri tällaisella tavalla, miten hän tuo huumorin kautta kirjoja esille. Hänellä on myös video, jossa hän näyttää kirjoilleen paikkoja, joissa ne eivät ole koskaan käyneet, ja näyttää videolla, kuinka kirjat pääsevät jääkaappiin, pesukoneeseen ja vessaan, joka onkin videon ”plot twist”, sillä kyllähän ne siellä ovat käyneet²⁰. Hänen humoristinen luonteensa tulee myös esille, kun joku nuorehko miesoletettu kysyy TikTok-videollaan: ”Tiiätsä ku sä sovit treffeit”, johon Toiviainen vastaa: ”Että en tiedä” ja näyttää kuinka monta senttimetriä hänellä on Batman-sarjakuvia kirjahyllyssään.²¹

5.2.6 Aktivismi-videot

Aktivismia on tutkittu kirjailijoiden näkökulmasta. Etenkin kirjailijoiden tapa käyttää sosiaalista mediaa on herättänyt kiinnostusta ja keskustelua. Esimerkiksi kirjailijat Margaret Atwood ja Salman Rushdie ovat käyttäneet sosiaalista mediaa tietoisuuden lisäämiseksi sosiaalisista ja poliittisista kysymyksistä. (Thomas 2020, 99.) Toiviaiselle on huumorin lisäksi tyypillistä puhua lukemisen ja lukutaidon puolesta, jolloin hän toimii lukuaktivistina. Hänet voi tulkita lukuaktivistina, sillä hän ottaa julkisesti (eli videoillaan) kantaa lukutaitoa koskevaan tilanteeseen. Hänellä on esimerkiksi video: ”Miten nuoret sais lukee?”²² Videolla hän toteaa, ettei ainakaan

¹⁹ TikTok-video. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7378563313124265249?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 29.7.2024]

²⁰ TikTok-video. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7374104559783873824?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 29.7.2024]

²¹ TikTok-video. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7357697231061011745?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 29.7.2024]

²² TikTok-video. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7373921862071504161?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 29.7.2024]

huolipuheella. Lisäksi videolla hän sanoo, että hänen mielestään nuoret lukisivat, jos kirja olisi tarpeeksi kiinnostava – ja tähän hän antaa konkreettisia kirjavinkkejä, jotka voisivat kiinnostaa nuoria. Toiviaisella on video: Pelastetaanko lukutaito? Kyseisellä videolla hän kertoo Pelastetaanko lukutaito -kansalaisaloitteesta ja siitä, miten se keräsi 4 kuukaudessa 12 600 alikirjoitusta. Videolla hän puhuu muun muassa hallitusohjelman ehdottamasta kirjan arvonlisäveron nostosta ja siitä, mitä sen nostaminen käytännössä tarkoittaisi. Videolla hän nostaa esiin sen, miten toiminta voisi mahdollisesti kasvattaa nuorten keskuudessa olevien heikkojen lukijoiden määrää. Hän myös kertoo, miten lukutaito on yhteydessä hyvään koulu- ja työelämämenestykseen. Humorististen videoiden lisäksi hänelle on tyypillistä toimia videoillaan lukuaktivistina, joka jakaa tietoa lukutaidosta.

Toiviaisen aktivismi-videoilta välittyy se, miten asioiden on muututtava. Esimerkiksi Toiviaisen videon²³ kuvateksti: ”Make nuorten lukeminen great again” -video käsittelee nuorten lukutaitoa juuri siitä näkökulmasta, mitä toimenpiteitä tulisi tehdä, jotta nuorten lukutaito parantuisi:

Ovatko aikuiset pilanneet nuorten lukutaidon? Kun me aikuiset puhutaan nuorten lukemisesta, me tullaan usein sivuuttaneeksi yksi tärkeä ryhmä: nuoret itse!

Lukuaktivistina hänen motiivinsa on selkeästi saada *HS*:n kaltainen aikuisten huolipuheen käännettyä nurin, jotta nuoret itse pääsisivät ääneen. Toiviaisen aktivismivideoita voi tulkita esimerkkinä siitä, että vaikka aikuinen olisi huolissaan nuorten lukutaidosta, sen ei pitäisi aina ohittaa nuoria itseään. Nuorten toiveita ja ajatuksia tulisi tuoda keskusteluun esille, jotta oikeita toimenpiteitä voitaisiin tehdä, ja tähän tehtävään tarvitaan myös aikuisia.

En ole tarkastellut kaikkia KirjaTokissa esiintyviä videotyyppejä, sillä kaikkien videoiden analysointi keskeisine piirteineen, ei ole tämän tutkielman pituuden puitteissa mahdollista. Olen nostanut kunkin KirjaTokaaajan keskeisimmät videotyyppit edellä esimerkeiksi. KirjaTokissa on kuitenkin havaittavissa seuraavanlaisia videotyyppejä:

- My Day -videot
- Kirja-arvosteluvideot

²³ TikTok-video. <https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7423024941617925408?q=kalenterikarju&t=1728833599578> [Viitattu 13.10.2024]

- Kaupalliset yhteistyöt
- ”Core”-videot, esimerkiksi dark academia
- Aikakaudet, esimerkiksi klassikoiden ihannoiti
- Unboxing-videot, eli avataan esimerkiksi pr-lähetyksenä saatuja kirjepaketteja
- Kirjakauppa/antikvariaatti/kirjasto -videot
- Tapahtumavideot
- ”Jos tykkäisit tästä kirjasta, olen tätä mieltä sinusta” -videot
- ”Jos tykkäisit tästä elokuvasta, tykkäisit tästä elokuvasta” -videot
- Lukupiirivideot
- Kirjoitusvideot
- Lukuhaastevideot
- Kirjojen siivous -videot
- Kirjojen esittely -videot
- TikTok-trendivideot
- ”Luetaan yhdessä” -video

5.3 KirjaTok ja representaatio

Lehtisen, Lähdekorven ja Toiviaisen kanavat ovat ulkopuolisen silmin omalaatuisia ja omanlaisiaan. Tässä alaluvussa yksi keskeinen käsite on representaatio, jolla tarkoitan sitä, miten KirjaTokaajat representoivat eli edustavat ja esittävät lukemista ja lukevaa ihmistä. Representaatiolla on eri merkityksiä tieteenalasta riippuen. Termi ”representaatio” juontuu: ”latinan sanasta *repraesentatio*, jonka *kantasanalla repraesentare* on kaksi ydinmerkitystä: 1) kuvailla mielessään, asettaa silmien eteen, havainnollistaa tai kuvailla sekä 2) tehdä heti tai toteuttaa” (Knuutila & Lehtinen 2010, 10). Tulkitsen representaation siinä merkityksessä, joka on yleisin tänä päivänä. ”1400-luvulla sana sai nykymerkityksensä 1) edustamisena tai jonkin tai jonkun toisen tilalla olemisena (to stand for / in place of) ja 2) jonkin kuvana tai muotona olemisena” (mt.). ”Kontekstista riippuen (esim. poliittista), sillä voidaan toki tarkoittaa edustamista, (esim. taiteellista) kuvaamista, (esim. kielellistä) esittämistä, (esim. semanttista) merkitsemistä, (esim. visuaalista) havainnollistamista.” (Knuutila & Lehtinen, 2010, 10.) KirjaTokaajat presentoivat itseään lukevina henkilöinä. KirjaTokaajat voivat edustaa uniikkia kirjamakuaan ja tietynlaisia lukemiseen nivoutuvia arvoja ja normeja. KirjaTokaajien videoista voidaan tulkita suoraan tai

epäsuorasti tietynlaisia poliittisia arvoja, kuten kuluttamiseen liittyviä. Nämä arvot voivat olla kyseenalaisia, kun pohditaan KirjaTokaajien etuoikeutettua asemaa sisällöntuottajina. Oletettavasti he saavat yhteistöiden merkeissä erilaisia ilmaistuotteita, kuten lippuja ja kirjoja, jolloin kysymykseksi herää, olisivatko he valmiita käyttämään omaa rahaansa?

Kaikilla kolmella KirjaTokaajalla on jokin oma juttunsa ja lähestymistapansa kirjallisuuteen, joka osaltaan tekee heille tunnistettavan henkilöbrändin. Henkilöbrändi voi olla avain siihen, että heihin on helpompi samaistua, kun kirjallisuussisältö näyttyy henkilökohtaisena juuri hänen omien preferensseihinsä sopiviksi. Henkilökohtaisuus kytkeytyy parasosiaalisuuteen, joka ilmenee kahdella tasolla. Parasosiaalinen vuorovaikutus on hetkellistä ja syntyy esimerkiksi silloin, kun katsoja kokee mediassa esiintyvän puhuttelevan juuri häntä. Sen sijaan parasosiaalinen suhde on pitkäkestoisempi ja pysyvämpi vuorovaikutussuhde katsojan ja mediahenkilön välillä. (Dibble ym., sit. Rotola-Pukkila & Isotalus 2021, 96.) TikTok tarjoaa hyvät mahdollisuudet parasosiaaliselle vuorovaikutukselle, ja sosiaalisen median vaikuttajien suosio perustuukin siihen, että seuraajat ovat kiinnostuneita heidän elämästään ja sen kehityksestä (Griffith & Papacharissi 2010, sit. Rotola-Pukkila & Isotalus 2021, 97). Sosiaalisen median alustoilla parasosiaalinen suhde ei ole täysin yksisuuntainen. Rotola-Pukkilan ja Isotaluksen (2021, 97) mukaan lähes kaikki sosiaalisen median palvelut mahdollistavat vastavuoroisen viestinnän, esimerkiksi yksityisviestien välityksellä. Sosiaalisen median vaikuttajien työ perustuu nykyiseen viestintäkulttuuriin, jossa oman elämän henkilökohtaisten asioiden jakaminen julkisesti on yleistä. Henkilökohtaisten asioiden jakaminen esimerkiksi KirjaTokissa voi luoda kuvitteellisen ystävyysuhteen, sillä katsoja voi kokea tuntevansa sisällöntuottajan.

Tässä luvussa tarkastelen, millainen kuva KirjaTokaajista syntyy heidän kanavillaan – millainen suhde heillä on kirjallisuuteen ja onko heillä kenties oma estetiikkansa? TikTok nimittäin tarjoaa käyttäjilleen uniikin estetiikan, vaikka kaikkia videoita ei tehdä ammattimaisesti ja esteettisesti (Merga 2021). KirjaTokaajat ”brändäävät” itsensä tietynlaiseksi lukijaksi ja sisällöntuottajaksi. Brändäys on yhteydessä markkinointiin, mutta (self-branding) ”itse-brändäys” ei nivoudu ikään kuin ”perinteisen” markkinoinnin muotteihin. Yksilön brändäys voi kuitenkin olla ongelmallista (esim. eettisesti), mutta sitä odotetaan oikeastaan kaikilta, jotta yksilön täysi potentiaali tulee esiin. (Khamis ym. 2017, 192.) KirjaTokaajat joutuvat brändäämään itseään, jotta kaupallista yhteistyötä syntyisi ja heidän sisältönsä jäisi katsojan mieleen. Itsebrändäyksen konsepti on nykyään suosittua ja sillä on vaikutusvaltaa markkinointiin. Tavallinen ihminen joutuu miettimään itsebrändäyksessä, miten saavuttaa ja kasvattaa laaja kohdeyleisö.

Itsebrändäys sosiaalisessa mediassa rakentuu paljolti huomion saamiseen ja kertomuksellisuuteen, mikä kasvattaa potentiaalia maineen ja julkisuuden saamiselle. Houkuttelevat kertomukset voivat mahdollisesti vetää puoleensa katsojia monestakin syystä – ne voivat olla inspiroivia, samaistuttavia, opettavaisia ja varoittavia. (Khamis ym. 2017, 196 vrt. Mäkelä ym. 2020).

Lehtisellä (@tarinannuppuja) on suuri TikTok-alusta, joten hänellä on ominaisuuksia, jotka viehättävät katsojia. Hänen kanavastaan saa ensivaikutelman, että hän on sympaattinen ja rauhallinen persoona. Videoillaan hän käyttää lähinnä omaa ääntään tai rauhallista teatraalista musiikkia. Pelkästään hänen äänensä ja sen käyttö tekee hänestä helposti lähestyttävän. Tämä voi vaikuttaa siihen, että nuoret ovat löytäneet Lehtisen tilille. Häneltä on kenties helppoa ja turvallista pyytää kirjasuosituksia, sillä hänen ulosantinsa on lempeä ja välittävä. Välittävästä asenteesta kielii myös se, että hän vastaa kommentoijien kommentteihin aktiivisesti ja kyselee katsojilta, mitä mieltä he ovat jostakin kirjasta. Hänen tililtään saa vaikutelman, että hän tekee nimenomaan sisältöä katsojilleen, sillä monet hänen videonsa on tehty katsojien toiveiden, eli kommenttien pohjalta. Näin hän palvelee juuri katsojiaan.

Lehtisen tilillä ei ole ollut erityisen henkilökohtaista sisältöä. Vuoden 2024 aikana hänen kanavansa on kuitenkin ottanut erilaisen käänteen, sillä hän kirjoittaa esikoiskirjaansa ja näyttäytyy kanavallaan myös kirjailijana. Vaikka hän ei tee erityisen henkilökohtaista sisältöä, näyttäytyy hän ”tavallisena” aikuisena, joka tykkää lukea. Henkilökohtaista samaistumispintaa toki tuo se, että hän antaa kirjoista ja lukukokemuksia rehellisiä mielipiteitä. Hänen mielenkiintonsa kohteet tulevat joillakin videoilla esiin. Kenties erityisen tykättävän Lehtisestä tekee sen, että hän lukee trendikkäitä ja ajankohtaisia kirjoja, jotka ovat suosittuja TikTokissa. Lehtisen tili on erityinen sikäli, että siellä nuortenkirjat tulevat paljon esille – toki hänen kohderyhmänsä on nuoret ja nuoret aikuiset. Hänen profiilissaan on soittolista-osiossa videoita erikseen kullekin kohderyhmälle. Lehtinen lähestyy kirjallisuutta lempeästi ja avoimesti. Hän kertoo omista lukumuistaan ja avoimesti siitä, että lukeminen voi välillä takkuilla.²⁴ Hän antaa realistisen kuvan lukemisesta, eikä tee siitä yli-inhimillistä suorittamista. Lisäksi hän kertoo avoimesti omista

²⁴ Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7343325884503379233?is_from_webapp=1&sender_dvice=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 18.6.2024]

ennakkoluuloistaan.²⁵ Lehtinen jakaa kirjakulutustaan – mitä kirjoja on saanut kustantamoilta, mitä on itse ostanut ja omista tavoitteistaan esimerkiksi lukea jo omistamiaan kirjoja.²⁶

Lehtinen saattaa kiinnostaa nuoria ja nuoria aikuisia hänen lempeän persoonallisuutensa vuoksi, joka tekee hänestä miellyttävän ja samaistuttavan lukijan. Hän lähestyy videoillaan kirjoja lähes aina oman kokemuksensa kautta, jolloin katsojalle välittyy se, että hän puhuu kirjoista, jotka hän on lukenut. Henkilökohtaiset videot toisaalta mallintavat Mäkelän (2020, 24) tutkimia aikamme mallitarinoita. Nämä aikamme mallitarinat ovat nimenomaan samaistuttavia, yksitöis-kohtaisia, voimakkaita tunnereaktioita sisältäviä esityksiä henkilökohtaisesta kokemuksesta. ”Aikamme mallitarinat ovat usein inspiraatio- tai uhrikokemuksia, joissa on selvä opetus.” (Mt.) Lehtisen videoissa on havaittavissa opetuksen siemen, etenkin Lukupiiri-sarjassa, johon tulen myöhemmin. Mäkelä (mt.) toteaa, että ”sosiaalinen media ja perinteinen media nostavat näistä kertomuksista esimerkkikertomuksia eli *eksemplumeita*”. Näitä henkilökohtaisia kertomuksia voidaan kutsua kokemuskertomuksiksi. Tällöin kertomus sisältää poikkeaman odotuksenmukaisesta käsikirjoituksesta. Lehtisen TikTok-kanavalla on videoita, joissa on poikkeama sääntöön tai odotettuun, sillä hän puhuu kirjoista, jotka ovat yliarvostettuja tai aliarvostettuja, jolloin hän ikään kuin asettuu kuvitteellisen valtavirran ajatusta vastaan eriävillä näkemyksillään.

Lähdekorpi (@Herttuattarina) voi herättää nuorten huomion hänen persoonallisen tyyliensä ja nuoren ikänsä vuoksi. Hänellä on ainutlaatuinen estetiikka, joka välittyy videoilta. Hänen videoidensa taustalla on usein herkkää hiljaista musiikkia. Lähdekorven estetiikkaa voi kuvailla taiteelliseksi ja unenomaiseksi. Hänen videoillaan on toisinaan jotain pitsistä, kauniita persoonallisia asuja ja oletettuja vintage-esineitä.²⁷ Lähdekorpi näyttäytyy omana itsenään ja poikkeuksellisen henkilökohtaisesti. Hän puhuu esimerkiksi ihastumisesta, rakkaudesta ja omasta

²⁵ Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7297977068837489952?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 18.6.2024]

²⁶ Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7310936706297908513?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 18.6.2024]

²⁷ Esimerkiksi TikTok-video, https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7199228786875976966?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 20.6.2024] ja https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7182531677862874373?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857 [Viitattu 20.6.2024]

identiteetistään.²⁸ Tämä henkilökohtainen avoimuus vetoaa varmasti nuoriin, jotka kipuilevat ja käyvät samoja asioita läpi. Lähdekorpi esiintyy trendikkäänä lukevana nuorena aikuisena aivan omanlaisella otteellaan, mikä varmasti vetoaa moniin ihmisiin, sukupuolista riippumatta. Hän puhuu tilillään erilaisista arvoista, jotka kiinnostavat nykyajan nuoria. Lähdekorpi puhuu muun muassa epärealistisista parisuhde- ja rakkauskuvauksista, seksuaali- ja sukupuoli-identiteeteistä, Palestiinasta ja feminismistä. Hän yhdistää ajatuksensa usein kirjallisuuteen kirjavinkkien kautta, mutta ei aina. Kaikista tärkein kuva, mikä Lähdekorvesta tulee, on se, että on normaalia olla lukeva nuori aikuinen, joka etsii itseään ja etsii kirjallisuuden kautta itseään. Hänen kanavallaan nousee etenkin wlw-kirjallisuus (suomennettuna naiset rakastavat naisia), klassikot ja sateenkaarikirjallisuus (teokset, jotka käsittelevät sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuutta). Koska Lähdekorpi esiintyy tilillään avoimena nuorena aikuisena, joka puhuu ääneen etenkin nuoria kiinnostavista aiheista, ei ole yllättävää, että hänellä on paljon seuraajia ja katsojia videoillaan. Lähdekorpi on moniulotteinen persoona, sillä kirjallisuuden lisäksi hänen persoonallinen pukeutumistyylinsä ja estetiikkansa varmasti lisää katsojia.

Toiviaisen (@Kalenterikarju) tili poikkeaa muista siksi, että hän tekee paljon videoita muustakin kuin kirjoista ja lukemisesta. Hänen tilillään on paljon humoristisia videoita esimerkiksi pikkulapsiperheen arjesta. Toiviainen näyttäytyykin lukevana isänä, joka rikkoo nähdäkseni stereotypioita. Kuten La Rosan (2023a, 64) tutkimuksessa tulee ilmi, eivät nuoret saa tukea lukemiseen isältään ensisijaisesti, vaan tuki tulee suurimmaksi osaksi äidiltä. Toiviaisen kohderyhmä sisältöön ei ole nuoret itsessään, mikä välittyy siinä, että hän puhuu paljon vanhemmuudesta. Vaikka hänen sisällöllään ei ole suoraa yhteyttä nuoriin kohderyhmänä, on hänen sisällöllään ainakin pyrkimys vaikuttaa etenkin nuorten lukutaitoon. Koska Toiviainen näyttäytyy lukevana aikuisena, jolla on pieniä lapsia, tekee hektisestä arjesta huolimatta hauskoja kirjavideoita, ottaa kantaa lukutaitoon ja lukee kirjoja, on hän varmasti monelle vanhemmalle esimerkillinen vanhempi.²⁹

Toiviaisen sisällön tarkoituksen voi tulkita siten, että hän näyttää, miten lukeminen ja kirjallisuus voi olla osa elämää, vaikka olisi lapsia ja hektinen arki. Toiviainen innostaa nuoria ja

²⁸ Esimerkiksi TikTok-video. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7313230822822202657?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857, [Viitattu 20.6.2024]

²⁹ Esimerkiksi TikTok-video, [Viitattu 2.7.2024] URL: https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7356981483791273249?is_from_webapp=1&sender_device=pc&web_id=7381073411701261857

vaikuttaa nuorten lukutaitoon siten, että hän on stereotyyppioita rikkova lukeva perheenisä, joka puhuu TikTokissa kirjoista, lukemisesta ja lukutaidosta. Hänellä on kohderyhmänään varmasti vanhemmat (lapsisisällön vuoksi), jolloin hän voi vaikuttaa vanhempien toimintaan – koska hän puhuu avoimesti heikentyneestä lukutaidosta, voi hän saada vanhemmat kiinnostumaan aiheesta, lukemisesta ja kirjallisuudesta niin, että nämä vanhemmat tukisivat nuoria. Etenkin hän lukevana isänä voi saada videolla ja toiminnallaan muut isät tukemaan nuorten lukemista enemmän – ja jos ei, niin ainakin hän itse julkisesti näyttäytyy sellaisena. Vaikka Toiviaisen sisältö ei hetkauttaisi nuoria, voi hän rikkoa mielikuvia siitä, että isät eivät tukisi nuorten lukemisharrastusta tai näyttäytyisi lukevina aikuisina ja pojat eivät lukisi. Toiviainen ei mainosta itseään TikTokissa lukevana isänä/miehenä. Hänellä on mahdollisuus rikkoa stereotyyppioita, sillä hänen sisältönsä ei vaikuta pakotetulta, tai juuri tämän stereotypian rikkomisena.

5.4 KirjaTokaajat lukevina roolimalleina

Yhteiskuntamme ja sen instituutioiden piiri vaikuttaa paljon siihen, millaiset lukemiskäsitykset ovat milloinkin. Ne säätelevät sitä, millaista lukemista tulee milloinkin tavoitella ja millaista taas kartella. Digitalisaation myötä internet mahdollistaa uusilla alustoilla ja ympäristöissä yksilöille uusia mahdollisuuksia tuoda esiin omaa kirjallista makuaan. (Suomalainen 2023, 208.) KirjaTokaajat tekevät hyvin julkista työtä, sillä videot voivat saavuttaa laajan yleisön. He toisaalta voivat näyttäytyvät lukevina esikuvina monelle katsojalle. Toisaalta roolimallina oleminen on harmaata aluetta, sillä sen ”leima” voi tulla jopa itsestään, ilman omaa tahtoaan. Missä määrin vapaa-ajan harrastus voi vaatia toimimaan esimerkillisesti? Sosiaalisessa mediassa ”cancel-kulttuuri” on vahvasti läsnä. Monet asiat ovat politisoituneet siksi, että pelko ”cancelloinnista” on olemassa. Cancel-kulttuuri on Internet-aktivismia, jossa eristetään väärinä pidettyjä mielipiteitä esittävä ihminen, esimerkiksi boikotoimalla häntä. Videoiden julkaiseminen saattaa vaatia paljon taustatyötä, jos haluaa olla esimerkillinen ihminen. Monen kirjailijan kirjoja boikotoidaan kirjailijan aatteiden ja tekojen takia. Jokaisen kirjan kohdalla tehdään valintoja siitä, tehdäänkö taustatyötä. On katsojia, jotka vaativat KirjaTokaajia ottamaan nämä taustatiedot huomioon esitellessään julkisesti teoksia. Roolimallina toimiminen vaatii siis jo nykyään paljon poliittista aktiivisuutta. Sitä ei välttämättä vaadita, jos alusta on pieni, mutta katsojien mielestä suurien alustojen tulisi hyödyntää äänensä ”oikein”. Nämä näkyvät kyseisten KirjaTokaajien kommenttikentissä, joita eettisistä syistä en nosta sen tarkemmin esille. Sosiaalisesta mediasta on tullut monelle väylä saada tietoa tällaisista asioista, jonka vuoksi sen tiedon

saaminen voi monesta tuntua ihan luonnolliselta kirjavideonkin yhteydessä. Parhaimmillaan sosiaalinen media voi tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaa, parantaa tiedonvälitystä ja edistää demokratiaa. Yksilön kokemus yhteisiin asioihin vaikuttamisesta lisää ihmisten koettua hyvinvointia. (Tanner ym. 2020, 19.)

Lukeminen voi saada sosiaalisessa mediassa huomiota siksi, että se aktiviteettina herättää nuorten huomion. KirjaTokaajat tekevät tärkeää työtä siinä, että he näyttäytyvät avoimesti ja julkisesti henkilöinä, jotka lukevat. Tästä voi saada vertaistukea, etenkin, jos ei omista läheisiä, joiden kanssa puhua lukemisesta. KirjaTokaajat tavoittavat sisältöineen niitä, jotka ovat jo tietyllä tavalla kiinnostuneita kirjallisuudesta, tai mahdollisesti ovat aikaisemmin olleet, ja löytäneet sen uudestaan. KirjaTokaajan omat kirjalliset mieltymykset ja kirjallisuuden kulutus itsessään voi olla monelle ”esikuvallista” toimintaa. He kuitenkin mahdollistavat lukemisen näkyvyyden, joka on erityisen tärkeää kaikkien näkökulmasta, mutta erityisesti niille, jotka kokevat olevansa lukemisharrastuksensa kanssa yksin. KirjaTokaajilla on mahdollisuus näyttäytyä nuorten näkökulmasta siisteinä ja hyväksyttävänä kirjaharrastajilta, jotka voivat innostaa muita harrastuksen pariin. Vaikka katsoja ei tarttuisi lukemiseen, ovat KirjaTokaajat kuitenkin lukevia ihmisiä, jotka tekevät lukemisesta näkyvää ja rikkovat siihen liittyviä stereotyyppioita. BookTokissa sosiaaliset ulottuvuudet ovat tärkeitä tekijöitä, koska se vaikuttaa osallistujien omiin lukutottumuksiin. Osallistujat eivät ainoastaan opi muiden lukukokemuksista ja reaktioista kirjoihin, vaan myös keskustelevat omista lukukokemuksistaan. (Aspen ym. 2024, 642.)

Toiviainen, eli @Kalenterikarju, toimii lukevana roolimallina eri yleisölle kuin Lehtinen ja Lähdekorpi. Näen, että Toiviainen voi muuttaa vanhempien katsojien suhdetta siihen, miten voi aikuisena ihmisenä vaikuttaa nuorten lukemiseen innostamiseen. Hän voi siis etenkin olla lukeva roolimalli niille aikuisille, joilla on omia lapsia tai lähipiirissä nuoria. Huolipuhetta tuottavat nimenomaan aikuiset ihmiset, jotka ovat työelämässä ja saavat äänensä kuuluviin perinteisessä mediassa. Toiviaisen kaltaisia vanhempia tarvitaan, jotta huolipuhe loppuisi ja aikuiset olisivat itse lukevia esikuvia nuorille. Hän myös näyttää, miten aikuinen voi lukea lapselleen ja olla tukemassa lapsen lukuharrastusta.

Olen tuonut esiin kolme lukevaa roolimallia, jotka tekevät lukemistyötä. Heidän suhtautumisensa lukemiseen sekä heidän representaationsa saattaa tehdä lukemisesta lähestyttävämpää. Koska he ovat moniulotteisia roolimalleja, on heihin samaistumispintaa monellakin tasolla: esimerkiksi opiskelijuus, vanhemmuus, tietty genrelajin pitäminen, persoonallisuus ja monet muut

seikat. KirjaTokaajilla on hyvä perusta ja mahdollisuus lukemiseen innostamiseen, sillä he 1) ovat paikassa, jossa nuoret viettävät aikaa ja 2) tekevät sitä oman kiinnostuksensa pohjalta ja 3) omana itsenään ”tavallisina” ihmisinä. Lukemiseen innostamiseen tulee enemmän samaistumis pintaa, kun se tulee niin sanotusti vertaisiltaan. Esittämilleni KirjaTokaajille on ajan saatossa syntynyt seuraajakuntaa, mutta he eivät tee kirjasomea kokopäivätyönään, vaikka heillä kaupallisia yhteistöitä ja muita etuja onkin. KirjaTokaajat eivät tee lukemiseen innostamisen työtä ”ylhäältä käsin”, vaan juuri vertaisena, omiin kokemuksiin perustuen. Tämä näkyy siinä, että tuodaan kielteisiä tunteita esiin, kuten kaikesta ei tarvitse pitää, eikä kaikkia voi miellyttää. KirjaTokaajat tekevät lukevina roolimalleina sisältöä, jolle on nostettava hattua ja jonka pitäisi listää heidän arvostustaan. He tekevät sitä kenttätyötä nuorten kanssa, mistä monella päättäjillä ei ole tietoaakaan. He ovat monen ihmisen arvostelun kohteena yrittämässä keksiä lukeville ihmisille sisältöä, jotta he voivat jakaa uusia suosituksia. Heillä on tietoa kirjoista ja lukemisesta, jota he tuovat esiin ajankohtaisella otteella.

6 Nuorten lukemiseen innostaminen

Edellisessä luvussa olen tarkastellut sosiaalisen median alustaa TikTokia ja siellä toimivaa KirjaTok-yhteisöä. KirjaTokilla voi olla mahdollisuus lukemiseen innostamiseen sen monipuolisten sisältöjen ja tekijöiden myötä. Tässä luvussa tarkastelen tarkemmin lukemiseen innostamista ja KirjaTokin vaikutuksia lukemiseen ja kirjallisuuteen. Lukemiseen innostamisen esiintuominen on tärkeää, sillä se voidaan nähdä huolipuheen vastakohtaksi ja toiminnaksi, joka pyrkii vaikuttamaan heikentyneeseen lukutaitoon positiivisesti. Nuorten lukutaitoa käsittelevistä tutkimuksista on löytynyt tietoa lukuhalun puutteesta (ks. PISA-tutkimus 2018 & La Rosa 2023a). Mäkisen (2018, 8) mukaan lukuhaludiskurssissa on 1700-luvulta lähtien korostettu oletusta yksilön sisäisestä lukemismotivaatiosta, joka voi suotuisissa olosuhteissa herätä ja innostaa ihmisen lukemaan jatkuvasti ilman ulkoista hyötyä.

On todettava, että huolipuhe näkyy KirjaTokissa, mutta ei niin suoraviivaisesti kuin *Helsingin Sanomissa*. Analysoitaessani Toiviaisen videoita, toin esille, miten hän lukuaktivistina ottaa julkisesti kantaa huolipuheeseen. Tällöin huolipuhe vaikuttaa suoraan KirjaTokiin ja sen sisältöihin. Huolipuhe rakentuu KirjaTokissa eri tavalla kuin HS:ssa. KirjaTokissa erilaiset ilmiöt voidaan tulkita heikentyneen lukutaidon seurauksiksi. KirjaTokissa trendaavat tietynlaiset teokset, jotka ovat useimmiten helppolukuisia, juoneltaan yksinkertaisia ja koukuttavia. KirjaTokin käyttäjät suosivat helposti lähestyttäviä tarinoita, ja KirjaTokissa Colleen Hooverin teokset ovat olleet erityisen suosittuja. Voidaan kritisoida sitä, että TikTokin algoritmit suosivat helppolukuisia Hooverin kaltaisia kirjoja sekä sitä, että tällaiset kirjavalinnat kertovat lukutaidon heikentyneestä tasosta. Tässä kaikessa on kuitenkin positiivinen puolensa, kun alusta kuitenkin kannustaa lukemisen pariin, vaikka kyseessä ovatkin pääosin helppolukuiset teokset. Tämä voi herättää niiden kiinnostuksen, joille lukeminen tuntuu vaikealta.

Kotimaisessa tutkimuksessa ei vielä tiedetä, miten nuoret suhtautuvat kirjaan eri artefaktimuodoissaan ja miten uusia kirjamuotoja vois hyödyntää lukemaan innostamisessa (La Rosa 2023a, 8). Voi siis sanoa, että e-kirjat ja äänikirjat eivät ole ainakaan toistaiseksi parantaneet nuorten lukemotivaatiota merkittävästi. On toki alustavaa tutkimusta siitä, miten erilaisiin kirjamuotoihin suhtaudutaan. Yksi isoimmista ongelmista on kuitenkin se, miten lukemisesta tehtäisiin nuoria kiinnostavaa ja helposti lähestyttävää toimintaa, jotta lukemisen arvostus nousisi (Aaltonen 2019, 70). Yhteiskuntamme nuoret tarvitsevat luettavaa, joka kiinnostaisi, sekä lukevia

esikuvia, jotka suhtautuvat lukemiseen arvostavasti ja positiivisesti. Tähän tarvitaan yhteiskunnassamme isoa asenteellista muutosta, sillä tuskin mikään muuttuu, jos kaikki vastuu annetaan nuorten huoltajille, nuorille itselleen ja koululle. Tähän lukutaitotyöhön tarvitaan laajempia panoja, eikä perinteisen median ruokkima huolipuhe edistä parempaa lukutaitoa nuorten keskuudessa. Nuorten lukemiseen innostaminen on siis ajankohtainen ja erityisen tärkeä tehtävä, johon on keskityttävä ja etsittävä aktiivisesti ratkaisuja.

Nuorten lukemiseen innostamisen yksi keskeisimmistä haasteista on se, että tavat, joilla nuoria pyritään innostamaan lukemaan ei ole sisällöllisesti kiinnostavaa. Miten nuorten tulisi löytää aidosti heitä kiinnostavaa luettavaa, jos nuortenkirjoja ei näy perinteisessä mediassa – jääkö nuortenkirjojen esiin tuominen siis opettajille? Olisi tärkeää, että ajankohtaiset ja uudet nuortenkirjat näkyisivät perinteisessä mediassa, sillä sen työn jättäminen vain koululle vie opettajiltakin resursseja. Kuten on todettu nuorilla ei ole lukumotivaatiota, joten lukemiseen painostaminen ei välttämättä lisää omaehtoista lukemista. Jos lukeminen ja kirjallisuus näkyisivät nuorten elämässä positiivisemmin myös vapaa-ajalla, olisi yhteiskunnassa enemmän välineitä saada nuoret lukemaan omaehtoisesti. Tähän tarvittaisiin niitä nuortenkirjoja esille, jotta nuoret voivat löytää niitä itse, sekä heidän läheisensä. Lukemiseen innostamisessa erityisen tärkeää ovat yhteisöt, johon nuori kuuluu kokevansa. La Rosan (2023b, 93) mukaan paljon lukevan identiteettiin liittyy usein kuuluminen lukemista arvostavaan yhteisöön, kuten esimerkiksi perheeseen. Sosiaalisuus voi vahvistaa nuorten lukukokemuksia, kun he pääsevät keskustelemaan kirjallisuudesta. Kirjallisuudesta keskusteleminen voi saada nuoren oppimaan, että lukeminen on merkityksellistä ja miellyttävä tapa viettää aikaa. (Mt.) Omaehtoinen lukeminen on vahva tekijä lukumotivaatiossa, joten on tärkeää saada nuoret kokemaan merkityksellisiä tunteita lukemisesta niin siitä keskustellen kuin itse lukuaktiviteetin aikana.

Lukemiseen innostamiseen vaikuttaa ympäristö, missä sitä tehdään. Nuoret tarvitsevat todistusaineistoa siitä, että nuoret lukevat vapaa-ajallaan. Lukeminen saa näkyä arjessa, ja on olemassa erilaisia lukijoita, joille sopivat erilaiset genret, kirjaformatit ja lukemisesta voi puhua ääneen ilman häpeää. Kirjamuoto on tutkimusten mukaan yksi tekijä, jolla voidaan vaikuttaa myönteiseen lukukokemukseen (ks. La Rosa 2023a). Myönteiset lukukokemukset vaikuttavat lukuhaluun, eli siihen, miten lukemiseen sitoudutaan. Tähän vaikuttaa niin kiinnostava sisältö kuin lähtökohtainen lukumotivaatio. Jotta lukuhalu ja sitoutuneisuus voi muodostua, tarvitaan toistuvaa halua käyttää vapaa-aikaansa tiettyyn aktiviteettiin (lukemiseen). Sosiokulttuurinen ympäristö, kuten arvot ja uskomukset vaikuttavat lukumotivaatioon. (La Rosa 2023a, 91.)

Nuoret tarvitsevat myönteisiä kokemuksia itse lukemisesta kuin lukemiseen liittyvistä asioista – kuten siitä, että lukeminen ei ole feminiinistä toimintaa. La Rosan (2023a, 93) tutkimuksen mukaan nuorten suhtautuminen lukemiseen on yhteydessä siihen, miten uskoo kavereiden ajattelevan lukemisesta. Niillä, joilla on vahva motivaatio lukemiseen, on todennäköisemmin taustalla kodin tai lähipiirin tuki lukemiselle, ja he juttelevat lukemisesta useammin läheistensä kanssa. Sosiaalisuus vaikuttaa nuorten lukemistottumuksiin suuresti. KirjaTok antaa nuorille mahdollisuuden muodostaa sosiaalisia suhteita, ja näin he voivat saada lukemisharrastukselleen tukea. Sukupuoli sosiaalisena muuttujana on La Rosan (2023a, 93) tutkimuksessa huomioitava tekijä motivaatiossa, sillä pojat lukevat tilastollisesti vähemmän, heillä on alhaisempi lukumotivaatio ja he kokevat tyttöjä harvemmin sosiaalista tukea lukuharrastukselle. La Rosan (2023a, 93) tutkimuksessa paljastui lisäksi, että kiinnostava kirja tai aihe oli syy omaehtoiselle lukemiselle. Toisaalta nuoret ilmaisivat, että kirjan sisällöt ovat yksi syy, miksi lukemista vältellään – tylsät ja epämielenkiintoiset aiheet ja vaikeaselkoinen kerronta saattavat tukahduttaa lukuinnon.

6.1 Kirjallisuuden ja lukemisen merkitys KirjaTokissa

BookToken ja KirjaToken ollessa iso osa alustaa, on se muuttanut varmasti kirjallisuuden ja lukemisen merkitystä. La Rosan (2023a, 74–75) aineistovastauksissa nuoret arvioivat kavereiden pitävän lukemista keskimäärin jopa tylsempänä kuin nuori itse, eivätkä nuoret usko ystäviensä ajattelevan, että lukeminen on kivaa. Mitä vähemmän nuori lukee, sitä suuremmalla todennäköisyydellä hän pitää lukevia ihmisiä tylsinä. (Mt.) KirjaTok on todennäköisesti vaikuttanut kirjallisuuden ja lukemisen merkitykseen. Kuten olen tuonut ilmi, kirjallisuutta markkinoidaan myös Suomessa ”suosittu TikTokista” -tyylillä, sillä ihmiset hankkivat näitä trendikirjoja nimenomaan sen vuoksi, että ne ovat TikTokissa menestyneitä. La Rosa (2023b, 107) toteaa, että sosiaalisella medialla ja siellä olevilla trendeillä on vaikutusta nuorten lukutottumuksiin, eli ei ole sattumaa, että sosiaalisessa mediassa aktiivisesti esillä olevat teokset ovat nuorten keskuudessa suosittuja. TikTok on alustana saattanut vaikuttaa siihen, miten kirjallisuutta kulutetaan. TikTok on tehnyt lukemisesta trendikästä – puhumattakaan siitä, miten ihmisten lukupinot karttuvat niin sanotuista trendikirjoista. Kirja-alalla on huomattu se, miten TikToken myötä nuoret ovat alkaneet kuluttaa enemmän englanninkielisiä kirjoja. Toki tätä tekevät muuten KirjaToken syövereissä olevat, sillä trendaavia kirjoja on helpompi ja nopeampi saada englanniksi, ennen kuin suomalaiset kustantamot ehtivät reagoida ja suomentaa kyseisiä kirjoja.

KirjaTokin tärkein anti kirjallisuudelle ja lukemiselle on se, miten se näyttää konkreettisesti sen, miten lukeminen ja kirjallisuus voi olla osana elämää, sekä miten se näyttäytyy jokaisella eri tavoin. Se antaa kuvaa siitä, että on erilaisia lukijoita erilaisissa elämäntilanteissa – siitä huolimatta se saa näyttäytyä jokaisen elämässä juuri siten, miten itse haluaa. Tämä voi olla tärkeä yhteisöllinen kokemus niille, joille on hankalaa identifioitua lukijaksi. Hiidenmaan ym. (2024) mukaan lukijoiksi nähdään henkilöt, jotka ovat kallellaan lukemaan kirjoja ja jotka kokevat subjektiivisesti itsensä lukijoiksi. Kirjoja lukevat henkilöt parantavat heidän omaa lukija-identiteettiään ja samalla muokkaavat lukemiskulttuuria. Hiidenmaan ym. (mt.) mukaan lukijat saavat itse määrittää itsensä lukijoiksi lukemastaan kirjamäärästään huolimatta. Suomen tilastoissa aktiiviksi lukijoiksi määritellään henkilöt, jotka lukevat vähintään 10 teosta puolen vuoden aikana. Lukeminen voidaan nähdä sosiaalisena toimintana etenkin silloin, kun henkilöt päättävät lukea kirjoja heidän arjessaan. Lukemiskulttuuri on viime aikoina muuttunut, kun lukijat voivat digitalisaation myötä perustaa omia lukupiirejään netissä, kirjoittaa kirja-arvioita ja antaa kirjavinkkejä. Jos lukijaidentiteetti määritellään kirjan lukemiseen käytetyn ajan ja määrän perusteella, on lukeminen menettänyt Suomessa suosiotaan. (Mt.) Olen tuonut KirjaTokajien seuraajadataa esille näyttääkseni, että lukeminen (tai kirjasisältö) voi mahdollisesti kiinnostaa kaikkia sukupuolia, mutta tähän ei ole varmuutta. Hiidenmaa ym. (2024) tekivät tutkimuksessaan mielenkiintoisen havainnon siitä, että lukijoiksi kokevien välillä ei ole sukupuolten välisiä eroja. Miehet ovat yhtä aktiivisia lukijoita Suomessa kuin naiset (jotka identifioivat itsensä lukijoiksi). Havainto on tärkeä, sillä yleisesti suomalaisten keskuudessa lukeminen on yleisempi harrastus korkeakoulutettujen keskuudessa, joista suurin osa on naisia. (Mt.)

Nykyään puhutaan paljon siitä, miten paljon lukeva on niin sanottu lukija. Lukijakäsitys on nuorilla niin vahvasti sidoksissa siihen, miten kirjallisuus nimenomaan näyttäytyy heidän ympärillään – niin kotona kuin kaveripiirissä. Monelle nuorelle kirjat ja kirjastot näyttävät vieraina, jolloin lukeminen näyttäytyy vain ummehtuneelta menneisyyden harrastukselta (Aaltonen 2019, 71). Kuten on tullut jo ilmi, nuoret kyllä lukevat paljon tekstejä, mutta lukutavat ovat muuttuneet, jolloin se niin sanottu ”perinteinen” fyysisen, paperisen kirjan lukeminen on vähentynyt, sillä se vaatii jo pitkäjännteistä keskittymistä ja sitoutumista. Lukeminen ja lukutavat ovat muuttuneet siten, että nuoret kommunikoivat vapaa-ajallaan pääasiassa digitaalisesti, jolloin merkitysten jakaminen ja tulkitseminen tapahtuu sosiaalisen median sovelluksissa. Nuorten nykyisissä lukutavoissa (kuten aiemmin mainitussa) korostuvat pinnalliset lukutavat, sillä nuoret selailevat ja käyttävät useita sosiaalisen median alustoja samanaikaisesti. (Mt.)

KirjaTokin hienous on siinä, että siellä pääosin puhutaan ja näytetään näitä perinteisiä paperisia ja fyysisiä teoksia.

KirjaTok sisällöllisesti tukee enemmän perinteisiä lukemisen tapoja, vaikka toki siellä pienessä osassa ääni- ja e-kirjat näkyvät. Tämä perinteinen lukutapa tietyllä tavalla arvottaa lukemista tiedostamattomasti. Monelle nuorelle perinteiset teokset assosioituvat esimerkiksi koulumaailmaan (ks. Aaltonen 2019, 72 & Moje ym. 2008, 122). On tärkeää, että tällaiset kanavat, kuten KirjaTok toisivat enemmän sisältöä muistakin kirjallisuuden konventioista. Toki on huomautettava, ettei ääni- ja e-kirjojen vaikutusta lukutaitoon ole tutkittu paljon, mutta alustavaa tietoa on siitä, miten ne muuttavat lukukokemusta, eli lukemisen immersivisyyttä. Onkin siis ristiriitaista, miten digitaalisuuteen tulisi suhtautua – toisaalta se on monelle nuorelle helpompi lähestymistapa tarttua kirjallisuuteen, mutta sen hyödyt ja oppimistulokset eivät ole yhtä hyviä kuin perinteisen, fyysisen kirjan.

KirjaTokissa on huomioitu lukijat, joille pitkän kirjan lukeminen voi olla vaikeaa. Esimerkiksi Lehtinen vinkkaa kanavallaan paljon helppolukuisia kirjoja sekä pituudeltaan lyhyitä teoksia. Erityisen positiivista KirjaTokissa on se, että lukeminen ei näyttäydy harrastuksena, joka kuuluu vain sellaisille ihmisille, jotka lukevat tiiliskiven kokoisia teoksia. Lukeminen näyttääytyy henkilöillä, joita olen analysoinut (Lehtinen, Lähdekorpi ja Toiviainen), harrastuksena, johon voi osallistua matalammallakin kynnyksellä. He eivät tee lukemisesta suorittamista, vaan se näyttääytyy ulkopuoliselle enemmänkin tärkeänä harrastuksena. Positiivista on se, että lukemisen ja kirjallisuuden lisäksi heidän kanavillaan on muutakin sisältöä, joka kertoo siitä, että lukemisen ja kirjallisuuden ohelle mahtuu muutakin. KirjaTok näyttää vaihtoehtoja, miten kirjallisuutta voi kuluttaa opiskelujen ohessa (esim. Lähdekorpi).

Lukemisen merkitykseen kuuluvat sitoutuneisuus ja tunnereaktiot. Kokemuksellisessa kertomuskäsityksessä kertomus on yksityiskohtainen esitys tapahtumasarjasta, joka voi olla merkityksellinen kertojalle tai kokijalle. (Karttunen 2020, 55.) Nämä ovat nähtävissä KirjaTokissa, kun puhutaan, mitä mieltä oltiin kirjasta x – millaisia ajatuksia ja tunteita lukukokemus herätti. Kertojan kertoessa tapahtumasarjasta, kertoja jakaa myös tapahtuman herättämät tunteet ja toivoo kuulijan yhtyvän niihin. Kertomus on tekstilaji, joka kutsuu lukijaa tai kuulijaa pohtimaan kertojan kokemusta ja ottamaan kantaa sen tuomiin moraalisiin kysymyksiin. (Karttunen 2020, 62.) Etenkin lukemisesta puhuminen on tärkeää sen kannalta, että omia tunteita ja ajatuksiaan olisi helpompi jakaa. Kuten La Rosan (2023a, 75) tutkimus esittää, nuoret eivät ole kovin

aktiivisia lukukokemusten jakamisessa tai lukemisesta keskustelemisessä. KirjaTok on tämän kannalta oiva paikka, sillä siellä voi kommenttikentän avulla keskustella lukemisesta ja kirjallisuudesta toisten kanssa. Nuorille voi olla vaikeaa keskustella lukukokemuksistaan juuri tuttujen henkilöiden kanssa, kun he mahdollisesti tietävät läheisten ennakkoluulot lukemista kohtaan. Kuten on huomattu, positiiviset lukukokemukset vaikuttavat nuorten motivaatioon ja sitoutuneisuuteen lukemista kohtaan. Tämä voi koskea lukukokemusten jakamista – miten puhua läheisille lukukokemuksesta, jos sen aikaisempi vastaanotto on ollut negatiivinen.

7 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut yhteiskunnassa vallitsevaa huolipuhetta nuorten lukutaidosta. Huoli on täysin aiheellista, mutta kuten olen tutkinut, on sillä varmasti vaikutuksia nuorten lukemiseen innostamiseen. Huolipuhe on ongelmallista, sillä se on muotoutunut suomalaisessa perinteisessä mediassa, kuten tarkastelemassani *Helsingin Sanomissa* sukupuolittuneeksi. *Helsingin Sanomat* nojaa huolipuheessaan vahvasti PISA-tuloksiin, mikä antaa lukijalle vaikutelman siitä, että uutisointi on faktoihin perustuvaa, jolloin *Helsingin Sanomien* toimittajat toimivat asiantuntijoina. Voidaan väittää, että *Helsingin Sanomat* kärjistää huolta ja käyttää valtaa siinä, millainen diskurssi nuorten lukutaidosta on muovautunut. Vallankäyttöä ovat etenkin ne sanavalinnat, joiden avulla luodaan nuorten lukutaidosta uhkaava, pelastumaton tulevaisuuden kuva. Kuten analyysistani tuli ilmi, *Helsingin Sanomat* ei anna uutistilaa niille tahoille ja lukutaitokampanjoille eikä lasten- ja nuortenkirjallisuudelle, joiden väitän vahvasti olevan ensiapua heikentyneelle lukutaidolle. Tällaisella huolipuheella, jota olen tutkinut, on vaarana viedä nuorten tarvitsema ja kaipaama tuki lukemiseen. Kuten olen esittänyt, tietynlaisella huolella on myös paikkansa ja huolen olemassaolo ja siitä rakentava keskustelu on tarpeen, jotta yhteiskunta osaa nimetä kohteet, jotka tarvitsevat tukea ja joille erilaisia tukitoimenpiteitä voidaan mahdollisesti järjestää. Tietynlainen huolipuhe voidaan tulkita ongelmalliseksi – meidän ei tarvitse puhua pojista yhtenä kokonaisuena ryhmänä, kun PISA-tulokset osoittavat, että edelleen osa pojista pärjää erinomaisesti. Tilastoiden tuloksia ei tuoda perinteisessä mediassa totuudenmukaisesti esiin. Sukupuolten välisiä eroja ei tarvitse, eikä pide sensuroida. Sukupuolten välillä on lukutaidossa suuria eroja ja niistä pitää puhua, mutta nämä tutkimustulokset eivät kosketa koko sukupuolta. *Helsingin Sanomat* voi tällaisella toiminnalla vääristää tulosten oikeaa laitaa, kun puhutaan pojista kokonaan yhtenä ryhmänä: ”pelastakaa pojat”.

Analyysini tarkoituksena on havainnollistaa, että lukutaitopuhe on tietyssä suhteessa yksipuolista ja ongelmakeskeistä ja sivuuttaa jo pitkään käynnissä olevan työn lukuinnostuksen herättämiseksi. Lukemiseen tukea tarvitsevat ihmiset eivät hyödy huolipuheesta, joka sivuuttaa konkreettiset toimenpiteet ja lukemiseen innostamisen työn. Lasten ja nuorten lukutaidosta huolestuneet eivät myöskään saa tietoa tehdystä työstä eivätkä siten pysty keskustelun pohjalta ohjaamaan kohderyhmää sen pariin. Hypoteesinani oli, että huolipuhe ei tarkastele asioita, jotka ovat meillä hyvin tai erinomaisesti. Näen huolipuheen sivuuttavan positiiviset asiatkin, jolloin

lukutaidon tilasta annetaan vääränlaista tietoa, ja sen tilaa kärjistetään, jolloin huolipuhe voi olla provosoivaa.

Helsingin Sanomien uutisoinnin analysoinnin tarkoituksena on herättää ja kiinnittää huomiota yhteiskuntamme valtarakenteisiin ja vallankäyttöön. Tiedostamme jo, miksi oppimistulokset ovat laskeneet, sillä niitä tutkitaan PISA-tulosten yhteydessä. Olemme saaneet tuloksia, joiden mukaan yhteiskunnallisen toimintaympäristön muutokset, kuten ”perheiden sosioekonomisen taustan eriarvoistuminen, koulutuksen resurssit, lasten ja nuorten lukutaidon polarisoituminen, motivaation puute, koulutususkon hiipuminen, sosiaalisen median käyttö ja mielenterveysongelmat vaikuttavat oppimistuloksiin” (ks. Opetushallitus³⁰). *Helsingin Sanomien* nostaessa nimenomaan yhteiskunnan jatkuvan huolen, erilaisista näkökulmista käsin, ei väittäkseni muuta sen tosiasian, eli huonon lukutaidon suuntaa ylöspäin. Minulla ei ole tilastoa *Helsingin Sanomien* lukijoiden iästä, mutta oletan, että sitä lukevat pääasiassa aikuiset työelämässä olevat ihmiset. Oletettavasti näillä henkilöillä on omia lapsia tai lähipiirissä nuoria. Kun he lukevat jatkuvalla syötöllä uutisia heikentyneestä lukutaidosta (väitän vielä, että kärjistynein otsikoin) – välitetään tämä huolipuhe eteenpäin. Näin huolipuhe ottaa vallan, sillä erilaisten näkökulmien, esimerkiksi positiivisten tulosten on vaikea puskea läpi.

Analysoidessani *Helsingin Sanomien* sukupuolittunutta huolipuhetta tulin siihen tulokseen, että tietynlainen sukupuolittunut huolipuhe aiheuttaa erilaisia ongelmia. Subjektipositiot muodostuvat sukupuolittuneen huolipuheen seurauksena huolen aiheeksi. Kun perinteinen media nostaa esiin poikien taidot negatiivisessa sävyssä, syntyy stereotyyppinen kuva sukupuolesta. Tämä yleistys jättää ulkopuolelleen ne pojat, jotka lukevat – ja heidän olemassaoloansa ei perinteisessä mediassa noteerata. Yleistynyt käsitys pojista on siis, etteivät he lue, eikä heidän keskuudessaan lukemista toisin sanoen hyväksytä. Tällainen sukupuolittunut huolipuhe voi vahvistaa nuorten keskuudessa ajatusta tietyn sukupuolen ominaisuuksista, ja koska siitä on tullut valtavirran ajatusmalli, siihen voidaan jopa kokea halua kuulua. Kuten toin analyysissäni ilmi, on tällaisella diskurssilla ideologisia seurauksia, ja tällaiset vallassa olevat identiteetit lukemattomista pojista voidaan kokea rajoittuneina, etenkin, kun tiedetään, että tällaista identiteettiä ei edes suuri osa kyseisestä sukupuolesta omista. Analysoitavissa aineistoissa oli havaittavissa lisäksi kahden sukupuolen, tyttöjen ja poikien kilpailullisuutta. Tyttöjen menestystä jopa

³⁰ Opetushallitus. PISA-tulokset heijastelevat yhteiskunnan muutoksia. <https://www.oph.fi/fi/blogi/pisa-tulokset-heijastelevat-koko-yhteiskunnan-muutoksia> [Viitattu 29.8.2024]

ylistettiin, kun taas poikien tulokset nostettiin tulevaisuuden uhaksi. Luokkajakoa oli nähtävissä, kun *Helsingin Sanomat* totesi, että tulevaisuudessa poikia uhkaa matala koulutus, perheettömyys ja alhainen tulotaso. Sukupuolittunut huolipuhe on ristiriidassa Opetussuunnitelmien ja nykypäiväisen kasvatuksen kanssa. Opetuksessa ja kasvatuksessa on otettu huomioon stereotyyppiset ajatusmallit, joita on tarkoituksena purkaa juuri niin, ettei asioita sukupuolitetaisi. 2024 alkoi uusi keskustelu siitä, että hallitus haluaa luopua varhaiskasvatuksen yhdenvertaisuussuunnitelmasta³¹. Huoli yhdenvertaisesta kasvatuksesta ja opetuksesta on suuri, sillä hegemoninen sukupuolittunut diskurssi nuorten kohdalla ei edistä suuntaa paremmaksi.

Kuten La Rosan (2023a) väitöskirja osoittaa, nykypäivän nuoret elävät kirjakulttuurin murroksessa. Tiedämme tutkimustulosten perusteella, että nuoret käyttävät paljon aikaa sosiaalisessa mediassa sekä kuluttavat uudenlaisia tekstejä digitalisaation ansiosta. La Rosan (2023a) väitöskirjan yksi merkittävä tulos oli nuorten suhtautuminen lukemiseen: se on tylsää. Kun tarkastelin *Helsingin Sanomien* suhtautumista nuorten lukutaitoon, huomasin, miten nuorten lukutaidosta ei puhuta kannustavasti. Olen tuonut esille, miten kielellä käytetään valtaa – mitä kerrotaan ja miten, mitä jätetään pois. Etenkin *Helsingin Sanomien* artikkeleissa on havaittavissa erilaisia arvoja ja normeja, jotka heijastavat yhteiskuntaamme. Kun *Helsingin Sanomat* ei julkaise aktiivisesti arvioita nuortenkirjallisuudesta, on sen arvostus yhteiskunnassamme matalaa. Toin analyysissäni ilmi, miten klassikoiden lukemista edelleen tavoitellaan ja *Aku Ankan* kaltaisia tekstejä ei arvosteta samalla tavalla. Tällainen arvottaminen julkisesti on ongelmallista, kun tiedetään, että nuorilla on vaikeuksia löytää itselleen kiinnostavaa luettavaa. Nuortenkirjallisuutta tulisi pitää yhtä hyvänä tavoitteellisena lukemisena, kun nuortenkirjallisuus heijastelee nuorten nykyistä maailmaa. Nuorten lukemiseen innostamisen työ jää myös huolipuheen alle, eikä tällöin mediatilaa saa ne tahot ja lukukampanjat, jotka tukevat nuorten lukutaitoa. Nuorten lukemiseen innostamisen kenttätyötä tehdään aktiivisesti, mutta huolipuhe toisaalta antaa olettaa, ettei näin ole. Lukemiseen innostaminen työ on erittäin tärkeää, jotta La Rosan (2023a) väitöskirjassa kuvatun kaltaiset stereotypiat hälväisivät. Nuoret eivät pidä lukemista ”siistinä” toimintana, eikä siitä puhumisesta koeta mielekkäänä, kun nuoret uskovat lukemisen olevan ystävienkin mielestä tylsää.

³¹ ks. esimerkiksi: Päiväkotien suunnitteluvaihtoehtoja aiotaan purkaa. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000010581509.html>

Kaiken tällaisen huolipuheen alle jää yksi tämän hetken tärkeimmistä lukemiseen innostamisen kenttätöistä, eli KirjaTok. Olen tutkimuksessani esittänyt, millaisia kotimaisia videoiden tekijöitä yhteisössä on sekä millaisia videotyyppisiä siellä on. KirjaTok on vaikuttanut esittämieni seikkojen mukaan vahvasti kirjakulttuurin ja lukemiseen. KirjaTok on kaiken tämän huolipuheen vastakohta, sillä se 1) antaa jokaiselle nuorelle mahdollisuuden osallistua matalalla kynnyksellä kirjallisuuskeskusteluun 2) se rikkoo stereotyyppioita lukevista nuorista 3) se rikkoo stereotyyppioita lukevista pojista 4) se rikkoo stereotyyppioita isistä, jotka eivät tue lukuharrastusta 5) rikkoo ajatuksen siitä, ettei lukeminen voisi olla siisti harrastus 6) se näyttää, että on erilaisia lukijoita, 7) alusta lähestyy lukemista monipuolisesti (etenkin nuorille ajankohtaisesti), 8) sieltä löytyy laidasta laitaan kirjavinkkejä, 9) lukemiseen suhtaudutaan kevyesti (ja huumorilla) ja 10) antaa mahdollisuuden vaikuttaa sisältöihin. KirjaTokilla on erityisen paljon mahdollisuuksia innostaa nuoria lukemiseen. KirjaTok palvelee kaikista parhaiten silloin, kun sieltä löytää itselleen sopivaa luettavaa ja sisältöä, joka kiinnostaa aidosti. Sisältö voi kiinnostaa lähtökohtaisesti muustakin syystä kuin lukemisesta, sillä joku aihe tai henkilö voi olla mielenkiintoinen muuten vain.

Tärkeää lukemiseen innostamisen työssä on sen vuorovaikutuksellisuus. Huolipuhe on ollut hegemonisessa asemassa kauan, joten olisi tärkeää käydä lukemista ja kirjallisuutta koskevaa keskustelua nuorten omilla ehdoilla. Perinteisessä mediassa ei näy eikä kuulu nuortenkirjallisuus, mutta ei myöskään nuorten lukeminen – ellei sitä käsitellä huolipuheen näkökulmasta. Loogisesti ajatellen, jos lukeminen tuntuu nuorista tylsältä, siitä pitäisi tehdä realistisesti innostavaa, mitä KirjaTokaajat tekevät. Lehtinen, Lähdekorpi ja Toiviainen ovat erinomaisia esimerkkejä siitä, miten lukemisesta voi keskustella innostavasti. Lehtinen ja Lähdekorpi tekevät myös sisältöä nuorten ehdoilla, eli tekevät sisältöä katsojien pyynnöstä. KirjaTokaajat eivät lähde tekemään sisältöä sillä tavalla, että: ”Noniin nuoret, teidän lukutaitonne on heikentynyt, niin tässä teille kirjavinkkejä”, vaan sisällöt tulevat tekijöiden omasta intohimosta ja kiinnostuksesta, mikä välittyy katsojille. KirjaTok on yhteisö, jossa nuoret saavat toteuttaa itseään vapaasti pelkäämättä, että lukuharrastus tuomittaisiin tylsäksi harrastukseksi. Yhteisö antaa konkreettisia kirjavinkkejä nuorille heidän ajastaan käsin, mikä on erityisen tärkeää, kun nuorilla on vaikeuksia löytää mielenkiintoista luettavaa. On selvää, että nuoret tarttuvat herkemmin kirjaan, kun kirjasuositus tulee toiselta nuorelta. On tärkeää, että lukemiseen on julkisesti esikuvia, jotka rikkovat lukemisen stereotyyppioita. Kirjallisuuskeskustelua tulee käydä siellä, missä nuoret viettävät aikaa. Keskustelua tulee käydä heidän ehdoillaan – puida yhdessä sitä, miksi lukeminen on tylsää ja miten lähteä kokeilemaan lukemista.

On ymmärrettävä, että maailma muuttuu ja nuoret kokevat asiat eri tavalla kuin ennen. Kun tiedetään, että lukemiseen innostamisen työtä pitäisi tehdä, jotta nuoret lukisivat omaehtoisesti, pitäisi miettiä niitä ratkaisuja, jotka parantaisivat tilannetta. Perinteinen media voisi nostaa nuortenkirjallisuutta esille ja tarjota jatkuvan huolipuheen sijaan myös näkökulmia lukemiseen innostamiseen. Tiedetään, että nuoret viettävät paljon aikaa sosiaalisessa mediassa ja TikToksissa – miksi ei hyödynnettäisi alustoja lukemiseen innostamisessa? Tarkoitukseni on tuoda KirjaTok lukemiseen innostamisen työssä esiin siksi, että se tekee merkittävää lukemiseen innostamisen työtä ja tämä on kirja-alalla ymmärretty, sillä esimerkiksi Ulla Lehtinen palkittiin tästä Onnimanni-palkinnolla vuonna 2023³². KirjaTokia ja muuta sen kaltaista lukemiseen innostamisen kenttätöitä tekijöineen tulisi nostaa perinteisessä mediassa enemmän esiin.

KirjaTokia voidaan hyödyntää opetuksessa, sillä *Särmä*-oppikirjasarjan digitaalisessa versiossa on esimerkiksi Lehtisen kirjavinkkivideo. KirjaTokia ja lukemiseen innostamisen työtä ei tule sysätä suoraan opettajille ja koulutukseen, sillä lukemiseen innostamisen työ ei ole ainoastaan heidän vastuullaan. Innostamisen työhön tarvitaan koko yhteiskuntaa, siihen tarvitaan perinteisiltä medioilta mediatilaa, perheet, koulut ja koti. Perinteinen media voisi nostaa tekijöitä esiin siitä näkökulmasta, miten ja mistä nuoret voisivat löytää itselleen sopivaa luettavaa. Sosiaalinen media on oma riskinsä, sillä sen alustat muuttuvat jatkuvasti eivätkä kaikki alustat välttämättä kestä aikaa. Keskusteluun tulee tuoda esiin henkilöitä, joilta nuoret ja nuorten läheiset voisivat löytää ajankohtaisia näkemyksiä kirjallisuuteen ja kirjavinkkejä. Tällaisten tekijöiden ja alustojen tulisi päästä nuorten läheisten, eli aikuisten tietoisuuteen. Lukutaitotyö ei ole vain nuorten itsensä vastuulla. On tärkeää, että aikuiset itse esiintyvät lukevina roolimalleina, ja Toiviainen onkin vanhemmille yksi konkreettinen esimerkki siitä, miten vanhemmat voisivat olla lukevia roolimalleja. Tutkimukseni tarkoituksena on herättää keskustelua siitä, millaisia ongelmia tämän hetkessä huolipuheessa on ja miten sitä voitaisiin muuttaa, jotta apua tarvitsevat nuoret ja heidän läheisensä löytäisivät konkreettista tukea. Lukemiseen innostamisen työ on koko yhteiskunnan työ.

³² Lastenkirjainstituutti, Onnimanni-palkitut. <https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntija-palvelut/tietoa-ja-tilastoja/palkintoluettelot/onnimannipalkinto>

Lähteet

Sanomalehtiaineisto

Helsingin Sanomien periaatelinja. 2020. <https://www.hs.fi/info/art-2000006390609.html>

Körkkö, Hilla 2023. Tutkija seurasi yläkoululaisten lukutaidon opetusta: Eriytymiskehitys se-
littää muutosta. *Helsingin Sanomat*, 11.12.2023.

Löytömäki, Simo 2024. Lukemattomia nuoria. *Helsingin Sanomat*, 16.5.2024.

Myllyoja, Essi 2023. Opettaja Perttu Helin kertoo nyt Pisa-romahduksen perimmäisen syyn.
Helsingin Sanomat, 8.12.2023.

Paananen, Veera 2023. Miksi pojat jäivät jälkeen? *Helsingin Sanomat*, 14.8.2023.

Puttonen, Mikko 2024. Netti tappoi lukuinnon. *Helsingin Sanomat*, 28.5.2024.

Pölkki, Minna 2023. Matematiikan professori vilkaisi Pisa-kysymyksiä ja hämmentyi: ”Hyvä-
nen aika, aivan perusjuttuja”. *Helsingin Sanomat*, 15.12.2023

TikTok-aineisto

Lehtinen, Ulla. TikTok-kanava. <https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja?lang=fi-FI>
(21.10.2024)

Lehtinen, Ulla 2024. TikTok-video 1. [https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/vi-
deo/7343325884503379233?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857](https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7343325884503379233?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857)
(21.10.2024)

Lehtinen, Ulla 2023. TikTok-video 2. [https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/vi-
deo/7297977068837489952?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857](https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7297977068837489952?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857)
(21.10.2024)

Lehtinen, Ulla 2023. TikTok-video 3. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7310936706297908513?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lehtinen, Ulla 2023. TikTok-video 4. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7241947450280250651?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lehtinen, Ulla 2024. TikTok-video 5. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/photo/7331808677273406752?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lehtinen, Ulla 2023. TikTok-video 6. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7236051183843020059?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lehtinen, Ulla 2023. TikTok-video 7. https://www.tiktok.com/@tarinannuppuja/video/7228982512838593818?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea. TikTok-kanava. <https://www.tiktok.com/@herttuattarina?lang=fi-FI>
(22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea 2023. TikTok-video 8. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7199228786875976966?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea 2022. TikTok-video 9. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7182531677862874373?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea 2023. TikTok-video 10. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7313230822822202657?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea 2022. TikTok-video 11. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7178442529514228997?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea 2023. TikTok-video 12. <https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7199228786875976966> (22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea 2024. TikTok-video 13. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7420845130166340897?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea 2024. TikTok-video 14. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7377429264934653217?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Lähdekorpi, Nea 2024. TikTok-video 15. https://www.tiktok.com/@herttuattarina/video/7383757426215963936?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Toiviainen, Mikko. TikTok-kanava. <https://www.tiktok.com/@kalenterikarju?lang=fi-FI>
(22.10.2024)

Toiviainen, Mikko 2024. TikTok-video 16. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7356981483791273249?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Toiviainen, Mikko 2024. TikTok-video 17. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7378563313124265249?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Toiviainen, Mikko 2024. TikTok-video 18. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7374104559783873824?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Toiviainen, Mikko 2024. TikTok-video 19. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7357697231061011745?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Toiviainen, Mikko 2024. TikTok-video 20. https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7373921862071504161?is_from_webapp=1&web_id=7381073411701261857
(22.10.2024)

Toiviainen, Mikko 2024. TikTok-video 21. <https://www.tiktok.com/@kalenterikarju/video/7423024941617925408?q=kalenterikarju&t=1728833599578> (22.10.2024)

Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Lotta-Sofia 2019. Miks mä lukisin kirjaa? Digitaalinen lukukokemus lukumotivaation herättäjänä. *Nuorisotutkimus* 37(3–4), 69–83.

Anttila, Pirkko 1998. Tutkimisen taito ja tiedonhankinta. <http://www.metodix.com>

Arminen, Elina, Anna Logren & Erkki Sevänen (toim.) 2020. *Kirjallinen elämä markkinapöytäkirjoissa mediayhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.

Asplund, Stig-Börje, Birgitta Ljung Egeland & Christina Olin-Scheller (2024). Sharing is caring young people's narratives about BookTok and volitional reading. *Language and Education*, 38(4), 635–651.

Dezuanni, Michael, Bronwyn Reddan, Leonie Rutherford & Amy Schoonens (2022). Selfies and shelfies on #bookstagram and #booktok - social media and the mediation of Australian teen reading. *Journal of Educational Media: The Journal of the Educational Television Association*, 47(3), 355–372.

Eronen, Oskari 2024. Päiväkotien suunnitteluvaihtoehtoja aiotaan purkaa. *Helsingin Sanomat*. (22.10.2024).

Eskelinen, Mervi & Susanna Itäkare 2020. Pidetään huolta ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja. Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. *Journal of Early Childhood Education Research* 9(2), 197–229.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2015. *Lue lapselle! – Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Hiidenmaa, Pirjo 2018. Yhä moniulotteisempi lukutaito. *Virittäjä* 122(2). Sivut 1–2.

Hiidenmaa, Pirjo, Ilona Lindh, Roosa Suomalainen & Timo Tossavainen 2024. Reading culture as shared ethos: A study of Finnish self-identified readers. *Poetics*, 105.

Jerasa, Sarah & Trevor Boffone 2021. BookTok 101: TikTok, Digital Literacies, and Out-of-School Reading Practices. *Journal of adolescent & adult literacy*, 65(3), 219–226.

Jokinen, Arja, Kirsi Juhola & Eero Suoninen 2016. *Diskurssianalyysi – Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Kimmo 2011. Sosiaalisen haaste kulttuurintutkimuksessa. *Paluu maailmaan: Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Ruohonen, Voitto, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–75.

Jääskeläinen, Liisa, Johanna Hautakorpi, Hanna Onwen-Huma, Hanna Niittymäki, Anssi Pirttijärvi, Mikko Lempinen & Vilpuri Kajander 2015. *Tasa-arvotyö on taitolaji – Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Helsinki: Opetushallitus. Suomen Yliopistopaino OY.

Karttunen, Laura 2020. Kokemuksellinen kertomuskäsitys. *Kertomuksen vaarat – Kriittisiä ääniä tarinataloudessa*. Toim. Mäkelä Maria, Samuli Björninen, Ville Hämäläinen, Laura Karttunen, Matias Nurminen, Juha Raipola & Tytti Rantanen, Tytti. Tampere: Vastapaino, 55–65.

Khamis, Susie, Lawrence Ang & Raymond Welling 2017. Self-branding, ‘micro-celebrity’ and the rise of social media influencers. *Celebrity studies* 8(2), 191–208.

Kitzinger, Jenny 2007. Framing and frame analysis. *Media studies: key issues and debates*. Toim. Eoin Devereux. Lontoo: SAGE, 134–161.

Knuuttila, Tarja & Aki P. Lehtinen (toim.) 2010. *Representaatio: tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Helsinki: Gaudeamus.

Kosonen, Päivi & Juhani Ihanus (toim.) 2022. *Hoitava lukeminen – teoreettisia ja käytännöllisiä näkökulmia lukemistyöhön*. Tampere: Vastapaino.

La Rosa, Lotta-Sofia 2023a. *Nuoret lukijat kirjakulttuurin murroksessa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

La Rosa, Lotta-Sofia 2023b. Nuoret lukijat ja sosiaalisuuden merkitys. *Lukemisen kulttuurit*. Toim. Hiidenmaa, Pirjo, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen. Helsinki: Gaudeamus Oy, 93–118.

Linko, Maria 2023. Kirjabloggarit ja lukemisen sosiaalisuus. *Lukemisen kulttuurit*. Toim. Hiidenmaa, Pirjo, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen. Helsinki: Gaudeamus Oy, 54–66.

Lastenkirjainstituutti. Onnimanni-palkitut. <https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/tietoa-ja-tilastoja/palkintoluettelot/onnimannipalkinto>

Lukukeskus, 2024. 10 faktaa lukemisesta. [https://lukukeskus.fi/10-faktaa-lukemisesta-2024/ -_ftn1](https://lukukeskus.fi/10-faktaa-lukemisesta-2024/-_ftn1)

Lukukeskus, Sanat haltuun 2016. <https://sanathaltuun.fi/>

Magadán-Díaz, Marta & Jesus I. Rivas-García (2023). Persuasion and Engagement in the Spanish Bookfluencers. *Publishing Research Quarterly*, 39, 147–161.

Merga, Margaret K .2021. How can BookTok on TikTok inform readers' advisory services for young people? *Library & Information Science Research*, 43(2).

Mäkelä, Maria 2020. Aikamme mallitarinoita. *Kertomuksen vaarat – Kriittisiä ääniä tarinataloudessa*. Toim. Mäkelä Maria, Samuli Björninen, Ville Hämäläinen, Laura Karttunen, Matias Nurminen, Juha Raipola & Tytti Rantanen. Tampere: Vastapaino, 23–39.

Mäkikalli, Aino & Liisa Steinby (toim.) 2013. *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mäkinen, Ilkka 2013. Lukuhulun vallankumous ja Jean-Jacques Rousseau. *Kasvatus & Aika* 7(1), 60–75.

Mäkinen, Ilkka 2018. Lukuhulun paluu: motivaation käsite suomalaisessa lukemistutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeen. *Kasvatus & Aika* 12(2), 7–20.

Mäkinen, Ilkka 2022. *Lukuhulun historia*. Tampere: Mediapinta.

Niemi, Juhani 1991. *Kirjallisuus instituutiona* – Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019. *PISA 2018: Suomi lukutaidossa parhaiden joukossa*. <https://okm.fi/-/pisa-2018-suomi-lukutaidossa-parhaiden-joukossa>

Opetushallitus 2023. *PISA-tulokset heijastelevat yhteiskunnan muutoksia*. <https://www.oph.fi/fi/blogi/pisa-tulokset-heijastelevat-koko-yhteiskunnan-muutoksia>

Opetushallitus 2024a. *Sukupuolittietoinen opetus ja ohjaus*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sukupuolittietoinen-opetus-ja-ohjaus>

Opetushallitus 2024b. *Median valta*. <https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/median-maailma/tulokintojen-avaruus/median-valta>

Opetushallitus 2024c. *Lukutaito-ohjelma*. <https://www.oph.fi/fi/lukutaito-ohjelma>

Opetushallitus, Lukuliike 2021. *Kansallinen lukutaitostrategia 2030: Suomi maailman monilukutaitoisin maa 2030*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/kansallinen_lukutaitostrategia_2030_0.pdf

Pietikäinen, Sari & Anne Mäntynen 2019. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Rotola & Isotalus 2021. Ystävyyttä vai illuusiota? Parasosiaalisen suhteen näkyminen seuraajien viesteissä sosiaalisen median vaikuttajalle. *Lähikuva* (2–3), 95–110.

Ruohonen, Voitto 2011. Sosiologisen tekstintuntemuksen lähtökohta. *Paluu maailmaan: Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Ruohonen Voitto, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 76–99.

Sevänen, Erkki 1994. *Vapauden rajat – Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallisen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sevänen, Erkki 2011. Kohti kirjallisten tekstien sosiologiaa. *Paluu maailmaan: Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Ruohonen, Voitto., Sevänen, Erkki & Turunen, Risto (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–46.

Steinby, Liisa. 2011. Subjektin ja sitä koskevien käsitysten historiaa. Teoksessa *Paluu maailmaan: Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Ruohonen Voitto, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suomalainen, Roosa 2023. Kirjallinen maku osana lukijan omakuvaa. *Lukemisen kulttuurit*. Toim. Hiidenmaa, Pirjo, Iлона Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen. Helsinki: Gaudeamus Oy, 207–222.

Tammi, Pekka 2009. Kertomusta vastaan (”Ikävä tarina”). *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Toim. Hägg, Samuli, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 140–166.

Tanner, Niina, Rami Radwan, Helmi Korhonen & Terhi Mustonen 2020. *Sosiaalinen media, ongelmallinen sosiaalisen median käyttö ja someriippuvuus*. Helsinki: Sosiaalipedagogiikan säätiö.

Thomas, Bronwen (2020). *Literature and Social Media* (1st ed.). London: Routledge.

Väljärvi, Jouni & Pirjo Linnakylä 2002. *Tulevaisuuden osaajat: Pisa 2000 Suomessa*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.

Liitteet

Kuva 1, Instagram-kuva, käyttäjä: @jsmeresmaa. Päivitys julkaistu 12.5.2025.